

Kennisplatform
Integratie &
Samenleving

AUTEURS

Marjolijn Distelbrink
Mehmet Day
Mariam Badou
Amber Cové
Jamila Achahchah
Trees Pels

juni 2020

MOEDERS VAN DE TWEEDE GENERATIE: HUN WAARDEN EN BEHOEFTE AAN STEUN

Inhoud

Inleiding	3
Deel I Samenvatting en conclusies	4
Moeders van de tweede generatie: hun waarden en behoeften aan steun	5
Deel II Moeders van de tweede generatie en hun behoeften aan steun: achterliggende rapportage	9
1 Enkele cijfers over gezinnen van de tweede generatie	10
2 Wat weten we al over waardenopvoeding bij de tweede generatie?	12
3 Methode en verantwoording	15
3.1 Onderzoeksopzet	15
3.2 Kenmerken van de respondenten	17
4 Portret van een Marokkaans-Nederlandse moeder	19
5 Waardenopvoeding	23
5.1 Belangrijke waarden voor moeders	23
5.2 Achtergronden van waarden en variatie binnen en tussen gezinnen	26
5.3 Aanpak van de waardenopvoeding	29
6 Uitdagingen en vragen bij de waardenopvoeding	31
6.1 Vragen rond identiteitsontwikkeling van kinderen	31
6.2 Religieuze opvoeding en vragen daarover	34
6.3 Negatief klimaat ten opzichte van migranten en islam	35
6.4 Botsingen met school	37
6.5 Social media en opvoeden in deze tijd	39
6.6 Alleenstaand moederschap als uitdaging	40
7 Steun bij de (waarden)opvoeding: wat is nodig?	41
7.1 Steun bij waardenopvoeding	41
7.2 Wat is belangrijk bij steun?	42
7.3 Belangrijk bij goede hulp volgens moeders en professionals	45
Geraadpleegde literatuur	48

Inleiding

In Nederland is tegenwoordig één op de vijf ouders met een niet-westerse migratieachtergrond van de tweede generatie (CBS, 2018). Over hoe deze ouders de opvoeding van hun kinderen beleven en wat zij hierin belangrijk vinden is nog maar weinig bekend (Bucx & De Roos, 2015). Meer inzicht hierin is wenselijk, aangezien het aandeel tweede generatie gezinnen de komende jaren zal toenemen. Een groter deel van hun kinderen komt ook in de puberteit de komende jaren (CBS, 2016). In deze fase van de ontwikkeling ontstaan nieuwe vragen. Zo kunnen thema's die gerelateerd zijn aan opvoeden en opgroeien in de migratiecontext meer gaan spelen. Zoals spanningen rond waarden en normen, de zoektocht naar een eigen identiteit, discriminatie en de verhouding tot de bredere samenleving (Distelbrink, Pels & Winkelman, 2017).

Kennis over wat juist de jongere generatie ouders belangrijk vindt in de opvoeding, welke opvoedvragen zij hebben en hoe zij ondersteund (willen) worden bij de opvoeding, is van belang voor professionals en vrijwilligers die veel met deze ouders werken. Voor hen kan deze kennis behulpzaam zijn om ouders zo goed mogelijk te ondersteunen.

DIT ONDERZOEK

In dit onderzoek zijn ruim 40 moeders van de tweede generatie met uiteenlopende (migratie-)achtergronden en enkele autochtoon-Nederlandse moeders bevraagd over hun opvoedwaarden, vragen, onzekerheden en steunbehoeften. De focus lag op de waardenopvoeding. In het onderzoek stonden de volgende vier onderzoeksvragen centraal:

1. Wat vinden tweede generatie ouders belangrijk om hun kinderen mee te geven?
2. Wat vinden zij moeilijk aan het opvoeden in Nederland anno 2019?
3. Waar halen zij steun bij de opvoeding vandaan en wat zijn hun ervaringen hiermee?
4. Waar hebben zij behoefte aan met betrekking tot steun bij de opvoeding?

De resultaten zijn getoetst en besproken in een focusgroep met negen professionals en vrijwilligers die werken met ouders; de meesten van hen hadden zelf ook een migratieachtergrond. Doel van de bespreking was om relevante punten voor ondersteuners van gezinnen aan te scherpen.

LEESWIJZER

Dit rapport bestaat uit twee delen. In Deel I staan de belangrijkste bevindingen samengevat. Wat heeft het onderzoek opgeleverd? Dit deel is op zichzelf staand te lezen. Deel II bevat de achterliggende rapportage, met de volgende hoofdstukken:

1. Enkele cijfers over ouders van de tweede generatie
2. Wat weten we al over waardenopvoeding bij de tweede generatie?
3. Methode en verantwoording
4. Portret van een Marokkaans-Nederlandse moeder
5. Waardenopvoeding
6. Uitdagingen in en vragen rond de waardenopvoeding
7. Aandachtspunten voor ondersteuning

Deel I

Samenvatting en conclusies

Moeders van de tweede generatie: hun waarden en behoeften aan steun

In de grote steden in de Randstad maar ook daarbuiten heeft een steeds groter deel van de kinderen ouders met een migratie-verleden. Een klein maar groeiend deel van deze ouders is van de tweede generatie: in Nederland opgegroeid en opgevoed door ouders die buiten Nederland zijn geboren (eerste generatie). In veel van de tweede generatie-gezinnen is één van de twee ouders overigens zelf nog buiten Nederland geboren; de groep gezinnen met twee tweede-generatie-ouders is nog klein.

Ouders van de tweede generatie zijn tot nu toe in onderzoek nog weinig bevraagd over wat zij belangrijk vinden in de opvoeding en welke behoeften aan ondersteuning zij hebben. Van ouders van de **eerste generatie** weten we dat zij naast ontwikkelingsgerichte vragen ook veel vragen hebben over waardenopvoeding of vragen die te maken hebben met hun positie als migrant (bijv. Distelbrink et al., 2017). Onderzoek onder **jongeren** van de tweede generatie laat zien dat ook zij dit type vragen hebben. Ze zijn bijvoorbeeld op zoek naar hoe deelidentiteiten (als Nederlander, lid van een migranten gemeenschap) te verenigen zijn en geuit kunnen worden op school, het werk en daarbuiten. En hoe ze invulling kunnen geven aan hun religieuze identiteit en hoe ze om kunnen gaan met negatieve ervaringen als (kind van een) migrant (bijv. Day & Badou, 2019). Als ze zelf kinderen krijgen, moeten zij hun kinderen op hun beurt hierin begeleiden, en kunnen bij hen nieuwe vragen ontstaan. Over wat de kinderen mee te geven, hoe hen tot weerbare burgers op te voeden en hen te begeleiden bij de ontwikkeling van een meervoudige identiteit.

Voorzieningen krijgen steeds vaker te maken met in Nederland geboren en getogen ouders met een migratieverleden. Om hen goed te ondersteunen is het nodig dat professionals weten wat deze ouders belangrijk vinden, waar ze tegenaan lopen, en welke ervaringen en behoeften ze hebben in hun contact met voorzieningen.

In dit kwalitatieve onderzoek hebben we daar naar gekeken. We zijn nagegaan welke waarden ouders van de tweede generatie hun kinderen meegeven, wat ze tegenkomen bij het opvoeden in Nederland anno nu, waar hun behoeften aan ondersteuning liggen – vooral bij het opvoeden van kinderen met een meervoudige identiteit en eigen waarden – en wat hun ervaringen zijn met opvoedsteun of hulp. We spraken ruim veertig tweede generatie **moeders**, met diverse achtergronden, wonend in grotere of wat kleinere gemeenten en in uiteenlopende regio's in Nederland. De moeders zijn geboren uit Turks-Nederlandse, Marokkaans-Nederlandse, Surinaams-Nederlandse ouders of Caribisch-Nederlandse ouders (voormalig Nederlandse Antillen/Aruba). Binnen deze groepen is de tweede generatie nu het sterkst vertegenwoordigd. Daarnaast zijn ook enkele moeders bevraagd uit overige niet-westerse landen (o.a. Dominicaanse republiek, Egypte, Syrië, Sudan, Somalië). We spraken ook enkele autochtoon-Nederlandse moeders die hun kinderen in een multi-etnische omgeving opvoeden. Vaders zijn in dit onderzoek niet meegenomen; niet omdat we ze niet belangrijk vinden, maar omdat de groep te klein zou worden als we over vaders en moeders afzonderlijk zouden willen rapporteren. Wel hebben we moeders gevraagd naar de rol van vaders in de waardenopvoeding en naar mogelijke verschillen met hun partners.

De moeders waren grotendeels middelbaar- tot hoogopgeleid. Daarmee verschillen ze al sterk van de eerste generatie, onder wie veel moeders zonder vervolgopleiding zijn. De meeste moeders hebben minstens een MBO-opleiding gevolgd (niet altijd afgemaakt). We hebben ons gericht op moeders met opgroeiende kinderen tussen de 7 en 17 jaar. Dit omdat zich vanaf 7 jaar toenemend vragen rond opvoeden rond biculturaliteit voordoen. Een kwart van de moeders was alleenstaand. De interviews zijn uitgevoerd door een multi-etnisch team van interviewers en vonden plaats tussen voorjaar en najaar 2019.

Resultaten

AUTONOMIE EN VERBINDING STAAN CENTRAAL

De moeders die wij spraken, noemen uiteenlopende waarden die ze hun kinderen willen meegeven. Deels gaat het daarbij om stevig staan en onafhankelijk zijn als individu: waarden als zelfvertrouwen hebben, zelfstandig zijn of worden (ook financieel) en assertief zijn (bij je eigen mening blijven). Een goede opleiding behalen wordt ook door een aantal moeders genoemd. Voor een ander deel gaat het om waarden die juist verbinding met anderen benadrukken: respectvol en beleefd zijn tegenover anderen, vooral mensen die ouder zijn dan jij, sociaal zijn. Moeders noemen ook zaken als familiebanden onderhouden, eerlijk zijn of tolerant zijn ten aanzien van andersdenkenden. Een waarde die het individuele en sociale verenigt en door veel moeders wordt genoemd, is 'een goede gelovige zijn'. De betekenis die moeders hieraan geven betreft zowel de individuele relatie tot God als 'goed omgaan met andere mensen'. Vooral voor Islamitische moeders is het geloof vaak een sterke basis voor de waardenopvoeding; veel waarden die zij meegeven relateren zij hieraan. Bij Christelijke moeders en ook Hindostaanse moeders met een islamitisch geloof geldt dit iets minder sterk. Al is het geloof ook voor deze moeders belangrijk, het krijgt een wat andere invulling.

HOE WORDEN WAARDEN MEEGEGEVEN?

Moeders geven waarden mee door te praten met kinderen, maar ook door zelf een voorbeeld te zijn, of negatieve voorbeelden van gedrag van anderen in de familie of omgeving te bespreken met de kinderen. Daarnaast krijgen kinderen de waarden ook gewoon mee in het dagelijks leven, door rituelen of gewoonten die hen duidelijk maken 'zo gaat het bij ons'.

OVEREENKOMSTEN EN VERSCHILLEN MET DE EIGEN JEUGD

Moeders ontleen waarden als 'respectvol zijn' of 'eerlijkheid' vaak aan hun eigen jeugd en opvoeding, maar geven hier een wat modernere invulling aan, blijkt als zij reflecteren op wat er is veranderd. Zo maakt absoluut respect plaats voor respect met ruimte voor een eigen mening. Wat de moeders daarnaast anders doen dan hun eigen ouders is het meer actief begeleiden van hun kinderen in de Nederlandse maatschappij, bijvoorbeeld in het onderwijs. Zelf hebben ze vaak wel morele steun ervaren, maar weinig praktische ondersteuning bij de onderwijsloopbaan, mede doordat hun ouders het Nederlandse schoolstelsel niet kenden. De moeders leggen meer dan de vorige generatie de nadruk op waarden als een eigen mening hebben en op aansluiting als ouder bij uiteenlopende individuele behoeften van hun kinderen. Mede in verband met deze andere accenten hechten ze meer dan hun eigen ouders aan het open gesprek

met hun kinderen, ook over gevoelige onderwerpen. Al blijkt dat de openheid ook een grens kent; spreken over seksualiteit met kinderen vinden veel moeders bijvoorbeeld toch nog moeilijk.

In de vragen die moeders hebben over opvoeden weerspiegelt zich de tijdgeest. Veel moeders hebben vragen die andere ouders van nu ook hebben: over social media, gamen, veiligheid of negatieve invloeden van leeftijdgenoten op hun kinderen en hoe hier grip op te houden. Vooral hoger opgeleiden reflecteren veel op dit soort uitdagingen. Zij ervaren ook dat het opvoeden nu mede vanwege de grotere invloed van peers en social media in feite veel meer actieve bemoeienis en betrokkenheid vraagt. Moeders die we spraken zien nog een ander thema van nu: de grote vanzelfsprekendheid van welvaart voor hun kinderen, en de hang naar luxe. Iets wat in hun eigen jeugd niet bepaald vanzelfsprekend was.

OMGAAN MET NEGATIVITEIT

Dat moeders hun kinderen anders opvoeden dan de generatie hiervoor heeft volgens eigen zeggen te maken met 'meegaan met de tijd' of 'de uitdagingen van nu'. Onder de uitdagingen van nu valt ook de omgang met de meer gepolariseerde maatschappij, de negatieve beeldvorming die over migrantengroepen of religies bestaat en de hiermee samenhangende incidenten die ouders en kinderen kunnen meemaken. Het welhaast grootste vraagstuk is hoe ze hun kinderen binnen deze gepolariseerde context een stevige meervoudige en religieuze identiteit mee kunnen geven. Hoe ze ervoor kunnen zorgen dat zij zich Nederlander kunnen voelen heeft veel meer de aandacht van ouders dan in hun eigen jeugd. Maar tegelijkertijd willen moeders dat hun kinderen stevig zijn geworteld in de identiteit die met de migratie-achtergrond samenhangt. Zij worstelen met de vraag hoe ze hun kinderen leren omgaan met het gegeven dat er negativiteit is, discriminatie, zonder de Nederlandse samenleving en kansen daarin in een te negatief daglicht te stellen. Veel moeders hebben negatieve beeldvorming en bejegening ten aanzien van migranten in hun eigen jeugd veel minder meegemaakt, maar ervaren dit nu wel sterk. Niet alle moeders en kinderen, maar velen wel, hebben zelf negatieve ervaringen gehad. Marokkaans-Nederlandse moeders ervaren de toegenomen negativiteit het sterkst, evenals islamitische moeders van overige herkomst. Sommige moeders in andere herkomstgroepen zien minder sterk een toename of stellen dat discriminatie ten aanzien van hun eigen groepering vroeger erger was dan nu (bijv. t.a.v. Surinaamse Nederlanders).

Het omgaan met negativiteit roept vragen op als: hoe zorg je dat je kind trots is op waar hij vandaan komt én ook zijn/haar Nederlanderschap erkent, terwijl dit laatste door de buitenwereld vaak niet wordt erkend? Hoe houd je je eigen emoties in bedwang, maar begeleid je je kind wel bij voorvallen die te maken

hebben met discriminatie? Hoe zorg je dat je kinderen positief naar de toekomst blijven kijken? Er is in de maatschappij veel discussie over migratie en migranten, en moeders ervaren veel negativiteit ten aanzien van de Islam. Maar ook over thema's als zwarte piet, slavernijverleden, racisme. Vooral de Caribische en Surinaamse moeders raakt dit soort thema's erg. Hoe zij ermee omgaan verschilt; zoals ook breder geldt voor het omgaan met het gepolariseerde klimaat. Uit de interviews spreekt dat sommige moeders neigen er niet teveel nadruk op te leggen en anderen het er juist expliciet over hebben met kinderen. We zien al met al dat moeders in de onderzoeksgroep vaak kritischer kijken naar de Nederlandse omgeving dan hun eigen ouders. Ook zijn zij bewuster bezig met (overdracht van) het niet-Nederlandse deel van de eigen identiteit. Deels als strategie om hun kinderen weerbaar te maken. Vooral over jongens maken moeders zich zorgen; zij krijgen meer dan meisjes te maken met negatieve bejegening (bijv. ethnic profiling) en reageren daar sterk op. Dat helpt vaak niet; het maakt hun kansen op maatschappelijk succes kleiner. Moeders proberen invloed uit te oefenen op jongens om deze neerwaartse spiraal te voorkomen, maar hebben ook begrip voor de gevoelens van onrecht en onmacht die hun zonen ervaren.

OMGAAN MET CULTUURVERSCHIL

In relatie tot school of andere omgevingen is voor moeders een voorkomende vraag: hoe ga ik het gesprek aan met school over wat ik belangrijk vind, over soms andere opvattingen die ik heb over feesten (sinterklaas, kerst) of over wat de kinderen mogen of meekrijgen (bijvoorbeeld over seksualiteit) op school? Hoe zorg ik dat mijn mening niet wordt afgedaan als irrelevant? Ouders vinden het – ook los van school – niet zelden lastig kinderen de eigen waarden of religiositeit mee te geven, in een omgeving die deze waarden of het belang van religie niet onderschrijft. Extra lastig is het dat kinderen zich volgens moeders soms verzetten tegen voorschriften of regels, meer vrijheid willen, of te mondig worden¹. Dit zijn thema's die bij ouders van de eerste generatie ook veel leven, weten we uit eerder onderzoek.

OPVOEDSTEUN

Samenvattend lijkt de veranderde (en verharde) omgeving, mét de grotere bewustwording over het belang van eigen waarden in combinatie met de worteling in de Nederlandse samenleving, sterk bepalend voor de vragen waar moeders van de tweede generatie voor staan. Ze hebben veel vragen over hoe hun

kinderen waarden over te brengen die zij belangrijk vinden, als deze in de (Nederlandse) omgeving minder weerklank vinden, hoe hun kinderen te begeleiden bij de geloofsontwikkeling en bij negatieve (discriminatie-)ervaringen of beelden over hen als groep. Maar ook over hoe grip te houden op hun kinderen met alle invloeden die er in de omgeving zijn, en hoe met ze te praten over seksualiteit op een manier die ook bij bijvoorbeeld het geloof past.

Bij dit soort vragen zoeken ze vooralsnog vooral steun in de eigen omgeving. Bij familie, de partner, soms ook eigen voorzieningen die een enkeling ook zelf mede heeft opgericht. En online. Bij professionals zoeken zij niet zo snel steun, hoewel ze die soms wel missen. Ze missen bijvoorbeeld soms (h)erkenning van de school van wat zij belangrijk vinden (o.a. rond het vieren van feesten), van pestgedrag of discriminatie. Voor andere moeders kan de school of de buitenschoolse opvang juist een bron van steun zijn.

Jeugdprofessionals worden door moeders wel geraadpleegd als zich problemen voordoen in de opvoeding of ontwikkeling waarvoor een duidelijk hulpaanbod bestaat, zoals medische problemen, problemen gerelateerd aan adhd, autisme, psychisch welbevinden, ontwikkelingsachterstanden of leerproblemen. Veel moeders zijn voor dit soort vragen in contact geweest met voorzieningen. De ervaringen zijn niet altijd positief. Het lijkt erop dat dit ook mede maakt dat ze voor de zaken die hen meer na aan het hart liggen niet zo snel aankloppen bij professionals. Negatieve ervaringen hebben namelijk deels ook betrekking op de manier waarop ze benaderd zijn door de professionals. Soms was sprake van vooroordelen of vooringenomenheid; andere keren ervoeren ze dat ze veel moesten uitleggen. Voor sommige moeders zijn dit inderdaad expliciet redenen om niet over prangende kwesties rond de waardenopvoeding aan te kloppen bij voorzieningen.

De meest positieve ervaringen met professionele steun zijn de ervaringen waarbij sprake was van een goed ontwikkelde vertrouwensband, de professional warmte uitstraalde, er kennis en begrip was over de leefwereld van ouders. Voor sommige ouders is ook belangrijk dat de professional zelf ook kinderen heeft, iets van zichzelf laat zien, of zelf een migratie-achtergrond heeft en daarmee bijvoorbeeld negatieve ervaringen beter snapt. Maar dit soort positieve ervaringen zijn dus niet vanzelfsprekend. Een gebrek aan culturele sensitiviteit wordt ervaren door diverse ouders en leidt soms tot grote missers. Moeders pleiten voor meer sensitiviteit, inleving, kennis bij professionals. En voor meer aandacht voor hun inbreng, voor echt luisteren, voor het serieus nemen van diversiteit in de samenleving. Ook op school.

1 Blijkens de literatuur komt het omgekeerde ook voor, dat kinderen juist hun ouders aanspreken omdat zij zich niet zouden houden aan bepaalde voorschriften (bv. Hamdi et al., 2019). Dit geluid komt in ons onderzoek niet terug, waarschijnlijk samenhangend met de selectie van wat hoger opgeleide en vermoedelijk meer in de religie 'gematigde' moeders.

In veel gevallen kan dit beter, zo ervaren ze. Meer personeel met een gemixte achtergrond zou ook helpen.

De (semi-)professionals die wij spraken, bevestigen dat het voor veel professionals nog echt moeilijk blijkt zich in de leefwereld, waarden en referentiekaders van moeders te verplaatsen, deze te accepteren en serieus te nemen. Wat kan helpen is als professionals zelf meer werk gaan maken van bewustwording van hun eigen waarden en oordelen, en zich meer gaan realiseren dat er diverse vormen van Nederlandschap bestaan, zo stellen ze. Dan kan goede ondersteuning bij waardenopvoeding ook op gang komen. Daarbij is ook belangrijk om moeders hierbij meer te begeleiden. Naast de moeders die vaak heel bewust zijn van wat zij belangrijk vinden en van hoe zaken aan te kaarten, gaat het zeker ook om moeders die minder bewust en assertief zijn en op grotere afstand van professionele voorzieningen staan. Juist voor dit soort moeders kan samenwerking met opvoedprofessionals uit de eigen gemeenschap – ook buiten de reguliere voorzieningen – nodig zijn om de brug te slaan. Zeker zo lang de formele organisaties zelf deze nog onvoldoende in huis hebben.

² Juist het veilige gesprek in eigen kring, zo bevestigen moeders die wij spraken ook, is cruciaal om je gesteund te weten. Het opvoeden als minderheid en het botsen over waarden met de omgeving zijn namelijk voor veel professionals (maar ook autochtoon-Nederlandse moeders) niet thema's waar vanzelfsprekend gevoel of begrip voor is. Samenwerking vanuit formele organisaties met zelfstandigen of organisaties met een migratieachtergrond vraagt wel ondersteuning door gemeenten. Die kiezen vaak niet voor samenwerking met dergelijke partijen die veel expertise hebben om de brug te slaan, zo merken dezen op. Ze maken alleen afspraken met al bekende grotere organisaties.

Conclusies

Al met al laten de verhalen van de moeders zien dat de groei van de tweede generatie opvoeders niet vanzelf betekent dat er meer eenvormigheid of vergelijkbaarheid komt met autochtoon-Nederlandse opvoeders. Zeker: moeders nemen elementen uit 'de Nederlandse opvoeding' mee en zij voelen zich ook Nederlander. Maar, moeders willen zichzelf kunnen zijn, dat wil zeggen dat zij hun kinderen ook willen opvoeden tot trotse Nederlandse burgers met een meervoudige identiteit. Vanwege het negatieve klimaat en de ervaren ongelijkwaardigheid, is dit geen eenvoudige opgave en wordt de identificatie met de 'eigen' identiteit – naast de Nederlandse – sterker. Tegelijkertijd is de nadruk op

Nederlandschap sterker dan bij de eerste generatie; moeders zijn hier bewuster mee bezig. Tussen en binnen groepen zijn er verschillen in de omgang daarmee in de opvoeding. Het is nog wel een zorg voor moeders hoe hun kinderen zo te ondersteunen dat zij stevig staan en niet afhaken, zeker in de huidige gepolariseerde maatschappelijke context. En hoe de eigen waarden over te brengen en zelf als gelijkwaardig partner in relatie met de school gezien te worden.

Veel professionals hebben – getuige de ervaringen van de moeders – de stap naar het echt luisteren en het waarderen van de eigenheid van de moeders nog niet gemaakt. De minderheidspositie is hen vaak ook niet uit eigen ervaring bekend; het zich daarin verplaatsen vraagt een actieve keuze. De interviews met enkele autochtoon-Nederlandse moeders die wij voor dit onderzoek uitvoerden laten zien dat deze keuze, of het bewustzijn van het belang daarvan, niet vanzelfsprekend is. De thematiek staat wat verder van hen af als ze zelf geen ervaringen hebben met wat het betekent deel uit te maken van een groepering die negatief wordt bejegend. Aandacht bij gemeenten en uitvoeringsorganisaties is nodig om te zorgen dat bewustwording van de vraagstukken bij medewerkers wordt vergroot. Maar ook dat zij echt werk gaan maken van de samenwerking met ZZP'ers en informele organisaties die een eigen rol hebben bij het ondersteunen van identiteits- en waardenvraagstukken. Zij bieden de veilige plek om in groepsverband over waarden en minder positieve ervaringen vrijuit te spreken; juist dit blijkt belangrijk om moeders te ondersteunen.

² Dat dit nog niet vanzelfsprekend is, komt ook aan de orde in het KIS rapport van Bellaart et al. (2020).

Deel II

Moeders van de tweede generatie en hun behoeften aan steun: achterliggende rapportage

1

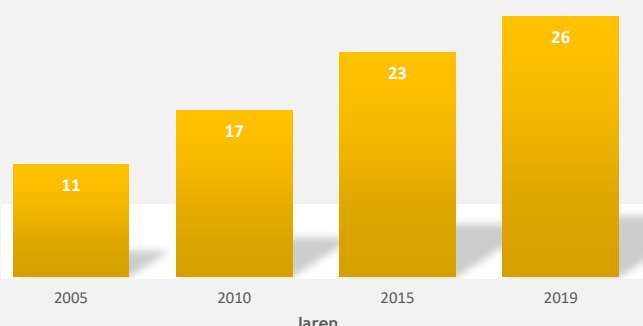
Enkele cijfers over gezinnen van de tweede generatie

We beginnen dit deel met voor deze rapportage bij elkaar gezochte cijfers over gezinnen van de tweede generatie. Hoeveel zijn dit er en welk deel maken zij uit van alle gezinnen met ouders met een niet-westerse migratie-achtergrond?

EEN KWART VAN DE NIET-WESTERSE GEZINNEN HEEFT EEN OUDER VAN DE TWEDE GENERATIE

Op 1 januari 2019 telde Nederland ruim 2,6 miljoen gezinnen met inwonende kinderen. Daarvan bestond 18 procent uit een gezin met één of twee niet-westerse ouders. Van deze gezinnen (466.190 in totaal) was ruim een kwart (26%) een gezin met tenminste één ouder van de tweede generatie: een in Nederland geboren en getogen ouder met een migratie-achtergrond. Dit aandeel neemt de laatste jaren sterk toe, zoals is te zien in figuur 1.

Figuur 1. Percentage tweede generatie-gezinnen op het totaal van gezinnen van niet-westerse ouders

Bron: Statline, eigen bewerking, Statistiek huishoudens en personen in huishoudens (steeds per 1 januari van het betreffende jaar; herkomst moeder leidend)

Van deze tweede generatiegezinnen was op 1 januari 2019 24 procent een eenoudergezin. Dat komt ongeveer overeen met het landelijke percentage eenoudergezinnen (22%).

NOG WEINIG GEZINNEN MET BEIDE OUDERS VAN DE TWEDE GENERATIE

Onder de *tweeoudergezinnen* van de tweede generatie wordt maar een minderheid gevormd door gezinnen waar *beide* ouders van de tweede generatie zijn. Dit aandeel is 22 procent in 2019; maar ook dit neemt toe. In 2005 was het aandeel nog maar 8 procent. De komende jaren zal dit verder stijgen.

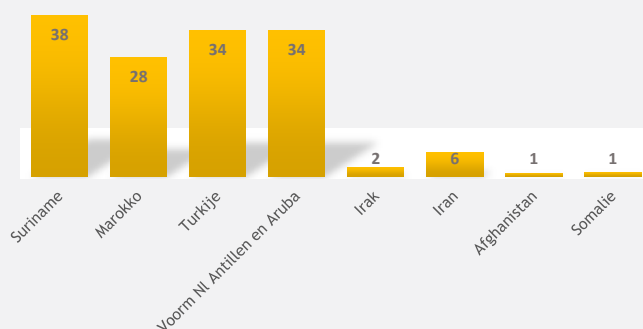
MEER GEZINNEN MET EEN AUTOCHTOON-NEDERLANDSE PARTNER DAN BIJ DE EERSTE GENERATIE

Van de tweede generatie ouders met een partner heeft 35 procent een autochtoon-Nederlandse partner. Dit zijn ongeveer evenveel mannen als vrouwen. Er zijn dus veel gemengde relaties waarbinnen kinderen opgroeien onder gezinnen van de tweede generatie. Dit komt vaker voor dan bij de eerste generatie. Daar heeft bijna een kwart een autochtoon-Nederlandse partner (24%).

TWEDE GENERATIE OUDERS VOORAL UIT 'KLASSIEKE' MIGRANTENGROEPEN

Het aandeel gezinnen dat al een tweede generatie ouder telt verschilt naar migratiegroep. Groepen die al lang in Nederland zijn hebben uiteraard veel vaker tweede generatie opvoeders dan groepen die relatief kort in Nederland verblijven, zoals is te zien in figuur 2.

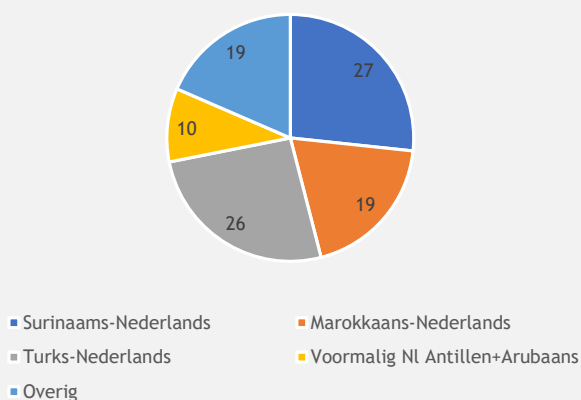
Figuur 2. Gezinnen met een tweede generatie ouder als % van het totaal per herkomstgroep, 2018

Bron: Statline, eigen bewerking, Statistiek huishoudens en personen in huishoudens (1 januari 2018; herkomst moeder leidend)

Ouders van de tweede generatie in Nederland hebben hun wortels daardoor vooral in Suriname, Marokko, Turkije en Voormalig Nederlands Antillen en Aruba. Samen maken ouders uit deze groepen meer dan 80 procent uit van de tweede generatie ouders in Nederland (Figuur 3). Ons onderzoek heeft zich daarom vooral op deze ouders gefocust. We hebben wel ook een klein aantal ouders uit overige groepen in het onderzoek opgenomen.

Figuur 3 Tweede generatie (niet-westerse) gezinnen naar migratie-achtergrond, 1 jan 2018

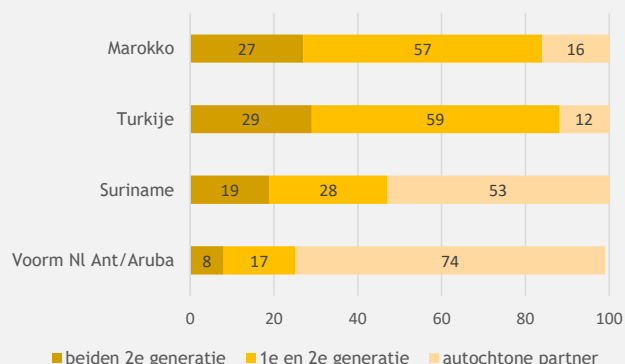

Bron: Statline, eigen bewerking, Statistiek huishoudens en personen in huishoudens (1 januari 2018; herkomst moeder leidend)

VEEL AUTOCHTONE PARTNERS BIJ OUDERS UIT VOORMALIG NEDERLANDSE ANTILLEN EN SURINAME

Binnen migratiegroepen zijn er in tweede generatie gezinnen verschillen te zien in gezinssamenstelling, die ook onder de eerste generatie bekend zijn. Bijvoorbeeld: het aandeel eenoudergezinnen ligt relatief hoog bij Surinaams-Nederlandse ouders (35%) en ouders uit de voormalig Nederlandse Antillen en Aruba (28%). Bij Turks- en Marokkaans-Nederlandse ouders is dat 15 en 21 procent. Onder de tweoudergezinnen van de tweede generatie is bij ouders met wortels op de Nederlandse Antillen en Aruba het aandeel met een autochtoon-Nederlandse partner heel hoog. Driekwart heeft een autochtone partner. Bij Surinaamse tweoudergezinnen ruim de helft. Onder Turks- en Marokkaans-Nederlandse ouders komt dit weinig voor. (Figuur 4). Daar is de meest voorkomende gezinssamenstelling onder tweede generatie tweoudergezinnen een gezin met ouders van verschillende generaties.

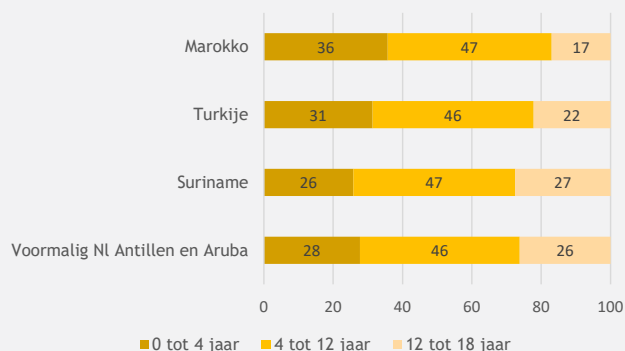
Figuur 4 Tweede generatie tweoudergezinnen per groepering naar samenstelling, 1 jan 2018

Bron: Statline, eigen bewerking, Statistiek huishoudens en personen in huishoudens (1 januari 2018; herkomst moeder leidend)

Figuur 5 laat zien welke leeftijd de kinderen van de tweede generatie ouders hebben (voor kinderen tot 18 jaar). Kinderen van Marokkaans- en Turks-Nederlandse ouders van de tweede generatie zijn relatief wat jonger dan die van de ouders met wortels in Suriname en voormalig Nederlands Antillen/Aruba.

Figuur 5 Verdeling leeftijd kinderen (tot 18 jaar) in tweede generatie gezinnen per groepering

Bron: Statline, eigen bewerking, Bevolkingsgegevens en maatwerktafel tweede generatie kinderen CBS (1 januari 2018; herkomst moeder leidend)

2

Wat weten we al over waardenopvoeding bij de tweede generatie?

In hoofdstuk 1 stelden we vast dat de meeste ouders met een migratieverleden in een niet-westers land zelf nog niet in Nederland zijn opgegroeid. Een klein maar groeiend deel is wel van de tweede generatie. In dit hoofdstuk bespreken we beknopt wat er uit literatuur al bekend is over waardenopvoeding bij ouders van de tweede generatie. We beschrijven daarbij ook wat er bekend is over waardenopvoeding bij de eerste generatie ouders, hun vragen en steunbehoeften.³

WAARDENOPVOEDING

Hoe ouders de opvoeding vormgeven heeft sterk te maken met welke waarden, kwaliteiten en eigenschappen zij belangrijk vinden om hun kinderen mee te geven voor de toekomst (Suizzo, 2007). *Waarden* zijn diepgewortelde overtuigingen en normen de bijbehorende gedragsvoorschriften, die iemands houding en gedrag mee vorm geven (Schwartz, 2012).

Welke waarden als belangrijk worden beschouwd in een samenleving hangt onder meer samen met de mate van waardering van individualisme en collectivisme (Hofstede, 2011; Schwartz, 2012). In hooggeïndustrialiseerde, vaak westerse, samenlevingen ligt meer focus op individualistische waarden, zoals onafhankelijkheid, autonomie en zelfredzaamheid. In minder geïndustrialiseerde samenlevingen ligt meer nadruk op collectivistische waarden als conformiteit en verbondenheid (Hofstede, 2011). In de context van opvoeding blijken ouders van verschillende etnisch-culturele achtergronden zowel individualistische als collectivistische waarden te onderschrijven (Suizzo, 2007). Volgens Kâgitçibasi (2005) heeft ieder kind twee basisbehoeften, namelijk aan *autonomie* en aan *verbondenheid*, die als universele opvoeddoelen te zien zijn van ouders over de hele wereld. Zij stelt dat in meer individualistisch georiënteerde

samenlevingen veel nadruk ligt op autonomie ten koste van verbondenheid, terwijl het omgekeerde geldt voor meer collectivistische samenlevingen.

DIVERSITEIT IN WAARDENOPVOEDING IN NEDERLAND

Het beschikbare waardenonderzoek in Nederland duidt zowel op belangrijke overeenkomsten als op verschillen tussen bevolkingsgroepen met verschillende achtergronden. Van Oudenhoven et al. (2008) vonden grote overeenkomsten tussen moslims, katholieken, protestanten en niet-religieuzen in hun opvattingen over belangrijke eigenschappen. Allen zetten sociale eigenschappen bovenaan hun top tien: respect, zorgzaamheid, openheid en liefde. Een overzicht van opvoedonderzoek (tot 2008) liet vooral verschillen zien in waarden die de hiërarchie betreffen tussen jong en oud: hoewel er tussen en binnen groepen grote verschillen bestaan, hechten ouders met een migratieachtergrond doorgaans sterker aan conformiteit, gehoorzaamheid en respect voor ouderen, terwijl autochtoon-Nederlandse ouders autonomie relatief meer waarderen. Wel is autonomie zeker onder jongere generaties en hoger opgeleide ouders als waarde in opkomst (Pels & De Gruijter, 2006; Pels, Distelbrink & Postma, 2009). Het Survey Integratie Minderheden 2011 (SIM 2011) weerspiegelt de toenemende nadruk op autonomie. Vooral ouders met een Marokkaanse migratieachtergrond vinden ook religie (een religieus persoon zijn) erg belangrijk. Voor autochtoon-Nederlandse ouders en ouders met een Turkse, Surinaamse en Antilliaanse migratieachtergrond geldt dit minder (Bucx et al., 2015). Eerder vonden Van Oudenhoven et al. (2008) dat moslims, vergeleken met andere en niet-religieuze groepen, wat meer belang hechtten aan geloof.

Zoals gezegd heeft niet alleen de migratieachtergrond van ouders invloed op wat zij belangrijk vinden in de opvoeding. Sociaal-structurele factoren, waaronder geloofsovertuiging, partnerkeuze en opleidingsniveau, spelen hierin een belangrijke rol (Bucx & De Roos, 2011; Herweijer & Vogels, 2004). Uit het SIM 2011 blijkt dat ouders die hun geloof meer praktiseren religie

³ Amber Cové, die veel werkzaamheden heeft gedaan voor het onderzoek tijdens haar stage op het Verwey-Jonker Instituut, is co-auteur van dit hoofdstuk; delen uit het literatuuroverzicht in haar master thesis (Cové, 2020) zijn benut voor dit hoofdstuk.

belangrijker vinden dan ouders die dit minder doen. Daarnaast vinden ouders met een autochtoon-Nederlandse partner autonomie belangrijker dan alleenstaande ouders of ouders met een partner met een niet-westerse migratieachtergrond (Bucx et al., 2015).

Voor het SIM 2011 zijn ook een aantal ouders van de tweede generatie ondervraagd. Zij blijken autonomie belangrijker en religie juist minder belangrijk te vinden dan eerste generatie ouders. Waarschijnlijk heeft het verschil in opleidingsniveau tussen de generaties hiermee te maken (Bucx et al., 2015). De tweede generatie is namelijk gemiddeld hoger opgeleid dan de eerste generatie (Van den Broek, Bronneman & Veldheer, 2010).

DIVERSITEIT IN OPVOEDBELEVING EN OPVOEDONZEKERHEID

Uit het SIM 2011 komt naar voren dat ouders met een niet-westerse migratieachtergrond niet per se meer moeite hebben met opvoeden dan autochtoon-Nederlandse ouders (Bucx et al., 2015). Ouders met een Turkse migratieachtergrond zijn hierop de uitzondering. Bijna 60% van ouders van de eerste generatie geeft aan het opvoeden van hun kinderen moeilijk te vinden. Bij tweede generatie ouders geldt dit nog steeds voor 40% (Bucx et al., 2015).

Kleinschaliger kwalitatief onderzoek lijkt er wel op te duiden dat ouders met een migratieachtergrond de opvoeding nogal eens als een grotere opgave ervaren (Pels, 2000; Pels & De Gruijter, 2005). Daarnaast kunnen zij tegen specifieke opvoedvragen aanlopen die direct gerelateerd zijn aan hun positie als (kind van) migrant(en), bijvoorbeeld vragen die te maken hebben met identiteitsontwikkeling, religie of discriminatie (Distelbrink et al., 2017). Negatieve bejegening en beeldvorming vanuit de omgeving kan er bijvoorbeeld voor zorgen dat ouders de opvoeding als lastiger ervaren. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat kinderen met een niet-westerse migratieachtergrond relatief veel te maken krijgen met pesten, uitsluiting en discriminatie (Distelbrink, 2005; Geense, 2005; Pels, 2005; Pels & De Gruijter, 2005). Vooral kinderen met een Turkse en Marokkaanse migratieachtergrond worden op school relatief vaak gepest of buitengesloten (Verkuyten & Thijs, 2002). Als reactie op stigma's (bijvoorbeeld als Marokkaan of moslim) kunnen kinderen zich steeds meer terug gaan trekken in een niet-Nederlandse identiteit (Pels, 2005). Bovendien kunnen deze negatieve ervaringen ervoor zorgen dat ouders ontmoedigd raken om te investeren in de opvoeding in Nederland (Pels, 2003).

Ook de religieuze opvoeding kan voor onzekerheid zorgen (Pels, 2005; Pels & De Gruijter, 2005). Het geloof kan bij islamitische ouders een belangrijke rol spelen in de opvoeding, conform

de waarde die zij aan het geloof hechten (Bucx et al., 2015). Sommige ouders missen echter kennis over het geloof en steun vanuit de omgeving om hun kinderen goed op te kunnen voeden tot moslim. Daardoor weten zij niet altijd antwoord te geven op bepaalde vragen die hun kinderen hebben (De Koning, 2008). Ouders kunnen hierdoor twijfels krijgen over hoe zij de religieuze opvoeding moeten aanpakken, vooral wanneer hun kinderen strenger gelovig blijken te zijn dan zichzelf of zelfs radicale neigingen hebben (Distelbrink et al., 2017; Pels et al., 2009).

Voor ouders met een niet-westerse migratieachtergrond kan het ook een uitdaging zijn om een middenweg te vinden tussen hoe zij zelf zijn opgevoed en wat er van hen gevraagd wordt als opvoeder in Nederland (Pels & De Gruijter, 2005; Pels & Distelbrink, 2000). Zo kan het voor deze ouders lastig zijn om hun kinderen minder te controleren en juist meer vrijheid te geven. Ouders kunnen bang zijn dat hun kinderen respect zullen verliezen voor het ouderlijk gezag (Pels et al., 2009).

Verskillende onderzoeken laten zien dat ouders zich vooral druk maken om de puberteit en de adolescentie (Pels et al., 2009; Ter Berg & Schothorst, 2015). Zij zijn bang dat hun kinderen op het slechte pad zullen raken (foute vrienden, drugs of criminaliteit), hun opleiding niet zullen afronden of niet aan een baan zullen komen. Professionals in het laatstgenoemde onderzoek voegen daaraan toe dat met name Turks- en Marokkaans-Nederlandse ouders zich zorgen maken dat hun kinderen zullen radicaliseren, maar niet weten hoe zij hiermee om moeten gaan. Ouders ervaren een gebrek aan competenties in het begeleiden van het proces van religieuze zingeving en identiteitsontwikkeling (Pels et al., 2009), en in het omgaan met polarisatie, stigmatisering of radicale uitingen van hun kinderen. Ook zijn zij zich vaak niet bewust van de invloed van hun polariserende voorbeeld of juist van het feit dat zij weggijken of niet (kritisch) reageren (Van Bergen, De Ruyter & Pels, 2016).

Over het algemeen neemt overigens het bewustzijn van het belang van de eigen rol als opvoeder, zeker onder hoger opgeleiden en de jongere generatie ouders, wel toe (Pels et al., 2009).

Ten slotte kan het voor ouders met een migratieachtergrond moeilijk zijn om hun kinderen op de juiste manier te ondersteunen. Vooral ouders die zelf een strenge, hiërarchische opvoeding hebben gehad kunnen het lastig vinden om met hun kinderen over gevoelige onderwerpen, zoals seksualiteit, te praten of om sensitief en responsief op hun kinderen te reageren (Pels & Distelbrink, 2000). Jongeren ervaren nogal eens een communicatiekloof en gebrek aan emotionele ondersteuning (bijv. Pels, De Gruyter & Lahri, 2008).

In het beschreven onderzoek staan opvattingen en ervaringen van ouders van de eerste migratiegeneratie rondom waardenopvoeding meestal centraal. Er is nauwelijks onderzoek beschikbaar dat zich specifiek richt op waardenopvoeding onder gezinnen van de tweede generatie. Met de navolgende beschrijving van de bevindingen uit onderzoek onder ruim 40 moeders van de tweede generatie beogen wij een eerste stap om deze lacune te vullen.

3

Methode en verantwoording

In de voorgaande hoofdstukken beschreven we wat er al bekend is over de tweede generatie opvoeders. Het betreft een nog weinig onderzochte groep ouders. Ons onderzoek is daarom in opzet verkennend en kwalitatief geweest. In dit hoofdstuk beschrijven we de onderzoeksopzet, de keuzes die er zijn gemaakt en hoe representatief onze bevindingen zijn (3.1). Vervolgens bespreken we de kenmerken van de geïnterviewden (3.2).

3.1 Onderzoeksopzet

Om een gedetailleerd beeld te kunnen krijgen van de opvoedvragen die ouders van de tweede generatie hebben en hoe deze groep ouders het beste hierbij te ondersteunen, is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksopzet, met semigestructureerde interviews als centrale onderzoeksmethode.

Fase 1: Verkenning literatuur en deskresearch

Ter voorbereiding op het opstellen van de topiclijst zijn we nagegaan wat er uit onderzoek of uit signalen uit de praktijk van de afgelopen jaren naar voren komt over opvoedvragen/kwesties waar ouders mee zitten. Specifieke aandacht ging daarbij uit naar kwesties die te maken hebben met het opvoeden als ouder in een multi-etnische omgeving en waardenopvoeding. Naast de literatuurstudie hebben we informatie bijeengebracht over het aandeel ouders van de tweede generatie in het totaal aantal gezinnen met een migratieachtergrond in Nederland en over specifieke kenmerken van deze gezinnen. Dit is gedaan via het open data portaal van het CBS (zie voorgaand hoofdstuk). De kennis uit de literatuurstudie is benut om een topiclijst te ontwikkelen die als gespreksleidraad diende voor de individuele interviews

Fase 2: Dataverzameling

In deze fase vonden achtereenvolgens de selectie en werving van de respondenten plaats, de individuele gesprekken en de focusgroep.

INCLUSIECRITERIA EN WERVING EN SELECTIE VAN RESPONDENTEN

De werving vond voornamelijk plaats via het eigen netwerk van de onderzoekers. Verder is er een oproep geplaatst op de social media accounts van het Kennisplatform Integratie & Samenleving, zoals Twitter en LinkedIn. Bij een aanmelding werd allereerst gecontroleerd of een respondent aan de vooraf opgestelde vier inclusiecriteria voldeed. Het *eerste criterium* was de migratieachtergrond: de respondent moest een niet-westerse migratieachtergrond hebben, op basis van de definitie die het Centraal Bureau voor de Statistiek hierbij hanteert⁴. Het *tweede criterium* behelst de generatie van de respondent: de ouder diende van de tweede generatie te zijn. Hier weken we af van de CBS definitie, die iemand tot de tweede generatie rekent wanneer zij of hij in Nederland is geboren. Wij wilden voor dit onderzoek ook ouders includeren die vanaf jong in Nederland zijn opgegroeid, c.q. voor het zevende jaar naar Nederland zijn gekomen. Het *derde criterium* betrof de leeftijd van het kind. De respondent moest tenminste één kind hebben tussen de zeven en zeventien jaar oud. De ondergrens van zeven jaar komt voort uit onze focus op de waardenopvoeding in de multi-etnische context. Kwesties rond waardenopvoeding of het opvoeden als minderheid gaan vaak meer spelen vanaf deze leeftijd. Het vierde criterium betrof een focus op *moeders*. In veel gezinnen zijn zij de hoofdopvoeders en we wilden daarom hun perspectief goed in beeld brengen. We hadden graag ook het perspectief van vaders van de tweede generatie in beeld gebracht, maar dit

⁴ <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2016/47/afbakening-generaties-met-migratieachtergrond>

kon niet binnen de mogelijkheden van het huidige onderzoek. Wel hebben we de moeders gevraagd naar verschillen en overeenkomsten met de vaders in opvattingen en rollen wat betreft waardenopvoeding.

Wanneer een respondent voldeed aan de criteria kreeg deze meer informatie over het onderzoek via een informatiebrief. Indien de ouder na het lezen van de informatiebrief definitief wilde meedoen, kreeg zij een respondentnummer en een link naar een online survey toegestuurd. De survey was bedoeld om de persoonsgegevens van de respondent op te vragen, zodat de interviewer zich uitvoerig kon voorbereiden op het gesprek. De vragen hadden met name betrekking op de achtergrondgegevens van de ouder, hun kinderen en (eventuele) partner. Het respondentnummer diende om de privacy en anonimiteit te waarborgen.

Bij de selectie van respondenten is rekening gehouden met variatie naar etnische achtergrond. In het onderzoek wilden we in elk geval de vier grootste etnische minderheidsgroepen met een niet-Westerse achtergrond van de tweede generatie (Turks-, Marokkaans-, Surinaams- en Caribisch-Nederlands) voldoende includeren. Binnen de Surinaamse groepering is onderscheid gemaakt tussen Hindostaans-Surinaamse moeders en Afro-Surinaamse moeders. Beide groepen wilden we vertegenwoordigd zien. Overigens zijn er onder de nu als Afro-Surinaams opgenomen moeders ook moeders met een gemixte achtergrond (bijvoorbeeld Hindostaans/Afro-Surinaams of Afro-Surinaams/Indiaans-Surinaams). Daarnaast zijn moeders van overige (niet-westerse) herkomst geïncludeerd en ook een klein aantal autochtoon-Nederlandse moeders. Dit laatste om ook iets te kunnen zeggen over hoe zij naar het opvoeden in de multi-etnische samenleving kijken en wat zij tegenkomen; niet meer dan verkennend in het onderhavige onderzoek.

Binnen groepen streefden we verder variatie naar opleidingsniveau, regio/woonplaats (grotere en kleinere gemeenten) en gezinssamenstelling na. Bijvoorbeeld: gezinnen met en zonder inwonende partner (vooral bij groepen waar veel alleenstaand moederschap voorkomt). Of gezinnen met autochtoon-Nederlandse partners of partners met een andere achtergrond dan de moeder zelf. En zowel gezinnen waar beide ouders van de tweede generatie waren en waarbij de vader van de eerste generatie was. Wat betreft opleidingsniveau is gevraagd naar hoogste gevolgde opleiding; en of deze was afgerond. Er is een indeling gemaakt in drie niveaus, namelijk laagopgeleid (maximaal vmbo afgerond), middelbaar opgeleid (havo, vwo of mbo als hoogste afgeronde opleiding) en hoogopgeleid (hbo of wo als hoogste afgeronde opleiding).

INTERVIEWS MET OUDERS

De interviews vonden plaats bij de respondenten thuis, tenzij zij liever ergens anders wilden afspreken. Het interview was semigestructureerd en bestond uit 36 vragen over opvoeding. In het interview werden acht topics uitgevraagd: (1) *opvoeding algemeen*, (2) *waardenopvoeding*, (3) *identiteit*, (4) *discriminatie*, (5) *relatie met omgeving*, (6) *relatie met partner*, (7) *alleenstaande moeder of moeder met latpartner* en (8) *steun bij de opvoeding*. De topics (6) *relatie met partner* en (7) *alleenstaande moeder of moeder met latpartner* werden alleen uitgevraagd wanneer dit van toepassing was op de gezinssituatie van de respondent. De respondenten is gevraagd om in tweevoud een toestemmingsformulier te ondertekenen, ook in verband met geluidsopname van het interview. Als vergoeding voor deelname aan het onderzoek kregen de respondenten een cadeaubon ter waarde van 20 euro. De interviews zijn na het gesprek uitgewerkt in interviewverslagen.

FOCUSGROEP MET PROFESSIONALS

Na een eerste analyse van de individuele interviews zijn de eerste resultaten voorgelegd aan een groep (semi-)professionals die met ouders werken. Deze focusgroep had als doel de bevindingen te toetsen en aan te scherpen. Met name het onderwerp steun aan ouders is verder met deze deskundigen uitgediept. De focusgroep is online uitgevoerd in maart 2020.

Fase 3: Analyse en rapportage

In de laatste fase van het onderzoek zijn de opgedane inzichten en opbrengsten van de verkenning (literatuur en deskresearch), de individuele interviews en de focusgroep geanalyseerd aan de hand van het analyseprogramma Atlas.ti. De verslagen zijn een voor een thematisch geanalyseerd door elk voor dit onderzoek relevant fragment een (open) code toe te kennen. Deze codes zijn vervolgens onderverdeeld in codegroepen, die een basis voor de codeboom vormde. Aan de hand van deze codeboom zijn de bevindingen uitgewerkt in een vooraf op de onderzoeksvragen gebaseerd analysekader, verder geïnterpreteerd en beschreven. Deze manier van analyseren heeft geleid tot een algemeen beeld van de bevindingen voor de gehele groep. Om variatie binnen de respondentgroep na te gaan, is in het vervolg een vergelijkende analyse toegepast op basis van de etnische groep van de respondenten en hun opleidingsniveau. Verschillen naar opleidingsniveau, herkomst of religie zijn in de lopende tekst verwerkt.

RICHTLIJNEN BIJ DE INTERPRETATIE VAN DE BEVINDINGEN

In dit rapport komen twee perspectieven aan bod, die van de moeders (45) staat voorop. Daarnaast bevroegen we professionals in een focusgroep te reflecteren op de resultaten, vooral over (behoeften aan) opvoedsteun (9). De belevingswereld van de moeders is leidend geweest bij de beschrijving van de bevindingen, de rol van de tweede groep is complementair en meer toegespitst op toetsen en aanscherpen van de bevindingen, vooral de praktische consequenties ervan voor opvoedsteun.

Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in opvoedvragen waarmee ouders van de tweede generatie in Nederland te maken krijgen; in ondersteuningsbehoeften van ouders en hoe professionals, vrijwilligers of gemeenten daarbij kunnen aansluiten. Hoewel dit onderzoek een breed beeld geeft van diverse perspectieven binnen deze groepen, is het belangrijk op te merken dat dit onderzoek niet kan worden gezien als representatief voor de opvoed- en hulpvragen van ouders met een migratieachtergrond van de tweede generatie. Voor dergelijke uitspraken is de kwalitatieve onderzoeksmethode ontoereikend. In dit onderzoek ging het ook niet zozeer om hoeveel en wie, maar vooral om de wat en hoe vraag. Zo moeten de bevindingen van dit onderzoek dan ook worden geïnterpreteerd. Bovendien valt niet uit te sluiten dat bepaalde zienswijzen in dit onderzoek niet aan de orde komen. Er kan van enige vertekening sprake zijn door de samenstelling van het sample, bestaande uit moeders die bereid waren mee te doen en met een relatief hoog opleidingsniveau. Het is het denkbaar dat etnische of religieuze minderheden binnen subgroepen vanuit een ander referentiekader redeneren en anders naar de thematiek kijken. We zijn ons er bovendien van bewust dat de overeenkomsten op basis van groepsidentiteiten nimmer het volledig plaatje aan ervaringen en behoeften weergeven op individueel niveau.

3.2 Kenmerken van de respondenten

Aan de interviews hebben uiteindelijk 45 moeders deelgenomen. Zij zijn in de periode april tot en met oktober 2019 geïnterviewd. De interviewers hadden diverse achtergronden (de meerderheid had een migratie-achtergrond); de meeste waren vrouwen, één interviewer was een man. Alle interviewers hebben respondenten uit verschillende etnisch-culturele groepen gesproken. Soms is in duo's gewerkt en legde een van de twee onderzoekers verslag.

HERKOMST MOEDERS

De meest voorkomende herkomstlanden van de moeders zijn Suriname (12, waarvan zich 7 identificeren als Afro-Surinaams, 5 als Hindostaans-Surinaams.), Turkije (9), Marokko (7), en de voormalige Nederlandse Antillen/Aruba (5). In totaal acht moeders komen uit diverse overige herkomstlanden: Colombia, Egypte, Ethiopië, Indonesië (Molukken), Irak, Somalië, Sudan, Syrië. Er zijn ook vier autochtoon-Nederlandse moeders geïnterviewd. De moeders zijn tussen de 26 en 53 jaar oud. 25 moeders zijn in Nederland geboren, 20 in het herkomstland en op jonge leeftijd naar Nederland gekomen.⁵

GEZINSSAMENSTELLING

Elf moeders zijn alleenstaand. Vijf daarvan zijn Surinaams-Nederlands, drie autochtoon-Nederlands. Onder de moeders met een Turks- of Marokkaans-Nederlandse achtergrond is vrijwel niemand alleenstaand; moeders met deze achtergrond hebben bovendien vrijwel altijd een partner uit de eigen herkomstgroep. Dat is veel minder vanzelfsprekend onder bijvoorbeeld Surinaamse en Caribische moeders (afkomstig van de voormalige Nederlandse Antillen of Aruba). Zes moeders in de onderzoeksgroep hebben een autochtoon-Nederlandse partner. De rest van de partners is afkomstig uit Turkije (8), Marokko (7), Suriname (4), de Antillen (1), Egypte (2), Palestina (1), Somalië (1). 1 partner is Brits-Nederlands. Van enkele partners is de herkomst onbekend. De partners zijn vaak later naar Nederland gekomen dan de moeders; hun gemiddelde migratieleeftijd is 16,5 jaar. Elf zijn er in Nederland geboren. De moeders hebben één tot vijf kinderen. Het gemiddelde kindertal ligt tussen de twee en drie.

WOONPLAATS

De moeders wonen door heel Nederland. Bijna de helft woont in de G4 (9 Utrecht, 6 Amsterdam, 4 Den Haag, 3 Rotterdam). De rest is verdeeld over grotere en kleinere gemeenten in diverse provincies, in alfabetische volgorde: Almere, (2), Carpelle, Delft, Deurne, Gouda, Haarlem, IJsselstein, Lelystad, Maaseik, Maassluis, Nieuwegein, Nijmegen (4), Tiel, Tilburg, Vlijmen, Wageningen, Zutphen. Moeders zijn ook binnen de herkomstgroepen die we onderscheiden steeds afkomstig uit verschillende gemeenten. Bij de Turks-Nederlandse moeders is een wat groter aantal woonachtig in Utrecht.

5 Van één moeder zijn behalve herkomst en kindertal geen achtergrondkenmerken bekend.

OPLEIDINGSNIVEAU EN WERK

De moeders in de onderzoeksgroep is gevraagd wat hun hoogst gevolgde opleiding was. Voor vier moeders was dit een VMBO-opleiding; voor dertien moeders een MBO-opleiding (11), of de HAVO (2) en voor 27 moeders een HBO- (17) of wetenschappelijke (10) opleiding. Ook vroegen wij of zij deze opleiding al dan niet afmaakten. Dit was vooral in het HBO niet altijd het geval (8 keer). Daarmee rekening houdend is het opleidingsniveau van vier moeders te classificeren als 'laag' (vmbo al dan niet afge maakt), dat van 21 moeders als 'middelbaar' (MBO of een/enkele jaren HBO), en dat van 19 moeders als 'hoog' (afgerond HBO of WO). Onze onderzoeksgroep lijkt vergeleken met het landelijke beeld wat weinig laagopgeleide moeders te tellen; de verdeling tussen middelbaar en hoogopgeleiden komt redelijk overeen met het landelijke beeld.⁶ Zoals ook landelijk zijn de Caribisch-Nederlandse moeders in onze onderzoeksgroep naar verhouding het vaakst hoogopgeleid. Van de moeders die we spraken heeft ongeveer twee derde betaald werk. De partners werken bijna allemaal.

RELIGIE

We hebben de moeders gevraagd naar hun religie; 23 moeders zijn islamitisch, tien moeders geven aan Christelijk te zijn. Acht moeders hangen andere religies aan, zoals het Hindoeïsme (3), Bahai geloof (1), zijn Joods (1), 'geloven in God' (2) of hebben een 'mix van religies' (1). Slechts drie moeders zijn niet gelovig.

DEELNEMERS FOCUSGROEP

De resultaten van de interview met de moeders zijn voorgelegd aan professionals in een (online) focusgroep. Aan de focusgroep hebben in totaal negen vrouwelijke (semi-)professionals deelgenomen. Deels betrof het vrouwen die als zzp-er of (geschoolde) vrijwilliger werken met (groepen) moeders of gezinnen (als intercultureel life coach bijvoorbeeld). Deels vrouwen die meer vanuit formele voorzieningen met ouders te maken krijgen (w.o. gedragswetenschapper, jeugdzorg, jeugd- en gezinsteam). Het merendeel was zelf ook moeder. De deelnemers hadden verschillende (migratie-) achtergronden: Marokkaans-Nederlands (4), Surinaams-Hindostaans (1), Iraans-Nederlands (2), Sudanese-

Nederlands (1) en autochtoon-Nederlands. Zij zijn woonachtig/werkzaam in uiteenlopende gemeenten, o.a. Amsterdam, Zoetermeer, Leiden, Nijmegen en Venlo. De deelnemers hadden verschillende posities, waarin zij werkten met gezinnen met een migratie-achtergrond.

6 Het CBS publiceerde in de Jaarrapportage Integratie 2018 cijfers over het opleidingsniveau van tweede generatie volwassenen (afgeronde opleidingen). Van die volwassenen (het betrof een selectie tussen 25 en 45 jaar) had een minderheid een lage opleiding (max. MBO niveau 1 afgerond) (17 vs 19% bij Caribische en Surinaamse Nederlanders; 24 resp. 26% bij Marokkaanse en Turkse Nederlanders). Ongeveer de helft (bij Caribische Nederlanders 42%) had een middelbare opleiding (havo, vwo, MBO afgerond); en 24 (Turks) tot 41% (Caribische Nederlanders) een hoge opleiding (afgerond HBO/WO). Leden van 'overige niet-westerse' groepen van de tweede generatie hadden relatief het hoogste opleidingsniveau in deze cijfers, die dateren uit 2015 (48% hoogopgeleid). In de tekst van de Jaarrapportage wordt opgemerkt dat vrouwen – met name bij Caribische en Surinaamse Nederlanders – hoger opgeleid zijn dan mannen.

4

Portret van een Marokkaans-Nederlandse moeder

We beginnen het deel met resultaten uit de interviews met een portret van Nadia (gefingerde naam), een Marokkaans-Nederlandse moeder. In dit portret – dat is bedoeld ter illustratie van dat wat hierna volgt - komen veel van de nog te bespreken thema's, twijfels, behoeften en vragen naar voren in één overkoepelend verhaal. Zonder dat we hiermee bedoelen dat deze moeder model staat voor alle moeders die we interviewden. Nadia weet wel heel goed een aantal gevoelens en ervaringen te beschrijven die we bij veel moeders terugzien.

Nadia; Marokkaans-Nederlandse moeder, MBO, beiden ouders tweede generatie, 3 jonge zoons

Nadia komt uit een groot gezin waar ze redelijk veel vrijheid had in vergelijking met ander Marokkaanse meiden, maar toch waren er verschillen. Bijvoorbeeld: zij zou nooit met een (Nederlands) vriendje kunnen thuiskomen, de jongens wel. De meisjes moesten alles in huis doen, jongens waren de prinsjes. Dat zou ze bij haar eigen dochters, als ze die had, anders doen.

WAARDENOPVOEDING

Waarden die ze haar kinderen meegeeft: netjes zijn, respect, zelf-respect, goede manieren, geloof op nummer 1. Geloof is belangrijker dan cultuur, zegt ze. Eerlijk zijn (als er iets is gebeurd, niet voor je houden) vindt ze ook heel belangrijk.

De kinderen zijn nog jong (basisschoolleeftijd) maar toch loopt Nadia al tegen vragen aan. Bijvoorbeeld: hoe kun je praten over seksualiteit, op een manier die bij de religie past? Dit speelde bijvoorbeeld toen haar zoontje (8) thuiskwam en in zijn ballen was geslagen. Een kind had gezegd 'nu kun je geen kinderen meer krijgen'. Nadia heeft toch schaamte vanuit haar cultuur en religie, dus hoe bespreek je zoiets dan...

'Dus echt rondom seksualiteit bijvoorbeeld. Doe ik er goed aan om daar vrijer mee om te gaan of beter zoals onze ouders dat deden? Dan denk ik zal ik het uitleggen dan weten ze hoe het werkt, of moet ik het negeren. Dat geldt niet alleen over zoiets, mijn man en ik botsen daar wat meer in. Hij is wat strenger daarin en ik wat vrijer. Dus die tussenweg ben ik nog aan het zoeken. Hoe ouder ze worden, hoe meer vragen, hoe meer dat botst, daar moet ik nog een weg in zien te vinden.'

Moelijk vindt zij: hoe te praten over dingen die er toch bij horen in Nederland, op een manier die bij religie past.

'Vooral op cultureel gebied, dat botst soms en dan kijk ik hoe zit het in de Islam als moeder. Dan vind ik het moeilijk. Dan lees ik dingen over hoe het moet in de islam en dan denk ik ja ze wonen in Nederland, dus ze krijgen dingen mee. Maar als mijn zoon straks 16 wordt dan gaat hij verliefd worden, dan zeg ik tegen mijn man.. Ik wil liever dat ze daar eerlijk over kunnen zijn en wat ze doen dan dat ze dat verbergen, vroeger kon ik dat niet tegen mijn moeder zeggen, maar ik wil dat we in alle eerlijkheid een vriendschappelijke band hebben met ze, maar je wil toch grenzen hebben. Hij leeft in Nederland en heeft Nederlandse vrienden. In Nederland is het niet gek om een vriendje te hebben dus dat gaat sowieso gebeuren. Hij krijgt dingen te horen, dat gaat echt gebeuren, maar hoe ga ik daarmee om met mijn kind. Daar zoek ik nu al naar, hoe ik dat ga doen.'

Nadia zoekt in islamitische richtlijnen en praat met haar zussen, maar die zijn eerder van 'doe maar stiekem als kind' . .

'Ik wil het niet stimuleren, dus uitleggen hoe of wat als hij met een meisje naar bed zou gaan. Daar zit die schaamte te veel voor erin. Stel dat hij een meisje zwanger heeft gemaakt en dat niet kan delen met mij? En dat voor zichzelf moet houden, dat wil ik echt niet. Maar voordat die dingen gebeuren, wil ik het meegegeven hebben dat hij moet oppassen en dat het in ons geloof niet kan. En

dat kan alleen als je een goede band hebt en je kind eigen keuzes leert maken. Mijn man en ik botsen daarin, hij wil het gewoon doen zoals de ouders het hebben gedaan. We hoeven niks te weten.'

'Als ik in Marokko zou wonen en ze daar zouden opgroeien, zou ik het doen zoals mijn man dat wil. Die Marokkaanse mentaliteit, dan wonen ze in Marokko en hebben ze niet die confrontatie met de Nederlandse samenleving.'

SCHOOLKEUZE

De kinderen zitten op een islamitische basisschool. Nadia maakt zich zorgen omdat de overgang naar vo heel groot gaat worden. Ze wil de kinderen daarom liever naar een niet-islamitische school brengen, al geeft dit ook steun.

'Ja ik vind het heel goed gaan, ze krijgen veel mee over de Islam, over normen en waarden. Dat is ook een verlichting voor mij als opvoeder. Maar als ik eerlijk ben maak ik me zorgen om dat ze straks naar de middelbare school moeten. Dan komen ze pas echt in de Nederlandse samenleving. En ja nu hebben ze geen Nederlandse kinderen op school. Dus misschien botst het minder, omdat ze nu alleen maar met moslims en allochtone kinderen zitten.'

'Dus ik denk dat ik ze naar een Nederlandse school wil doen. Mijn zussen hebben er namelijk ook tegenaan gelopen. Dat ze naar een Nederlandse middelbare school gaan en niet weten wat ze overkomt. Mijn nichtje, ze huilt elke dag, omdat ze het gevoel heeft dat ze er niet tussen past, omdat ze jarenlang op een islamitische basisschool heeft gezeten. Dus nu geef ik ze een islamitische basis, maar als we verhuizen gaan ze naar een Nederlandse school.'

'Ik probeer ze naar veel openbare plekken te brengen waar ze met Nederlandse kindjes spelen. Ik zeg ook tegen hem vraag de Nederlandse kindjes uit de buurt om samen te spelen, hij mag ze van mij ook thuisbrengen. Want ik wil dat ze daar ook mee in aanraking komen. En dat ze meekrijgen hoe Nederlandse leeftijdsgenoten opgroeien.'

Lastig is dat haar man er anders over denkt. Hij wil gewoon dat de kinderen op de islamitische school blijven. Nadia vindt dat ze daar prachtige verhalen meekrijgen maar ook grove woorden (van medeleerlingen), die ze dan weer wil afleren, en alleen met 'allochtone' kinderen bevalt haar niet zo.

VERHOUDING TOT DE NEDERLANDSE SAMENLEVING

Het gesprek komt ook op de eigen culturele achtergrond en wat Nadia van de dominante cultuur waardevol vindt.

'Ja wat is cultuur... Weet je wat we hebben? Hoe kinderen zijn met hun moeders. Echt respect hebben voor hun moeder, alles voor hun moeder. Dat zie je echt in Nederlandse cultuur minder dan bij ons. Dat level van respect, geen grote mond. Gewoon echt puur respect.'

Ze put ook uit de Nederlandse cultuur.

'Wat ik heel goed vind wat Nederlandse cultuur heeft? Ouders laten hun kinderen wat meer los. Ze zijn wel voorzichtiger maar ook heel vrij, dat vind ik wel echt goed. Dat ze echt eigen keuzes mogen maken, qua school en werk ook. Dat had ik vroeger niet.'

'En ook bijvoorbeeld: ik moest bidden. Ik wist niet waarom maar ik moest vanaf 7 jaar. Ik begreep niet waarom en ik had daar helemaal geen zin in. Ik leer hem nu waarom we het doen, dat je ervoor beloond wordt, en dan heb ik gedaan wat ik kon. Hij is 8 jaar maar ik geef hem wel nu die keuzes. Ik wil dat hij zelf de keuze maakt.'

OPVOEDING EN IDENTITEIT

Nadia reflecteert als volgt over wat ze de kinderen meegeeft ten aanzien van de identiteit. Ze is Nederlands, maar trots dat haar ouders uit Marokko komen.

'Ik ben er trots op dat mijn ouders uit Marokko komen, dat ik de taal spreek. Maar ik ben wel een Nederlander. Als mensen zeggen wat is je afkomst, zeg ik Nederlander. Dan zeggen ze ja je afkomst, dan zeg ik gewoon Nederlander. Ik zeg ook tegen mijn kinderen dan zeg je gewoon Nederlander, geboren in Gouda. Dus dan moet je vragen waar komen mijn ouders vandaan. Mijn man is echt nee wat zeg jij, je bent gewoon Marokkaan. Maar we zijn het daar echt over oneens. Maar mijn man is er wel heel blij mee eigenlijk dat ik zo ben, dan zegt hij na afloop zo is het beter.'

Wat geeft ze mee over identiteit?

'Ik leg wel uit dat we Marokkaanse afkomst hebben, dat opa en oma daar geboren zijn. Dat we daar op vakantie gaan, maar we zijn gewoon geboren in Gouda. Ik praat gewoon Arabisch thuis met ze, want ik wil dat ze met Marokkanen en met familie de taal kunnen spreken. Dat vind ik wel belangrijk. In de familie wordt van alles gepraat. Ik wil dat ze dat verstaan en spreken.'

NEGATIEVE BEJEGENING

De kinderen hebben nog geen negatieve bejegening vanwege hun herkomst meegemaakt. Maarja, zegt Nadia, ze zitten ook op een school met alleen migrantenkinderen. Hoewel, daarbuiten ook niet.

'Hij voetbalt vooral met Nederlandse kindjes in het team, maar ze zijn heel sociaal en ik heb nooit gehoord dat iemand iets gezegd heeft omdat hij Marokkaan is.'

Nadia maakt zelf wel eens wat mee; beduidend meer dan vroeger.

'Ja ik liep in een winkel en toen zei zo een man, ja wel leuk om te zien dat jullie vrouwen steeds meer buiten te zien zijn, dat ik denk wat een racistische opmerking. Dat jullie vrouwtjes steeds meer buiten zijn? alsof ik nergens heen mag? Of opmerkingen of ik het niet warm heb met mijn hoofddoek. Dan denk je wel ik voel me niet thuis in Marokko en niet in Nederland?'

'Nou vroeger maakte ik nooit iets mee. Ik denk dat het nu veel meer is, discriminatie. Ik had daar echt geen last van. Misschien een vriendin als ze thuiskwam dat je echt verschillen zag, maar nooit discriminatie of dat ik mij niet thuis voelde en daar verdrietig over zou worden. Laatste jaren is echt zo veel erger, niet normaal. Vroeger gebeurde dat niet. Mijn ouders maakten babbeltjes met Nederlanders en wij konden lekker buiten spelen. Het was oprecht gezellig, ik heb er niks van meegekregen.'

Als het te bont wordt, zegt ze er wat van. Zodra de kinderen met iets thuishouden, zal ze het met hen erover hebben. Ze heeft zichzelf gaandeweg aangeleerd er wel iets van te zeggen als het te erg is, vanuit het belang van zelfrespect.

'Eerst was ik stil en negeerde ik het gewoon, maar loop van de jaren begon ik het echt zat te worden en dan zeg ik er iets over, omdat ik er gewoon niet van gediend ben. En dat wil ik mijn kinderen meegeven. Dat is wat ik bedoel met respect voor jezelf. Zo laat je iemand niet over je praten, kom voor jezelf op.'

Nadia voelt zich door dit soort zaken in Nederland niet helemaal thuis, maar ook niet in Marokko. Daar is zij ook een buitenstaander.

RICHTLIJNEN VOOR DE OPVOEDING

Hoe vindt Nadia richtlijnen voor de opvoeding? Antwoorden op haar vragen?

'Ik blijf dicht bij mezelf in mijn opvoeding. Wat vind ik ervan, als gaat vanuit jezelf, niet zoals hoe anderen het doen. Het voelt niet prettig als je een ander nadoet. Ik probeerde mijn zus in dingen na te doen qua opvoeding, maar het voelde alsof het niet paste. Je neemt voorbeelden over van internet, wat zeggen professionals. Dat ik ga

googelen, wat zegt de GGD bijvoorbeeld, dat probeer ik dan over te nemen als het beter past bij mij. Ik zeg altijd je moet doen wat lekker voelt.'

Wat is er anders in de opvoeding van Nadia vergeleken met de opvoeding in veel Nederlandse gezinnen? Zij ervaart verschillen vooral in wat zij noemt de leefstijl, minder in opvattingen.

'Bijna alles is eigenlijk anders. De dag ziet er anders uit. We staan op, begin met geloof, het ochtendgebed. Daarna besteed ik heel veel tijd aan familie en veel Nederlanders niet. Ik bel mijn moeder, schoonmoeder, zussen dagelijks.'

'Respect meegeven en eigen waarden vinden Nederlanders ook belangrijk. En dat stukje vrijheid in dingen die bij ons taboe zijn of echt verboden. Zoals drinken... eetgewoontes. Dat soort dingen. Qua gedachtes dat hebben wij ook als tweede generatie hetzelfde als Nederlanders. Het lijkt steeds meer op elkaar, maar de leefstijl blijft dus verschillen. Wij hebben halal en haram en zij niet bijvoorbeeld. En wat haram en halal is die verschillen kan je heel uitgebreid over zijn. Gedurende de dag zijn andere dingen belangrijk. Wij botsen tegen dingen aan die niet mogen in bijvoorbeeld eten, waar Nederlanders niet tegenaan lopen. Maar gedachtes is steeds meer op elkaar gaan lijken. Ook hoe mannen en vrouwen met elkaar omgaan, niet dat liefde verschillend is, maar met mensen erbij zoenen we elkaar bijvoorbeeld niet en bij Nederlanders is dat geen ding.'

Nadia krijgt niet vaak negatieve reacties uit de Nederlandse omgeving op haar opvoeding. Eerder positieve. Maar de leerkrachten op de basisschool vonden het wel moeilijk toen ze overstapte naar een Islamitische school. Nadia waardeerde het dat ze daarover het gesprek met haar aangingen, maar bleef bij haar keuze. Al denkt ze na over het argument dat de leerkrachten hadden: dezelfde twijfel die ze zelf heeft, over dat de kinderen nu geen autochtoon-Nederlandse kinderen meer in hun schoolomgeving tegenkomen.

OPVOEDSTEUN

Steun bij de opvoeding vindt Nadia in eigen kring maar zeker ook bij het geloof. En op internet als ze het niet direct weet. Ze kent de sociale kaart als voormalig maatschappelijk werker ook goed, heeft in haar netwerk ook mensen die ze kan raadplegen, en heeft dus vertrouwen in voorzieningen.

'Ik zeg je eerlijk, mijn steun is mijn geloof. Wat zegt mijn geloof erover, of ik google het en kom er niet uit. Dan ga ik naar mijn man, van hoe doen we dit dan en hier kom ik niet uit. Dan kan ik wel bij hem terecht en anders mijn zus. Maar ook met mijn pedagogische medewerker achtergrond en maatschappelijk werker, red ik het wel. Ook met googelen dan kijk ik echt bij zorg. En mijn zus werkt

bij topinstellingen, ze weet gewoon heel veel. (..) Ik zou dan naar haar gaan en niet naar mijn moeder. Want mijn moeder is echt lief, maar qua opvoeden kunnen dingen niet meer op die manier. Dus ik ga wel echt liever naar bronnen van mensen die goed advies kunnen geven en gespecialiseerd zijn. Die ook kijken naar de Nederlandse samenleving en niet alleen naar cultuur. Dat combineren is belangrijk en dat is waar onze generatie tegenaan loopt.'

TIPS VOOR PROFESSIONALS

Nadia heeft gemerkt dat veel moeders geen vertrouwen hebben in hulpinstellingen. Hulpverleners moeten blijven benadrukken dat zaken vertrouwelijk worden behandeld, veel uitleggen, transparant zijn.

'Jazeker, ze moeten rekening houden met die is Hindoe dus die gaan er zo mee om en die is Marokkaans die gaan er zo mee om. Dus we moeten precies weten wat we kunnen verwachten. Dat leer je echt met ervaring en de opleiding. Hoe vaker je cliënten hebt gehad, uit mijn ervaring, dan leer je steeds beter hoe je vertrouwen kan winnen en erover kan praten en dan pas komt de dienst die je in principe aanbiedt. Dus echt kennis hebben over achtergrond en religie, weten wat het betekent voor iemand. En dan heb je meestal ook verschillende manieren van werken. Als maatschappelijk werkster was het heel anders hoe ik met een Marokkaan een band wilde opbouwen dan bij een Nederlander of Surinamer. Wat ik weet bijvoorbeeld, Marokkaanse vrouwen vertellen dat ze een probleem hebben maar gaan nooit in details treden. Ik hou daar rekening mee van tevoren. Dat je een Marokkaanse vrouw meer vertrouwen moet geven, dus benadrukken dat het tussen jou en mij is moet gewoon meer dan bij Nederlanders. Zeggen dat niemand het zal zien, geen instellingen en geen scholen zonder jouw toestemming (..). Dus heel veel uitleggen. Bij Marokkanen gaf ik heel veel medeleven en zei ik vaak dat ik het herken of iemand ken die dat ook heeft om vertrouwen te winnen. Dus heel veel dingen schreef ik dan ook niet, dat hoeft dan ook niet. Bijvoorbeeld niet opschrijven dat ze deelt dat haar man vreemdging, dan hebben ze al zoiets van ze vindt het niet belangrijk om te noteren dus ze wil mij echt helpen. Bij Nederlandse vrouwen is die band veel minder belangrijk. Zij vertellen wat het probleem is en ze willen hulp daarbij punt.'

5

Waardenopvoeding

Met moeders is in het onderzoek uitgebreid gesproken over de waardenopvoeding. In dit hoofdstuk bespreken we welke waarden ze meegeven (5.1), waar ze door zijn geïnspireerd (5.2) en hoe de waardenopvoeding vorm krijgt (5.3).

5.1 Belangrijke waarden voor moeders

In dit onderzoek lag de nadruk op waardenopvoeding. Waarden zijn sturend voor (gedrags)normen die moeders hun kinderen meegeven. We hebben moeders gevraagd welke waarden zij hun kinderen willen overdragen. Vaak blijken waarden door moeders te worden vertaald in opvoeddoelen. In literatuur over opvoeddoelen worden doorgaans drie typen doelen onderscheiden: doelen die te maken hebben met sociabiliteit (denken aan anderen, rekening houden met anderen), doelen die te maken hebben met autonomie (zelfstandig zijn en zelfstandig denken bijvoorbeeld) en met prestatie in school of werk (bijv. Pels, 2005). Al deze doelen komen we ook in dit onderzoek tegen. De waarden⁷ die de moeders noemen kunnen grofweg worden ingedeeld in twee typen: individugericht en sociaal. De individugerichte waarden hebben betrekking op het kind als persoon. Zelfstandigheid of weerbaar zijn, maar ook presteren kunnen hieronder vallen. De sociale waarden hebben expliciet betrekking op relaties met anderen. Deze twee typen waarden staan niet geheel los van elkaar en zijn in sommige gevallen met elkaar verweven. Vaak noemen moeders verschillende waarden tegelijk (bijvoorbeeld een goede gelovige zijn en goede manieren hebben). We beginnen met de bespreking van de kindgerichte waarden en daarna de sociale waarden.

⁷ Strikt genomen vallen niet alle antwoorden van de respondenten onder de definitie waarden. We bespreken alle zaken die de respondenten hebben benoemd op de vraag welke waarden zij belangrijk vinden in hun opvoeding, belangrijk om mee te geven aan hun kinderen.

ZELFVERTROUWEN, ZELFRESPECT EN ZELFKENNIS

De moeders vinden een belangrijke waarde zelfvertrouwen hebben, en zelfrespect. Ze hopen dat hun kinderen van zichzelf houden en dat zij weten dat ze niet meer of minder zijn dan de ander. Veel moeders wensen dat hun kinderen zichzelf zijn en zich niet laten leiden door anderen. Als voorwaarde wordt genoemd dat ze hiervoor kennis moeten hebben over wie ze zijn, over de eigen identiteit, zodat ze sterk in hun schoenen staan.

“En ik vind zelfrespect ook heel belangrijk. Dat ze van zichzelf mogen houden en dat ze helemaal goed zijn zoals ze zijn. Ze moeten zich niet meer en ook niet minder voelen dan een ander. Want dat schiet allebei de kanten weleens op. Je bent niet meer maar je bent ook niet minder. Ieder verdient zijn eigen plek en iedereen is authentiek. Dat je je ook niet hoeft te vergelijken met een ander. Je bent allemaal verschillend en dat is ook helemaal oké” (Caribisch-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, A01)

“Dat ze weten wie ze zijn. Als je weet wie je bent, dan kan je ook andere mensen benaderen. Dan sta je ook sterk in je schoenen. Blijf jezelf, waar je ook bent. Ga je niet aanp.. Aanpassen is goed, want ze hoeven ook niet te zeggen van ‘oh, dit ben ik, dus ik’.. Weet je wel. Heel arrogant. Maar een beetje mag. Want dan laat je niet met je sollen. Weet gewoon wie je bent, waar je vandaan komt, wees trots op je zelf en doe altijd je best.” (Ethiopisch-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O03)

ASSERTIEF EN WEERBAAR ZIJN

Het merendeel van de moeders vindt het belangrijk dat hun kinderen assertief zijn. Zij willen hun kinderen democratisch opvoeden, hen leren om een eigen mening te hebben en te uiten. Ook vinden zij het belangrijk dat kinderen weerbaar zijn, voor zichzelf op kunnen komen, bijvoorbeeld zelf om hulp kunnen vragen. Moeders geven aan dat zij open en direct zijn belangrijk vinden. Dat de kinderen duidelijk moeten kunnen maken wat zij willen in hun leven. Dit hangt voor sommige moeders samen met

wat de wens dat de kinderen geen meelopers moeten zijn. Zoals in voorgaande citaten al naar voren kwam, hechten moeders aan weerbaarheid tegen groepsdruk, bijvoorbeeld tegen anderen in durven gaan. In hun opvoeding geven deze ouders expliciet aandacht aan mondig zijn en een eigen mening mogen hebben. Dat is iets wat ze vaak niet van hun eigen ouders meekregen.

“Waar ik een hekel aan heb is als kinderen angst hebben, niks durven, niet assertief durven zijn. Dat is mij wel overkomen vroeger, dat ik hele kattige vriendinnen had en niks durfde te zeggen. Vind ik heel belangrijk.” (Marokkaans-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 4 kinderen, M07)

“Ze weerbaar maken, dat ze zelfvertrouwen krijgen, hun mening durven geven, dat is ingewikkeld. En dat ze rekening houden met de omgeving, sociaal zijn” (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, M08)

ZELFSTANDIGHEID EN PRESTEREN

Verwant aan de bovengenoemde ‘waarden’ wordt zelfstandigheid genoemd. De respondenten willen dat hun kinderen (en dan vooral de dochters) op eigen benen kunnen staan, voor zichzelf kunnen zorgen zonder dat ze afhankelijk zijn van een ander. Een goede opleiding behalen en je eigen inkomen verdienen zijn dan belangrijke waarden. In veel gezinnen gold dat in de eigen jeugd ook al als belangrijk opvoeddoel. De bij Surinaamse gezinnen bekende uitspraak ‘je diploma is je eerste man’ horen we ook weer in onze interviews weer terug. Voor dochters werd daarmee gewenst dat zij onafhankelijk van mannen waren, financieel. Vanwege de kans dat dochters er later alleen voor komen te staan (Distelbrink, 2000).

“Mee doen in de zin van diploma halen werken vind ik heel belangrijk, essentieel zonder opleiding en werk ben je nergens”. (Somalisch-Nederlandse moeder, laagopgeleid, 3 kinderen, O05)

“Studeren, school afmaken, leuke studie gaan doen, niet opgeven. Altijd bezig zijn, ze werkt er ook bij. Bijbaantjes. Ze is wel altijd bezig met werk enzo. Vind ik wel belangrijk, dat ze bezig is met iets. Bezig zijn ergens mee en school afmaken.” (Afro-Surinaamse moeder, middelbaar opgeleid, 1 dochter, Su05)

“Mijn moeder heeft altijd gezegd; jouw diploma is je eerste man, zorg dat je op je eigen benen staat en ze heeft me echt het gevoel gegeven dat ik er mocht zijn. Zoals een moeder dat hoort te doen. Maar nooit van ja; je mondigheid, je persoonlijke ontwikkeling, de persoon die

ik nu ben dat is toch gaandeweg wat ik zelf heb ontdekt.” (Hindostaans-Surinaamse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, SuH06)

EEN GOEDE GELOVIGE ZIJN

Voor veel (vooral Islamitische) moeders is het geloof een belangrijke basis van waaruit zij meegeven wat zij belangrijk vinden. Zij willen graag dat hun kinderen het geloof aannemen en een goede moslim worden, hun relatie met God onderhouden door bijvoorbeeld te bidden. Onder een goede moslim verstaan moeders ook dat de kinderen goed zijn voor anderen. Een goede moslim zijn heeft voor de moeders ook de betekenis om goede sociale relaties te onderhouden en maatschappelijk betrokken te zijn, naast die van de persoonlijke spiritualiteit.

“Ik vind het belangrijk dat zij goede moslims kunnen zijn, maar ook dat zij zich goed kunnen bewegen in deze maatschappij. Dat ze kunnen samenleven met een ander. Eerlijkheid, assertiviteit, respect voor een ander, voor elkaar, voor jezelf. Misschien ambitie, dat je hard kunt en wilt werken voor je doel. Dat je niet denkt ik ga zitten en het komt wel. Nee, gewoon zelf ervoor gaan.” (Half Syrische- half Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 3 kinderen, O04)

RESPECT / GOEDE MANIEREN HEBBEN MET NAME VOOR OUDERS

Voor veel moeders zijn er grenzen aan het hiervoor besproken assertief zijn. De kinderen mogen hun eigen mening hebben en voor zichzelf opkomen, zolang dit met respect voor anderen gebeurt. Het is dus niet de bedoeling dat kinderen andere mensen kwetsen met hun woorden of hen in het openbaar afkraken. Daarnaast wordt schelden en grof taalgebruik ook niet gewaardeerd. Kinderen horen netjes en beleefd te praten en in het bijzonder ouderen een bepaalde mate van respect te tonen. Kinderen moeten goede manieren hebben en geen grote mond. Kinderen mogen hun eigen mening hebben, maar uit respect voor ouderen dienen zij ook te luisteren (gehoorzamen), zo vinden vele ouders. Sommige ouders benoemen expliciet dat ze de kinderen meegeven niet op dezelfde toon tegen hen als ouders te praten als tegen hun vrienden/vriendinnen.

“Maar ik zeg het ook wel. Dat ze op een bepaalde toon niet tegen mij kan praten, dat zeg ik ook wel tegen haar. Dat is echt Surinaams denk ik. Je kan niet bepaalde dingen tegen je ouders gaan zeggen, op een bepaalde manier gaan praten, want daar houden wij niet van. Dan zeg ik ook: je kan zo niet tegen mij praten, je moet respect hebben, ik ben niet je vriendin, ik ben je moeder.” (Afro-Surinaamse moeder, middelbaar opgeleid, 1 dochter, Su05)

SOCIAAL ZIJN

Wat de moeders verder belangrijk vinden is dat hun kinderen sociaal zijn. Hierbij gaat het enerzijds om sociaal zijn in directe relaties, dus geen ruzie maken, aardig zijn, elkaar helpen en zorgen voor elkaar. Anderzijds trekken moeders het breder en is het voor hen ook belangrijk dat hun kinderen sociaal zijn in maatschappelijke zin. Bijvoorbeeld iets teruggeven aan de maatschappij, of voor mensen zorgen of mensen helpen die je niet kent.

“Dat ze iets doen waar niet alleen zij gelukkig van worden, maar dat ze ook van betekenis zijn voor anderen. Iets teruggeven aan de maatschappij, maar dat ze zichzelf daarbij ook fijn voelen”. (Hindostaans-Surinaamse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, SuH02)

FAMILIEBANDEN

Een tiental moeders noemt ook familiebanden onderhouden als belangrijke waarde. Hoewel ze ook zien dat de banden tegenwoordig minder hecht zijn dan voorheen, dat jongeren familie eerder los kunnen laten. Dat vinden ze jammer en ze proberen via de opvoeding het belang van familie toch mee te geven, mede omdat ze zelf uit een warm nest komen en die onderlinge gehechtheid als positief hebben ervaren. De uitingen hiervan zijn dat ze veel in contact staan met de naaste familie zoals oma, opa, tante of oom. Opvallend is dat de moeders voornamelijk familieleden noemen die woonachtig zijn in Nederland. Familie in het land van herkomst wordt minder vaak genoemd, hoewel hier zeker ook contacten (online) mee zijn.

“Rechtvaardigheid en eerlijkheid, omkijken naar anderen. Als we naar oma gaan en ze heeft geen zin, dan zeg ik nee je moet. Het hoort erbij dat je ook je familie bezoekt zo nu en dan en ze aandacht en tijd geeft.” (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 1 dochter, M06)

EERLIJK ZIJN

Verder vinden moeders het belangrijk dat hun kinderen eerlijk zijn. Niet alleen tegen hen als ouders, ook tegen andere mensen. Samen met eerlijk zijn noemen moeders open zijn. Eerlijkheid brengt met zich mee dat de communicatie onderling open hoort te zijn. En dat hangt weer samen met vertrouwen in elkaar. De achtergrond van eerlijkheid is vaak dat moeders willen dat de kinderen met alles bij ze terecht kunnen, al is de waarheid oncomfortabel. Liever eerlijk dan liegen, is het credo. Enkele moeders koppelen eerlijkheid aan de religie die ze aanhangen.

“Eerlijk en open zijn naar ons vind ik ook belangrijk. En als ze liegen dan verbind ik daar consequenties aan, bijvoorbeeld in gesprek gaan of een privilege innemen.”

Ik vind liegen erger dan een negatieve waarheid vertellen.” (Hindostaans-Surinaamse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, SuH02)

“Goed omgaan met mensen en nobele karaktereigenschappen vind ik ook belangrijk : eerlijkheid, betrouwbaar, rechtvaardig, oprecht. Islam is voor mij hierin belangrijk, het geloof vraagt ons mooie dingen en het zou mooi zijn als de kinderen dat ontwikkelen.” (Irakees-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O06)

TOLERANT ZIJN

Naast sociaal zijn in relatie tot anderen, vindt een aantal moeders het ook van belang dat hun kinderen tolerant zijn tegenover anderen. Zo benadrukken moeders het tolerant zijn ten opzichte van andermans geloofsovertuiging of ook wel seksuele geaardheid. Veel moeders geven hun kinderen mee dat zij in de multiculturele samenleving waarin ze opgroeien respect moeten hebben voor iedereen, moeten accepteren dat mensen anders zijn en ze in hun waarde laten, ook al hebben ze een andere levensstijl. Sommigen benadrukken expliciet dat kinderen anderen niet moeten afkeuren om wie ze zijn of wat ze denken.

“Dat ze met een open blik kunnen kijken naar verschillende mensen. Dat je dus niet hebt van, oh, dit zijn joden, dat zijn moslims of dat zijn whites etc. En dat is best pittig want zij zijn best wel fel nu in hun oordeel over mensen, groepen en ook het wij-zij denken daarin.” (Autochtoon-Nederlandse moeder, Afghaanse partner, hoogopgeleid, 2 kinderen, N04)

“Ook die pubers nu, wie ben ik en hoe ziet de wereld eruit. Ik ben bruin en de andere wit. De ene is homoseksueel en de ander hetero. Ze krijgen veel mee op school. Ik vind het belangrijk om die tolerantie mee te geven. Daar hebben we gesprekken over, dat jij mag zijn wie je bent en anderen ook. En dat je ook moet kunnen vasthouden aan je eigen waarden en het oké is als iemand anders is. Dat heeft denk ik ook met mijn sociale werk te maken” (Afro-Surinaamse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, SuA10)

OVERIGE 'WAARDEN'

Een aantal moeders noemt door religie geïnspireerde waarden en gedragsnormen als dankbaarheid, behulpzaamheid, geen intimiteit voor het huwelijk, kuisheid, , schoon/hygiënisch zijn. Enkele overige gewenste eigenschappen voor kinderen die moeders noemen zijn omgaan met teleurstelling, omgaan met verschillen, en punctueel zijn.

“Voor mij is bijvoorbeeld kuisheid, maar ook, qua kleding. Voor mij hoeft je echt niet helemaal bedekt te gaan, maar ik heb wel een bepaalde grens. Een laag decolleté, hot pants, is een no go.” (Hindostaans-Surinaamse moeder, middelbaar opgeleid, 3 kinderen, SuH14)

5.2 Achtergronden van waarden en variatie binnen en tussen gezinnen

De moeders is gevraagd of bepaalde waarden een oorsprong hebben in hun culturele of religieuze achtergrond en waar ze hun opvoedwaarden nog meer aan ontleen. Bijvoorbeeld: wat is de rol geweest van de opvoeding die ze zelf hebben genoten? Ook hebben we gevraagd in hoeverre zij onderscheid maken tussen hun kinderen in het bijbrengen van waarden (bijvoorbeeld gender gerelateerd).

EIGEN OPVOEDING

De interviews startten steeds met de vraag hoe moeders vroeger zelf zijn opgevoed. Moeders verhalen over zowel omstandigheden tijdens hun jeugd (armoede, vluchtverleden, weinig tijd voor kinderen) als over de opvoeding en waarden die ze meekregen. Volgens veel moeders waren hun ouders streng, maar wel zorgzaam en soms erg bezorgd. Er werd weinig over bepaalde dingen gepraat in de jeugd van de meeste moeders, bijvoorbeeld over gevoelens. Enkele respondenten hebben vroeger weinig structuur gehad; hun ouders hanteerden een opvoeding van ‘het komt wel goed’. Kinderen moesten het vaak meer zelf uitzoeken. Ook wordt verteld dat ouders één aanpak hadden voor alle kinderen in het gezin en niet echt keken naar de individuele behoeften van ieder kind. Respect en gehoorzaamheid waren in veel gezinnen belangrijke waarden. Daarnaast werd doorgaans sterk gehecht aan de verbinding met familie, de religie en het herkomstland.

De waarden die moeders meegeven aan de kinderen ontleen ze ten dele aan de eigen opvoeding, waarbij enkele waarden expliciet of impliciet gebaseerd zijn op de culturele of religieuze achtergrond. Expliciet geven ze bijvoorbeeld de religieuze en culturele feestdagen en gebruiken mee, of het belang van familie. Waarden die veel moeders in hun eigen opvoeding hebben meegekregen en die zij nu zelf ook van belang vinden zijn onder andere eerlijkheid en respect, naast presteren. Een andere overeenkomst met vroeger is de nadruk op zorg en liefde voor de kinderen. Er lijkt vooral verschil te zijn met hun eigen jeugd in de mate van hiërarchie in de relatie met kinderen: autonomie, openheid en assertiviteit worden meer gewaardeerd, en gehoorzaamheid minder streng afgedwongen. De moeders geven hun eigen kinderen naar eigen zeggen nu meer vrijheid en leggen meer nadruk op assertiviteit, meer dan zij vroeger hebben

meegekregen. Ze vinden het belangrijk dat de kinderen met alles naar ze toe kunnen komen. Ook bij onderwerpen die taboegevoelig zijn zoals seksualiteit, hoewel dat niet altijd gemakkelijk is. Een aantal moeders stelt het weliswaar belangrijk te vinden dat de kinderen gehoorzaam zijn naar de ouders, maar dat dit wel minder rigide gaat dan in hun eigen jeugd en dat er eerder ruimte is voor een wederzijds gesprek tussen ouder en kind.

Een ander belangrijk verschil zit in de maatschappelijke ondersteuning van kinderen. Veel moeders hebben in de eigen jeugd de morele steun van de ouders gehad om het op school goed te doen. Ze kregen op het hart gedrukt om goed je best te doen op school, maar hun ouders wisten in veel gevallen niet wat bijvoorbeeld de opleiding precies inhield en hoe het Nederlands schoolsysteem er precies uitzag. Praktische steun bij schoolzaken was vaak beperkt, mede omdat de ouders hiertoe niet de bagage hadden. De tweede generatie moeders die we spraken proberen de eigen kinderen meer actief te begeleiden, ze hebben begeleiding zelf wel gemist. Het feit dat ze meer wegwijs zijn in de samenleving en het Nederlands schoolsysteem stelt ze in staat de eigen kinderen beter te ondersteunen.

Veel moeders vertellen dat zij - ook los van het onderwijs - in hun eigen opvoeding veel meer aandacht hebben voor het individuele kind, meer tijd en aandacht geven en proberen op een bewuste manier aan de opvoeding invulling te geven.

“Wat anders is, is met name dat ik veel meer tijd heb voor mijn kinderen. We ondernemen veel met elkaar, we spelen veel meer samen. Ik breng ze naar bed en blijf lang bij hen. Dat geeft mij een warm gevoel, wat ik in het verleden heb gemist. Ik lees veel meer voor, maar van alles.” (Irakees-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O06)

“Mijn ouders konden ons in de Nederlandse maatschappij niet begeleiden. Dat heb ik wel, maar het is juist de emotionele behoeftes van de kinderen zien.” (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, M08)

“Ik probeer dat juist anders te doen (dan mijn moeder), door echt aanwezig te zijn, van hey, hoe gaat het op school en wat doe je, wat heb je gedaan. Heb je huiswerk? Wil je even puzzelen, wil je... echt actief met mijn kinderen bezig zijn.” (Ethiopisch-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O03)

ARGUMENTEN VOOR CONTINUÏTEIT EN VERANDERING IN DE OPVOEDING

Moeders geven hun kinderen net als hun eigen ouders veel warmte en liefde mee; dit waarderen zij uit hun jeugd, als het er was (en dat was in de meeste gevallen zo). Een veel genoemde

reden om de opvoeding anders aan te pakken, behalve het ervaren gemis in de eigen jeugd (bijvoorbeeld begeleiding bij schoolzaken), is dat de tijd is veranderd. De huidige complexe maatschappelijke context vraagt aan andere begeleiding van kinderen. En moeders hebben zelf meer kennis en een kritischer blik, bijvoorbeeld ten aanzien van 'systemen' of overheidsbemoeienis die ze ervaren. Ze reflecteren door hun sterke worteling in de Nederlandse samenleving meer hierop dan hun ouders.

"Je bent gedwongen om kinderen anders op te voeden. School bemoeit mee, politie, jeugdzorg, kinderopvang, iedereen heeft een mening hoe je je kind moet opvoeden. En zij weten het beter. Ze vergeten vaak dat het om mijn kind gaat en dat ik de moeder ben en dus mijn kind beter ken. Je bent als ouder nu veel bewuster van de omgeving, mijn ouders vonden alles best. Zij zagen al systemen met veel gezag, ook hadden ze vertrouwen zonder enkel idee te hebben wat er binnen speelt of gezegd wordt." (Somalisch-Nederlandse moeder, laagopgeleid, 3 kinderen, O05)

"Het is anders omdat ik de taal ken en weet hoe Nederland in elkaar zit, ik volg het nieuws hier en ben betrokken bij de samenleving. En kan meepraten met de kinderen, ik begrijp hun wereld. Ik praat over het nieuws, over wat in de straat of wijk afspeelde. Mijn ouders niet, ze leefden in Sudan. Ze waren fysiek in Nederland, maar eigenlijk leefden ze in Sudan." (Sudanees-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 3 kinderen, O07)

Maar ook kinderen hebben meer kennis en krijgen via allerlei wegen informatie tot zich, waardoor ze beïnvloed worden. Dat vraagt om een andere manier van opvoeden. Ze zijn bovendien wijzer en opstandiger, hebben meer een eigen mening. Een heel groot verschil betreft de prikkels en invloeden waar hun kinderen mee moeten leren omgaan door de alomtegenwoordigheid van telefoons, social media et cetera. We komen hier in het volgende hoofdstuk op terug.

"Wij hebben nu als ouders eigenlijk veel meer dingen waar we tegenaan lopen vergeleken met mijn ouders. Social media... telefoons... daar hebben wij nu eigenlijk best wel last van om ze daar vanaf te houden. Om ze aan hun huiswerk te krijgen bijvoorbeeld. Vroeger was dat niet." (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 3 kinderen, M09)

Veel moeders noemen verder het omgaan met polarisatie in de samenleving als opvoedtaak in deze tijd, anders dan vroeger. In hun jeugd was dit volgens velen veel minder aanwezig. De veranderende maatschappelijke verhoudingen zorgen ervoor dat de moeders de kinderen ook anders opvoeden. Zij geven aan de kinderen meer te moeten 'wapenen' tegen de maatschappij

waarin zij opgroeien. In de eigen jeugd was er minder 'wij vs. zij' en hebben ze weinig discriminatie ervaren. Nu is dat compleet anders. Kinderen krijgen zelf meer direct met stigma's, achterstelling, oordelen of racisme te maken, maar ook als dat (nog) niet het geval is, voelen ze wel dat het maatschappelijke klimaat volledig anders is dan vroeger. Vooral ten aanzien van de Islam of moslimouders en -jongeren is er veel negativiteit, zowel binnen Nederland als internationaal. Social media spelen ook hierin een rol; deze versterken het negatieve klimaat ten aanzien bepaalde groepen.

"We woonden in een wit dorp en we waren de enige allochtonen in het dorp. Nooit hebben we iets naars meegeemaakt als kinderen. De mensen waren toleranter. Voor mijn ouders was het geen issue. Ook de komst van sociale media is een verandering. Ook vol met negatieve beeldvorming en harde taal naar elkaar toe. Ik geef de politiek de schuld." (Somalisch-Nederlandse moeder, laagopgeleid, 3 kinderen, O05)

"Chaos! Er is veel gaande. Als je alles in een beeld wilt brengen krijg je hoofdpijn. Binnen en buiten Nederland, veel dingen zijn veranderd en aan het veranderen. Ook de ontwikkelingen zoals smartphone, iPad, internet, sociale media, nieuwe stromen vluchtelingen, oorlogen, de politiek .. Verandering zoals Wilders en Trump, de aanslagen door extremisten... alles maakt de wereld chaotisch. Hoe bescherm ik mijn kind, hoe maak ik hem sterk voor deze omstandigheden? En hoe leer ik hem zijn plek vinden in deze omstandigheden?" (Irakees-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O06)

VERSCHIL IN DE OPVOEDING NAAR SEKSE

Het merendeel van de moeders geeft aan geen verschil te maken in de opvoeding tussen jongens en meisjes. In de eigen opvoeding of in de omgeving maakten zij mee dat meisjes en jongens anders werden behandeld. Hier zetten zij zich tegen af. Dit geldt zowel voor de dagelijkse opvoeding als specifiek voor de waardenopvoeding. Genoemd wordt bijvoorbeeld dat hun eigen jongens niet (meer) worden voortgetrokken en niet per se meer mogen dan meisjes. Moeders benadrukken dat jongens en meisjes dezelfde taken in huis hebben (wassen, stofzuigen, andere huishoudelijke taken). Een aantal moeders geeft echter wel aan dat zij dochters toch meer beschermd opvoeden, omdat meisjes in hun ogen kwetsbaarder zijn dan jongens. Bijvoorbeeld, zoons mogen wel alleen naar buiten en meisjes toch minder, of dochters mogen minder laat thuiskomen. Ook zijn moeders soms vrijer als het gaat om relatievorming of experimenteren met seksualiteit bij zoons dan bij dochters. Of praten meer met hen om ze te waarschuwen voor gevaren en ongewenste gevolgen van vrij gedrag wat zij afkeuren. Ze houden er dus ergens rekening mee dat dochters mogelijk met meer in aanra-

king komen dan zij wenselijk vinden. Het meer beschermen van meisjes heeft deels met (door religie geïnspireerde) waarden te maken, maar ook met zorgen om hun veiligheid.

‘Voor de leeftijdsfase van mijn kinderen is het nu niet aan de orde. Mijn visie en intentie is geen verschil maken tussen jongens en meisjes. Ik kan wel zeggen hoe ik over denk maar dat is theorie, ik weet dat het in de praktijk lastig kan zijn en dat je daardoor anders gaat over nadenken. De minderjarige dochter van een vriendin van mij is ongewenst zwanger zonder getrouwd te zijn. Deze vriendin had de visie van als mijn dochter dat flikt dan wil ik niets met haar te maken hebben, maar nu dat ze hiermee te maken heeft handelt ze anders. Haar dochter is toch thuis gebleven, zij zorgt voor haar en ontvangt veel druk van de gemeenschap en familie. Je bent als moeder bang dat je dochter dit overkomt. Je probeert haar te beschermen door met haar extra gesprekken te voeren, verhalen te delen.... Het is niet makkelijk om het te doen.’ (Turks-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 3 kinderen, T03).

‘En dan zeg ik ook, je mag naar de stad of je mag naar het winkelcentrum, maar liever nu niet naar het strand. Het heeft denk ik ook te maken met de angst die ik voel van wat er buiten allemaal gebeurt en dat mijn dochters slachtoffer worden van loverboys bijvoorbeeld.’ (Turks-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 4 kinderen, T09)

De opvoeding van jongens levert moeders juist andere kopzorgen op. Zij kunnen onveiligheid tegenkomen op andere manieren, bijvoorbeeld een grotere kans dat zij - gegeven de negatieve stereotypen die over hen bestaan - , in aanraking komen met (confrontaties met) politie of andere gezagsdragers of met achterstelling.

‘Als meisje heb je het niet zoveel, ook al heb je een andere achtergrond, maar als jongen, daar wordt door docenten veel minder de verbinding mee gezocht. Je bent eigenlijk al een dader als je als gewone 14 jarige jongen iets baldadigs doet.’ (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, M08)

‘Ik denk dat het voor een vrouw ook makkelijker is, maar voor jongens, met alles wat er in de maatschappij gebeurt, is het toch wel lastig. Om aangenomen te worden, of een opleidingsplek te vinden’ (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 3 kinderen, M09)

VERSCHIL MET ANDERE GEZINNEN

Worden moeders beïnvloed door hun directe omgeving of doen zij de waardenopvoeding juist heel anders dan andere gezinnen in hun omgeving? Deze vraag is in het interview ook langsgesproken. De moeders lijken geen grote botsingen te ervaren met

andere ouders als het gaat om de waardenopvoeding bij het eigen kind. Wel merken moeders op dat zij veel verschillen zien met andere ouders in hoe zij met hun eigen kind(eren) omgaan. Vaak geven moeders dan aan strenger en consequenter te zijn dan andere ouders. Verder gaat het om verschillen in normen en waarden, bijvoorbeeld met Nederlandse ouders. In dit verband worden familiebanden en eetgewoontes genoemd. Tegelijkertijd noemen moeders dat er qua opvoedvisie de nodige overeenkomsten zijn tussen autochtoon-Nederlandse ouders en ouders met een migratieachtergrond. Bijvoorbeeld op het gebied van rolverdeling tussen man-vrouw en open met het kind het gesprek voeren. Een moeder benadrukt dat het bijna altijd ouders met een Nederlandse achtergrond zijn die haar (te) streng vinden. Een andere moeder geeft aan dat zij soms gezinnen ziet waarbij ouders zoveel vrijheid geven, dat zij meer vriend en vriendin zijn dan ouder en kind. Dat vindt ze bij haar eigen opvoeding niet passen en zij meent dat dit in de meeste gezinnen met een migratie-achtergrond niet kan. Enkele moeders benadrukken dat alle ouders anders zijn en anders opvoeden, dat het niet per se met cultuur of afkomst te maken heeft.

‘Verschilt per familie, soms zijn er ouders die net als wij opvoeden, sommige zijn wel heel vrij, dat kinderen de hele dag op straat rondlopen, maar ik heb niet echt zoiets van Nederlandse ouders doen het heel anders. Wat ik heb gezien is dat sommige ouders zoveel vrijheid geven, dat het meer vriend en vriendin zijn, i.p.v. ouder-kind, kinderen die de ouders niet echt respecteerden, grote mond, en van: “ik ga weg en kom niet meer terug”. En sommige kinderen werden veel alleen gelaten thuis, kinderen die veel in de crèche opgroeiden, vind ik zelf heel zielig, dat een kind van de crèche naar een andere ouder naar weer een andere ouder ging, terwijl die eigenlijk bij de vader of moeder moest zijn’. (Turks-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 4 kinderen, T08)

Binnen het eigen gezin (partner) of de eigen familie kunnen moeders ook wel verschillen zien, die groter of kleiner kunnen zijn. Ten aanzien van de betrokkenheid van de grootouders zijn moeders soms ambivalent. Sommige ouders zijn erg blij met de betrokkenheid van de eigen ouders of die van de partner, mede vanwege hun drukke schema. Andere ouders willen het contact toch wat beperken. Ze ervaren spanning met de eigen manier van opvoeding en die van de grootouders, bijvoorbeeld als het gaat om discipline of gezond eetgedrag van het kind. Grootouders verwennen de kinderen en zijn volgens deze moeders vaak mild tegenover het kind en kunnen dat wat de ouders het kind mee willen geven met in de weg staan. Anderen hebben intensief contact met de eigen ouders en ontlenen emotionele steun aan hen bij de opvoeding.

Sommige moeders ervaren wel negatieve druk vanuit de eigen gemeenschap, bijvoorbeeld als zij kiezen om wel mee te doen met feesten als Sinterklaas of Kerst. Dit kan vervelend zijn, zeker omdat ze vaak daarnaast ook negatieve opmerkingen of rare blikken van Nederlandse zijde kunnen krijgen over bijvoorbeeld de Ramadan of andere zaken die voor hen belangrijk zijn. Dit wordt door zowel (Islamitische) moeders met overige herkomst als door enkele Turks-Nederlandse moeders genoemd. Enkele Caribische en Surinaams-Nederlandse moeders vertellen ook over hoe zij soms met oordelen uit de eigen gemeenschap te maken krijgen. Bijvoorbeeld het oordeel dat zij of hun kinderen zich 'te wit' gedragen of overkomen of zich boven anderen verheven zouden voelen. Zo vertelt een Surinaams-Nederlandse moeder dat haar zoon voor 'kaker' of 'nepneger' is uitgescholden door andere kinderen. Soms is het ook feitelijk zo dat moeders zich zelf niet met iedereen in de eigen gemeenschap even verbonden voelen; er is veel diversiteit binnen gemeenschappen. Moeders hebben last van stereotypen over hun gemeenschap die zij zelf soms ook ervaren, maar waar zij zelf zich niet mee verwant voelen.

5.3 Aanpak van de waardenopvoeding

Moeders noemen vier verschillende vormen van overdracht van waarden op hun kinderen. In gesprek gaan met het kind, zelf het voorbeeld geven, onbewuste overdracht door socialisatie en laten ervaren.

IN GESPREK OVER WAARDEN

Het merendeel van de moeders gaat het gesprek aan met hun kinderen over wat zij belangrijk vinden. Ze leggen hun kinderen uit wat een waarde inhoudt, wat de achtergrond ervan is en hoe zij zich horen te gedragen. Of soms wordt niet gesproken over waarden maar wel over normen of gedragsregels die eruit voortvloeien. Naar aanleiding van voorvallen voeren zij er gesprekken over, maar ook via verhalen.

"Mijn man en ik communiceren eigenlijk heel veel met de kinderen. Dat Allah alles ziet ook als wij het niet zien. Dus bijvoorbeeld zeggen dat je gebeden hebt maar dat is niet waar, dan zeggen we dat het voor ons niet erg is maar dat Allah alles ziet. En vooral mijn man kan dat heel goed. (...) Dus nu zijn ze zich ook bewust van ja als Allah dat wil dan doen we dat. Ze begrijpen het ook wel als we dus ook moeite doen om het uit te leggen. Dat had ik vroeger niet, dan dacht ik ja dag. Ik begreep niet waarom het moest dus ik wilde het ook niet. In de puberteit zal het wel anders zijn, maar nu kan je nog veel erin stoppen en hopen dat het blijft hangen. Je hebt als ouder de verantwoordelijk-

heid om ze zoveel mogelijk mee te geven. (Marokkaans-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 4 kinderen, M01)

"Het gaat best wel automatisch allemaal. We zijn er elke dag mee bezig maar het gaat heel natuurlijk. We zijn wel een soort vriendinnen. We praten echt over alles, niks is gek of beschamend. Juist daar praten we vooral over. We waren afgelopen week ook naar een theater (stuk over Marokkaans-Nederlandse identiteit)." (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 1 dochter, M06)

"Heel veel praten. Ik heb ook Koran voor hem voorgelezen om hem te laten zien dat de schepper zegt dat alle mensen gelijk zijn, maakt niet uit je zwart of wit bent, vrouw of man rijk of arm... iedereen is gelijk bij Allah. En dat wij goed met elkaar moeten omgaan en voor elkaar zorgen. Dat heeft wel veel geholpen." (Somalisch-Nederlandse moeder, laagopgeleid, 3 kinderen, O05)

HET VOORBEELD GEVEN

Veel moeders noemen ook dat ze zelf als rolmodel het voorbeeld geven aan de kinderen, de norm voorleven. Zo noemt een moeder dat ze op straat bedelaars iets geeft waar de kinderen bij zijn, om bij hen het idee te stimuleren anderen die het minder hebben te helpen. Het tegenovergestelde hiervan is dat sommige moeders soms vertellen over gedragingen van familieleden die zij juist niet goedkeuren. Daarmee zetten ze goed en fout gedrag tegen elkaar af, door daar bekende voorbeelden bij te gebruiken.

"Vroeger had ik wel steeds verhaaltjes, over een goede familie en een familie die het ietsje minder deed. Nu zijn ze met meer, dus ik heb minder tijd, maar in huis zien zij wel hoe wij zijn en op straat. Dat ik bijvoorbeeld iets geef aan iemand die bedelt. Zij leren door het zien. Vroeger deed ik het wel actief, nu wat minder." (Turks-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 4 kinderen, T08)

ONBEWUSTE OVERDRACHT

Naast de bewuste overdracht door voorbeeldgedrag of gesprekken noemen moeders het inslijten van bepaalde waarden door gedrag van mensen in de omgeving dat voor de betrokkenen vanzelfsprekend is. Veel waarden krijgen kinderen mee door ongeschreven regels die onderdeel zijn van het dagelijks leven. Bijvoorbeeld, kinderen weten door herhaling dat zij het bezoek thuis altijd welkom moeten heten door op te staan en te groeten en krijgen daarmee een waarde als respect mee.

ZELF LATEN ERVAREN

Tot slot zegt een aantal moeders hun kinderen zelf te laten ervaren wat een bepaalde waarde inhoudt, vooral als het gaat om het bevorderen van autonomie en zelfstandigheid bij het kind. Zij willen er niet als ouder bovenop zitten, maar zien er tegelijkertijd

op toe hoe het verloopt om daar waar nodig te begeleiden. Een moeder noemt dit 'begeleid laten vallen'.

Soms laat ik het gebeuren, ik laat mijn kind begeleid vallen. Dat moeten ze ook leren. Ik ga er niet als angstige ouder bovenop zitten. Ze mogen het ook zelf ervaren.

(Molukse moeder, hoogopgeleid, 3 kinderen, O01)

Een ander voorbeeld is dat een moeder het kind zelf de afweging laat maken wie hij uitnodigt voor zijn feestje, maar bij het uitnodigen ook suggesties doet en meehelpt te beslissen. En hem zo door zelf te laten ervaren sociabiliteit stimuleert.

"Ja ik denk het wel. We laten ze soms wel de afweging maken tussen wat vind jij leuk of denk je ook aan anderen? Dus ik denk dat we daar op klein-niveau wel wat aan doen. Voorbeeld: als hij het bijv. niet leuk vind om iemand uit te nodigen op zijn feestje, maar diegene heeft hem wel uitgenodigd en hij speelt er ook vaak mee, en dan heeft hij toevallig even ruzie met dat vriendje, dan denk ik wel: probeer het dan even goed te maken. Het gaat ook om duurzaamheid van relaties, dat proberen we wel mee te geven." (Hindostaans-Surinaamse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, Suh02)

6

Uitdagingen en vragen bij de waardenopvoeding

In dit hoofdstuk gaan we in op de uitdagingen die moeders zien op het gebied van waardenopvoeding, of soms ook breder. Wat vinden zij moeilijk aan het opvoeden van hun kinderen? We hebben hier uitgebreid over gesproken in de interviews; deels aan de hand van de vraag wat voor moeders de grootste uitdaging is bij het opvoeden anno 2019. Deels door te vragen welke moeilijkheden zij eventueel tegenkomen bij de waardenopvoeding. Daarbij hebben we doorgevraagd over de relatie met school en buurt/woon omgeving, de relatie met de eigen gemeenschap, de relatie met de bredere samenleving. Sommige van de hier te bespreken onderwerpen kwamen in hoofdstuk 5 ook al kort ter sprake.

We bespreken hierna de volgende onderwerpen: identiteitsontwikkeling van kinderen (6.1), de religieuze opvoeding (6.2), de verhouding tot de samenleving (6.3), botsingen met school (6.4), vragen rond opvoeding in relatie tot social media en (breder) gevaren in de huidige samenleving (6.5). In de laatste paragraaf gaan we kort in op alleenstaand moederschap. Dit stelt sommige moeders voor extra uitdagingen (6.6).

6.1 Vragen rond identiteitsontwikkeling van kinderen

De moeders proberen op verschillende manieren hun kinderen te ondersteunen bij hun identiteitsontwikkeling. Vrijwel allen staan ze de ontwikkeling van een meervoudige identiteit voor.

AAN MIGRATIE-ACHTERGROND GERELATEERDE IDENTITEIT

Allereerst willen de moeders hun kinderen een goede basis meegeven voor het deel van hun identiteit dat verband houdt met het migratieverleden, meer specifiek: waarden, tradities of gebruiken, taal en kennis over het herkomstland en de religie. Moeders investeren onder andere in het aanleren van de moedertaal van hun ouders aan hun kinderen, en zoeken daarvoor ook

voorzieningen op. Bij islamitische ouders vindt het aanleren van de taal vaak gecombineerd plaats met religieuze opvoeding, in de moskee bijvoorbeeld. Veel ouders versterken de identiteit van kinderen door bijvoorbeeld het overbrengen van de eigen cultuur en religie aan de hand van bepaalde eetgewoonten, viering van (religieuze) feestdagen en dragen van traditionele kleding daarbij. Maar ook door familiebanden te onderhouden (samen eten, verjaardagen), naar het land van herkomst op vakantie te gaan en door het meegeven van religieuze leefregels of verzen. De mate waarin kinderen echt in contact komen met de taal of het herkomstland verschilt. Zeker Caribische en Surinaamse opvoeders spreken bijvoorbeeld niet altijd de eigen taal, omdat dit in hun jeugd als onbeleefd werd gezien. Of ze hebben nog niet de financiën kunnen vrijmaken om met hun kinderen naar het herkomstland te gaan. Sommigen zijn er zelf nauwelijks geweest. Maar kinderen krijgen eigen gebruiken, tradities en verhalen uiteraard ook via hun dagelijks leven in het gezin, de gemeenschap en familie in Nederland mee.

De moeders zijn zich bewust van het feit dat ze de opvoeding in de eigen tradities, religie, taal en cultuur vormgeven in de Nederlandse context, die een belangrijke plek kent binnen hun opvoedpraktijk van alledag. Daarbij valt op dat veel ouders wel de noodzaak voelen een grotere nadruk te leggen op overdracht van eigen religie, tradities en cultuur als gevolg van de maatschappelijke negativiteit die zij vanwege hun migratieachtergrond of religie ervaren (zie ook 6.3). De opvoeders menen dat het daardoor nog belangrijker is dat kinderen kennis hebben over hun eigen achtergronden. Zodat ze een weerwoord hebben en trots kunnen zijn op wie ze (ook) zijn. Deze moeders zien een sterk identiteitsbesef van de kinderen als basis voor weerbaarheid. Zeker wanneer de kinderen te maken krijgen met discriminatie, maar ook los daarvan. Voor een evenwichtige identiteitsontwikkeling is het belangrijk de kinderen het eigene bewust mee te geven; mede omdat dit in de omgeving niet vanzelf gebeurt.

"Ik wil dat ze hun achtergrond kennen, en dat hun identiteit een associatie heeft met de positieve dingen daarvan". (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, M08)

"Dat ze weten wie ze zijn. Als je weet wie je bent, dan kan je ook andere mensen benaderen. Dan sta je ook sterk in je schoenen. Blijf jezelf, waar je ook bent", (Ethiopisch-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O03)

"Met name om te laten zien dat ook islamitische landen hun gloriejeden hebben gekend, dat ze ook grote wetenschappers hebben, boeken.. Dat ze trots kunnen zijn op hun zelf als moslim zijnde. Dat het niet alleen maar aanslagen zijn en criminaliteit en oorlog. Dat is namelijk het beeld dat we zien. Ongezond voor kinderen. Dat mis je in Nederland, goede voorbeelden met wie je als kind kan associëren waarin je jezelf herkent." (Irakees-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O06)

"Religie en verbinding met Somalië en de familie daar wel heel belangrijk. Dat ze mogen trots zijn op wie ze zijn, twee culturen maakt je sterk, zeg ik altijd tegen mijn kind. Je bent rijker." (Somalisch-Nederlandse moeder, laagopgeleid, 3 kinderen, O05)

Moeilijk is soms hoe je de kinderen sterk maakt als Nederlandse Turk of Marokkaan, of Somaliër. Vooral omdat je, zoals een moeder verzucht, eigenlijk bij beide landen of culturen niet helemaal 'hoort'. Zo zegt de hierboven geciteerde moeder:

"Ik zeg heel vaak dat ze Nederlanders zijn. Dat vind ik belangrijk dat ze dat voelen. Anders zijn ze helemaal de kluts kwijt. Echt Somalisch zijn ze namelijk ook niet. Je bent eigenlijk een mooie mix. Maar de maatschappij dwingt je om bepaalde identiteit te kiezen. Je bent wie je bent en punt. Een wereldburger".

Voor sommige ouders speelt dat zij zelf bepaalde zaken, zoals de eigen taal of cultuur, niet zo hebben meegekregen en dat maakt de overdracht ervan lastiger. Sommige ouders stellen dat religie een duidelijker kader is voor de identiteitsontwikkeling dan herkomst of de eigen cultuur. Dit is ook een geluid wat in onderzoek onder jongeren naar voren komt (Day & Badou, 2019).

Wat het meegeven van de eigen achtergrond of identiteit soms ook moeilijk kan maken, is dat ook ouders uit eenzelfde gemeenschap onderling kunnen verschillen. Bijvoorbeeld in de mate waarin zij kinderen bewust leren over de koloniale geschiedenis, racisme of de slavernij.

Wat ik doorgeef aan hun over Suriname, is zeg maar, ik ga eigenlijk terug naar het verleden, over de slavernij... Ik heb het dan bijvoorbeeld met hun gehad over Kwakoe en al dat soort dingen. (Afro-Surinaamse moeder, middelbaar opgeleid, 5 kinderen, SuA16)

"We zijn ook niet bewust bezig met dat ze een minderheids-groep zijn, dat wil ik ook gewoon niet ook al zijn ze dat wel. Ik wil ze niet in een slachtoffer positie brengen. Maar ook slavernij verleden en monumenten, ik wil ze niet leren om een slachtofferrol aan te nemen." (Afro-Surinaamse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, SuA10)

NEDERLANDSE IDENTITEIT

Moeders benadrukken bij hun kinderen eigenlijk altijd dat zij óók Nederlanders zijn. Juist doordat anderen dit ontkennen is dit belangrijk. Maar ook omdat het voor moeders zelf betekenis heeft. De kinderen zijn in Nederland geboren en getogen, en ook de ouders hebben een groot deel van hun leven in Nederland doorgebracht of zijn hier geboren. Daarmee is het Nederlander zijn ook een duidelijker deel van hun eigen identiteit. Dat was bij hun eigen ouders minder het geval. Zo vertelt een moeder dat haar ouders vroeger nooit geëxpliciteerd hebben dat zij ook Nederlander was. Het land van herkomst stond voornamelijk centraal in de definitie van wie ze waren. De moeders willen daarom nu bewust aan de kinderen meegeven dat zij ook Nederlander zijn. Meer specifiek: Nederlander met roots in het land waar de grootouders vandaan komen.

Voor sommige moeders is vooral het benadrukken van het *Nederlandschap* belangrijk, vanuit de notie van inclusie: een Nederlander kun je ook zijn op zijn Marokkaans, Turks, Surinaams, Somalisch et cetera. Opmerkelijk is dan ook dat de meeste moeders het (typisch) Nederlandse onderscheiden van het eigene. En daarbij maken zij heel verschillende keuzen: bijvoorbeeld 'Nederlandse tradities' als kerst of Sinterklaas juist wel of juist niet meevieren, of 'het Nederlandse' omarmen, niet zo benadrukken of zich er juist tegen afzetten. Sommige moeders geven hun kinderen juist sterker de cultuur van het land van herkomst mee vanuit het argument dat zij 'de Nederlandse cultuur' op school en in de bredere maatschappij al automatisch meekrijgen. Anderen vieren bijvoorbeeld Sinterklaas niet vanwege de negatieve associatie met zwarte piet, of hebben de neiging de kinderen minder aan Sint en Kerst te laten meedoen vanwege de beperkte acceptatie van hun eigen feesten en tradities. Maar er zijn ook moeders die juist 'aan alles meedoen' omdat zij dat verbindend vinden.

"We doen met alles mee. Op het moment dat het Koningsdag is, mogen ze gaan verkopen. We zeggen altijd, je bent Nederlander en je bent Marokkaans. Dat ze dat weten. Want op een gegeven moment kwamen

ze thuis, 'Mama we zijn toch Marokkanen'. Dat hebben wij hen helemaal niet meegegeven. Je bent ook gewoon Nederlander. Sinterklaas. Vieren we. We vieren alles. Dat ze niet het gevoel hebben 'het is anders'. We zeggen altijd: wij hebben extra feesten en dingen, maar je bent ook Nederlander" (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, M08)

"Omdat ik hier ben opgegroeid, wil ik dat ze ook veel van de Nederlandse cultuur meekrijgen, dat ze tussen twee culturen opgroeien. Als je meer van Nederlandse cultuur meekrijgt, dan kan je je veel meer inleven in andere mensen. Hoe meer je zegt: "je mag niet omgaan met hun, of dit en dat doen", dan krijg je meer Noordpool en Zuidpool. Ik denk dat het juist verbindend is, een soort overbrugging, allebei de culturen meekrijgen." (Turks-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 4 kinderen, T08)

Er zijn ook moeders voor wie de eigen identiteit al meervoudiger is dan voor veel anderen, of die het Nederlandse en het deel van de identiteit dat verbonden is met de migratieachtergrond niet zo apart van elkaar ervaren. Sommige ouders zijn bijvoorbeeld afkomstig uit een naar herkomst gemengde relatie, of hebben zelf zo'n relatie (gehad) waaruit kinderen zijn voortgekomen. Voor hen is het 'wereldburgerschap' vanzelfsprekender als identiteit.

"Als iemand vraagt: "Wat ben je?", dan zegt ze: "Ik ben Turks". Dat Surinaamse komt dan later pas. Als mensen dan vragen hoe ze aan haar krullen komt. Soms zeg ik wel eens tegen haar, ik weet niet of dat goed is, dat als mensen aan haar vragen waar ze vandaan komt dat ze dan moet zeggen: "Ik ben gewoon een wereldburger, ik ben gewoon een mens van deze wereld". Ik bedoel moet je per se altijd iets noemen? Ik snap wel dat het misschien met een stukje identiteit te maken heeft. Maar in Turkije zijn ze verbaasd dat ze Turks is en in Suriname zijn ze verbaasd dat ze Surinaams is. Weet je, daarom past ze zo goed in Nederland. Hier heb je van alles wat en ze is gewoon een wereldburger, punt". (Turks-Nederlandse moeder, Surinaamse ex-partner, 1 dochter, T05)

Wel is het zo dat de meeste ouders zich niet of maar beperkt kunnen identificeren met de 'typisch Nederlandse' opvoeding of cultuur zoals zij die menen te zien in autochtone gezinnen en op school. Bijvoorbeeld, de vrije manier van spreken tegen ouders in Nederlandse gezinnen en de vrijheid als het gaat om seksualiteit, relaties of uitgaan wordt door weinig ouders herkend of omarmd. Maar ook de dagindeling of leefstijl is anders; al zijn er natuurlijk ook overeenkomsten. Ouders ervaren dat zij door wie zij zijn echt andere Nederlanders zijn dan de Nederlanders zonder religie of zonder migratie-achtergrond. Daarbij telt ook mee dat de laatsten – behalve sommigen die een partner hebben met een niet-Nederlandse achtergrond - weinig bezig zijn met de

multi-etnische samenleving en wat het betekent je kind daarin op te voeden.

"Er zijn veel overeenkomsten maar ook verschillen. De overeenkomsten is dat ieder ouder het beste wil voor zijn kind, gelukkig zijn, gezond zijn... Belangrijkste verschillen zitten in het geloven in Allah. God speelt bij veel gezinnen geen rol meer, terwijl bij ons alles draait om Allah. Van het opstaan tot gaan slapen. Je doet je best als moslim om een goede moslim te zijn. Maar ik heb ook christelijke vrienden die gelovig zijn, je ziet dan dat we heel veel met elkaar gemeen hebben. (..) Ik denk ook dat mensen met migratie achtergrond bewuster zijn van diversiteit, we bereiden onze kinderen er op voor. We nemen het mee in de opvoeding. Ik denk dat het anders is bij autochtone kinderen, het lijkt soms of allochtonen zien als andere wezens...de ouders vinden diversiteit niet belangrijk en kinderen ook niet." (Sudanees-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 3 kinderen, O07)

In de interviews met de autochtoon-Nederlandse moeders klinkt de geringe aandacht voor diversiteit ten dele door. Van de vier moeders hebben er twee een niet-Nederlandse partner. Deze moeders besteden ook aandacht aan de religieuze of etnische identiteit van hun kinderen, of voelen zich in andere opzichten meer verwant met de moeders van de tweede generatie. Zij zijn zich ook bewust van de invloed van discriminatie op hun kinderen. Voor de andere twee moeders geldt dat diversiteit wat verder van ze af staat, of dat ze er anders naar kijken. Eén moeder is zich zeer bewust van zaken als 'white supremacy' maar geeft aan dat ze eigenlijk weinig contact heeft met migranten. De andere moeder verkeert meer in een multi-etnische omgeving. Zij geeft haar kinderen wel begrip mee en corrigeert haar man als hij vervelende opmerkingen maakt over migranten. Maar tegelijkertijd heeft ze moeite met bijvoorbeeld de zwarte pieten discussie of 'dat een woord als 'negerzoen' niet meer mag'.

De moeders zonder migratie-achtergrond zijn zich soms ook minder bewust van wat het opvoeden als minderheid betekent. Zij hoeven niet zo bewust bezig te zijn met wat ze nou als 'typisch Nederlands' doorgeven. Een moeder zegt hierover: "misschien zou ik dat pas goed kunnen benoemen als ik zou migreren naar het buitenland".

Samengevat is het meegeven van de eigen identiteit wel een heel belangrijk onderwerp voor ouders, maar levert dit op zichzelf geen grote vragen op. Er zijn meer vragen of uitdagingen rondom de religieuze opvoeding in Nederland (6.2), of de ervaren negatieve reacties uit de omgeving. Die op hun beurt kunnen resulteren in een sterkere accentuering van de eigen religieuze of etnisch-culturele identiteit.

6.2 Religieuze opvoeding en vragen daarover

Het meegeven van religie is voor bijna alle moeders die we hebben gesproken belangrijk. Dat zien we ook terug in belangrijke waarden (bijv. een goede gelovige zijn en daaraan gerelateerde waarden). Religie vormt voor veel moeders zelfs de basis van hun waardenopvoeding.

"Alles valt onder religie; dat je gelukkig en gezond bent valt voor mij ook onder religie. Mijn geloof vraagt mij om goed te zorgen voor mijn lichaam en geest. Dat is een verantwoordelijkheid die ik heb gekregen van Allah. Dat leer ik ook zo aan mijn kinderen. Neem je verantwoordelijkheid en begin bij jezelf; het begint bij poetsen en gezond eten tot vuil opruimen op straat en zorgen voor het milieu. Mijn religie is alles omvattend, is een leefstijl is een levenswijze, het begint van je bed tot internationale betrekkingen. Een sterke persoonlijkheid hebben is ook een opdracht van de religie, eigenlijk alles is voor mij religie." (Irakees-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O06)

Belangrijke elementen in de religieuze opvoeding zijn: het onderhouden van het gebed (bidden), communie en de doop, af en toe naar de moskee/kerk/tempel, de taal van het heilige boek leren, les krijgen in de levensbeschouwing, voor islamitische meisjes een hoofddoek dragen, en religieuze feestdagen meevieren (Kerst, Divali, Ramadan).

"Reinheid heel belangrijk is (zoals schoenen thuis uittrekken). Het gebed leren aan je kinderen, verzen uit de Koran. Regelmatig gaan we met het gezin naar Egypte (waar vader van kinderen vandaan komt). De kinderen spreken Arabische taal, gaan naar Arabische les. De kinderen gaan ook met de vader mee naar moskee" (Half Syrisch-/half Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 3 kinderen, O04).

We hebben weleens dat wij naar de kerk gaan, naar de Mandir gaan. Dat ze dat ook doen. Ja, je hoeft niet elke dag te gaan maar dat je toch wel dat doet. We zetten bloemen bij God en dat wil ik dat mijn kinderen dat ook doen. En sommige mantra's wat wij zeggen, dat ze dat ook zeggen,

hoeft niet alles, maar 1 à 2 bloemen zetten bij God, een beetje groeten. Dat wil ik, dat ze dat wel gewoon blijven doen. (Hindostaans-Surinaamse moeder, laagopgeleid, 4 kinderen, SuH01).

Bij Hindostaans-Nederlandse islamitische moeders en christelijke moeders lijkt de religieuze opvoeding overigens wat minder accent te krijgen in het dagelijkse leven, of in alle waarden door te klinken, vergeleken met veel (andere) islamitische moeders. Geloof is wel aanwezig, maar meer in de vorm van viering van feestdagen of incidentele deelname aan religieuze bijeenkomsten.

Enkele moeders zeggen dat ze het geloof juist niet willen meegeven. Ze hebben het zelf als beperkend ervaren. Tot slot zegt een aantal moeders dat zij samen met de partners veel vertellen en meegeven over het geloof, maar dat ze de keuze uiteindelijk bij de kinderen leggen of ze er iets mee doen of niet.

"Ze heeft mijn islamitische normen en waarden meegekregen dus dit of dat doe ik niet, maar ze is wel open minded. Ik heb altijd opgevoed met mag in plaats van moet." (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 1 dochter, M06)

De vragen van de moeders die religie als belangrijk beschouwen zijn uiteenlopend. Ze gaan allereerst over het feit dat er soms maar weinig bronnen zijn waar ze goede richtlijnen vinden voor de religieuze opvoeding, of dat de preken in de moskee niet aansluiten bij het opvoeden in Nederland. Ook uit andere onderzoeken is bekend dat veel jongere ouders de moskeelessen niet altijd even positief ervaren, vanwege de minder bij deze tijd aansluitende lesstijl en het ontbreken van verbinding met het leven in Nederland (Pels, 2014). Sommige moeders zoeken daarom zelf naar andere oplossingen. Een Marokkaans-Nederlandse moeder vertelt dat zij met andere ouders een eigen schooltje heeft opgezet waar de kinderen met kinderen van andere hoogopgeleide of wat kritischer ouders bij elkaar komen om over de islam te leren op een manier die past bij haar opvattingen over opvoeding.

"Je hebt geen keuze dan de taal en islam bij de moskee te leren. In de bieb heb je trouwens ook niet veel keuze. Er is maar een Koran voor kinderen in het Nederlands van Bommel, heel vaak uitgeleend. Lang wachten. Ik ben altijd

zoekend geweest hoe kan ik de moslim identiteit van mijn kinderen nog verder versterken. Helaas is er weinig keuze.” (Sudanese moeder, middelbaar opgeleid, 3 kinderen, O07)

Waar veel ouders ook mee zitten is het feit dat de eigen (religieuze) identiteit zo weinig wordt versterkt in de omgeving; er is daardoor weinig herkenbaarheid voor kinderen. Het is moeilijker een stevige religieuze identiteit mee te geven. Zo zegt de hierboven geciteerde moeder:

“Wat moeilijk is dat je kind ervaart dat zijn identiteit wat hij mee krijgt van huis niet belangrijk is. Hij vroeg me bijvoorbeeld we vieren kerst op school, waarom weet school niets van Suikerfeest en Ramadan. (...) Lastig is dat de identiteit die je meegeeft aan je kinderen nergens terug te herkennen is in de maatschappij. Ik bedoel met name de islamitische identiteit. Dat is onze belangrijkste identiteit. We voeden onze kinderen op als moslim Nederlander. En dat is zo lastig. Zelfs als autochtone moslim heb je het zwaar, je wordt afgestoten. Moeilijk om met kinderen dit te bespreken.”

De religieuze opvoeding wordt met andere woorden een grotere uitdaging omdat er op school, maar ook in de maatschappij in het algemeen, weinig aandacht voor is. Dat geldt vooral in tamelijk witte omgevingen, bijvoorbeeld in dorpen, of op ‘witte’ scholen. Ook is lastig dat kinderen zich in zo’n omgeving soms meer afzetten tegen leefregels, omdat ze willen zijn zoals de andere kinderen. Bijvoorbeeld worstjes willen eten zoals de andere kinderen in de klas. Goed aan je kind uitleggen waarom bepaalde regels er zijn is dan belangrijk.

Sommige vragen over religieuze (of daaraan gerelateerde) opvoeding krijgen extra gewicht door de interactie met de omgeving. Bijvoorbeeld, moeders hebben soms schaamte om over bepaalde zaken te praten; dat ze dit wel moeten komt omdat hun kinderen wel met opmerkingen of onderwerpen thuis komen. Zie het voorbeeld van Nadia (hoofdstuk 4) die vertelt dat haar zoontje (8 jaar) thuis kwam van school en aangaf dat iemand hem ‘in de ballen had geslagen’, en dat iemand anders toen zei dat hij dan geen kinderen kan krijgen. Zij vond het heel lastig hoe hierop te reageren, omdat deze onderwerpen voor haar met schaamte omgeven zijn. Meerdere ouders hebben moeite met de grote vrijheid die er in Nederland heerst, het gevoel dat ‘alles mag’, en de daarmee samenhangende manier van spreken van kinderen tegen volwassenen. Een en ander leidt soms tot botsingen met hun kinderen, zoals boven ook al kort besproken. Moeders vinden hun kinderen soms erg mondig, of vinden dat zij een erg uitgesproken mening hebben. Enerzijds vinden ze dat fijn en stimuleren ze dit, anderzijds zijn er voor hen ook grenzen, zoals we bespraken in hoofdstuk 5. Dit zorgt soms voor botsing wanneer kinderen het niet eens zijn met de waarden en normen die ze meekrijgen in hun opvoeding. Naarmate zij ouder

worden baseren zij hun mening toenemend ook op anderen uit hun omgeving, zoals school, vrienden, de straat. Het idee dat kinderen in Nederland vrij zijn om alles te proberen en te experimenteren vinden ouders moeilijk. Hun eigen kinderen willen soms graag dezelfde vrijheid als hun vrienden en vriendinnen. Hoe ga je er als ouder mee om als je het niet eens bent met die vrijheid die andere ouders wel geven?

6.3 Negatief klimaat ten opzichte van migranten en islam

Een groot vraagstuk waar moeders mee worstelen is het negatieve klimaat dat zij ervaren ten opzichte van migranten en moslims in het bijzonder, en de daarbij horende toegenomen discriminatie of botsingen. Eerder gingen we hier al op in. Het merendeel van de moeders vindt dat de Nederlandse maatschappij op een negatieve manier is veranderd, is verhard. Waar zij vaak zelf in een veilige omgeving zijn opgegroeid, waarin ze zich welkom voelden als gezin, hebben hun (niet-westerse) kinderen het nu een stuk zwaarder. Volgens de moeders is er voornamelijk meer negativiteit tegenover het geloof, en zijn er met name anti-islam sentimenten, zo merken zij door eigen negatieve ervaringen en door de polarisatie in de wereld om zich heen. Marokkaans-Nederlandse moeders en islamitische moeders met een overige achtergrond hebben het meest te maken met (toegenomen) negativiteit. Turks- en Hindostaans-Nederlandse moeders ervaren dit soms iets minder.

“Ja, in mijn tijd was het positiever. Je had dat IS gedoe niet, dat terrorisme gedoe, wij woonden in een flat. We waren het enige buitenlandse gezin. Waren 8 woningen, waren verder bejaarden of geen gezinnen. Nooit klachten gehad. Nooit. En buiten en op school of werk nog nooit wat van gemerkt. Nu ik kijk naar mezelf en mijn kinderen, het was anders. Ze hadden meer respect voor ons dan nu. Nu niet. op school ook. Nu kijken ze echt anders naar je.” (Turks-Nederlandse moeder, laagopgeleid, 3 kinderen, T07)

Moeders vinden het lastig hoe het gesprek met de kinderen te voeren wanneer het kind bijvoorbeeld discriminatie heeft meegeemaakt, mede omdat ze er zelf ook emotioneel bij betrokken zijn. Dat het er is roept emoties op. Maar ook is het een vraag hoe de kinderen te begeleiden en niet te vervallen in negatieve reacties.

Tussen moeders doet zich verschil voor in de aard van de negativiteit of bejegening die ze meemaken. Moeders met Surinaamse of Caribische achtergronden ervaren niet zozeer afwijzing van hun religie. Hun kinderen en zij zelf krijgen meer met racisme dan met vooroordelen ten aanzien van hun geloof te maken. Verschillende moeders geven aan dat zichzelf, familieleden of

hun kinderen voor aap of zwarte piet zijn uitgemaakt. Ook bij andere moeders met een donkere huidskleur komt dit voor (bijv. Somalische moeders).

"Ik heb later, toen ik 21 was, pas de impact gezien van zwarte piet. Ik liep met mijn moeder in een winkel en er was een kindje dat zich huilend aan zijn moeder vastklampte en naar mijn moeder wees en bang riep 'zwarte piet'. Mijn moeder had tranen in haar ogen. En ik heb haar verder bijna nooit zien huilen. Toen realiseerde ik me het pas goed en is bij mij de kanteling gekomen. Mijn zoon ging met zijn vader wel naar Sinterklaasvieringen, maar ik heb altijd gezegd; als er een zwarte piet bij is, wil ik het niet." (Afro-Surinaamse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, SuA03)

Het slavernijverleden en de zwarte pieten discussie komen in verschillende interviews met Surinaams- of Caribisch-Nederlandse moeders aan de orde. Ook rond deze onderwerpen hebben ze te maken met afwijzing vanuit de omgeving of in de publieke opinie; en dat raakt ze. Hoe moeders zich tot dit soort kwesties verhouden, verschilt onderling. Niet alle Surinaamse en Caribische moeders ervaren overigens een sterke verslechtering in het klimaat ten aanzien van de eigen groep. Sommigen stellen dat bijvoorbeeld in de jaren '80 de pijlen meer op Surinamers waren gericht, terwijl nu vooral Marokkaanse Nederlandse of breder, islamitische Nederlanders, juist kritisch of negatief worden bejegend.

STRATEGIEËN

Moeders hanteren verschillende strategieën in het omgaan met discriminatie of negativiteit. Een al genoemde veel voorkomende strategie is de eigen identiteit en waarden extra sterk benadrukken zodat kinderen weerbaar zijn en trots op zichzelf. Ook andere strategieën komen daarnaast voor. Sommige moeders proberen niet teveel de nadruk te leggen op discriminatie of negatieve beeldvorming. Maar dat kan lastig zijn, want tegelijkertijd zien ze dat het wel degelijk aanwezig is. Het levert emoties op die ze soms voor hun kinderen proberen te verbergen, maar waardoor ze zich ook machteloos kunnen voelen. Een moeder vertelt dat ze tegen haar dochter probeert te zeggen: "Kom op, wees vrolijk, negeer het!", maar zodra ze de deur uit is voelt de moeder zich machteloos. Vroeger op de basisschool kon zij nog ingrijpen, maar nu (dochter is een mbo'er) kan dat niet meer. Een ander probeert er maar niet teveel nadruk op te leggen, om te voorkomen dat haar zoon al bij voorbaat bang wordt dat er voor hem geen kansen zijn.

"Discriminatie, ik heb het er eigenlijk nooit over. Ik wil ook niet dat ze denken dat iedereen discrimineert. Ik zeg altijd: het is net een piramide, een klein stukje daarvan zijn de rotte appels, de rest zijn allemaal hartstikke lief en aardig,

goede mensen die goede waarden en normen hebben geleerd. Anders krijgen ze juist angst om dadelijk te gaan solliciteren enz. Ik bespreek het gewoon niet. Tuurlijk als ze een keer het gevoel hebben dat ze gediscrimineerd worden dan zullen ze er wel mee komen." (Marokkaans-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 4 kinderen, M07)

Anderen leren hun kinderen wel te reageren, maar op een rustige manier. En als het nodig is wat steviger, moeders helpen hun (jongere) kinderen daarbij ook door zaken aan te kaarten. Maar soms is dat niet voldoende. Zo verhaalt een moeder:

"Moeilijk anno 2019? Hoe Nederlanders naar ons kijken als allochtonen. We zijn hierdoor zelfs verhuisd van een wit dorp naar een gemixte wijk in de stad. Mijn kind werd gepest, uitgescholden als zwarte, krijgt opmerkingen als heb je "chocolade of poep gesmeerd"... het werd erg. Mijn kind was aan het lijden en wij ook, hij durfde niet meer op straat en niet naar school.. we hebben het zwaar gehad. Het maakt niet uit wat je doet, ook al verf je je haar blond je blijft de buitenlander. Ze voelen zich beter, superior. Alsof we dom achterlijk en arm zijn. Niet iedereen hoor, ik heb een paar goede Nederlandse vrienden. Ik heb het over een grote meerderheid, en vooral degenen die Wilders' optreden zien als groene kaart om alles uit te roepen." (Somalisch-Nederlandse moeder, laagopgeleid, 3 kinderen, O05)

Ze voegt op een ander moment in het interview nog toe:

"Moeilijk is dat je het gevoel hebt dat je identiteit en religie worden afgewezen. Wat moet je dan doen? Het is een probleem omdat je niet geaccepteerd wordt zoals je bent. Het heerst eenmaal, ik kan het in mijn eentje niet veranderen. Jammer dat de kinderen het ook moeten mee maken. (...) Lastig omdat je ook het veel met je doet, roept emoties op. Daar kan ik moeilijk mee omgaan. Je wordt moe van, wanhopig, een oneindig strijd."

Veel moeders geven aan het toch ook lastig te vinden hoe zij hun kinderen moeten voorbereiden op de confrontatie met een omgeving die negatief kan staan tegenover waar jij in gelooft of wie jij bent. Hoe zorg je ervoor dat kinderen sterk in hun schoenen staan bij de vragen of opmerkingen die ze vanuit hun omgeving krijgen? Wanneer reageer je wel en wanneer niet? Hoe reageer je?

"Waarom moeilijk? Omdat je te maken hebt met negatieve beeld over islam. Lees de kranten maar,... Er is een bepaalde beeld over islam vanuit bovenop. En dat overheerst en raakt de gewone burger. Als ouder heb je mee te maken want je kan met deze burger te maken hebben als leerkracht, als hulpverleners als ouder op school van je kinderen. Alleen het gevoel dat het beeld over jouw

geloof niet goed is doet pijn. Maar het beïnvloedt niet mijn handelen, ik blijf wie ik ben en handel zoals ik ben. Dit probeer ik mijn kind te leren. Weerbaarheid eigenlijk!" (Irakees-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O06)

JONGENS

Extra bezorgd zijn moeders van diverse achtergronden om jongens, die vaker met bijvoorbeeld ethnic profiling of kansenongelijkheid te maken krijgen en daarop onder invloed van hun emoties maar ook van leeftijdgenoten sterk reageren.

"Ik heb dat met leerlingen van mij ook meegemaakt (M is docent geweest). Door de optelsom van dit soort dingen gaan ze als een soort wraak niet meer hun best doen en trekken ze aan het kortste eind. (...) Die kleine dingetjes, het niet zien en erkennen van dit soort jongens. Dat wetende en jongens hebbende, moet ik daar aandacht aan besteden... Ik heb het te vaak gezien, hoe jongens afhaken, niet goed weerbaar zijn. En de gevolgen zijn heel groot." (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, M08)

Vooraf moeders met een donkere huidskleur zijn bezorgd om het naar hun waarneming grotere aantal aanhoudingen van jongens uit hun eigen gemeenschap.

Vooraf mijn zoon, school is nu redelijk beschermd maar straks als hij uit gaat en veel meer s 'avonds buiten is dan denk ik er wel over na van hoe gaan we hem erop voorbereiden. Je hoort best veel negatieve verhalen, over jongens die bijvoorbeeld aangehouden worden. Dus hoe hij zal moeten reageren, maar dat is nu nog niet aan de orde. Maar denken we wel over na. Maar het is niet continu zo van je bent Surinaams en wat betekent dat. Dat gaat niet bewust." (Afro-Surinaamse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, SuA10)

Zeker hoogopgeleide moeders leren hun zoons zich hier bewust van te zijn, en wel zaken aan te kaarten, maar op een rustige manier. Tegelijkertijd zien ze dat dit echt een opgave is, en begrijpen ze dat jongens soms afhaken of uit hun slof schieten door het gevoel van onmacht of onrecht.

"Ik heb hem opgevoed van 'het is onderdeel van je leven'. Het is niet leuk dat ik dat mee moet geven aan hem, maar het is een feit dat hij er mee om moet gaan, een leven lang. Ik zie het ook bij de gemeente, waar ik werk, die zo divers is etc.. Je moet altijd harder je best doen. Mijn ouders hebben daarin gelijk gehad. Het feit is gewoon daar. (...) Je moet het altijd aankaarten. Ik probeer over te brengen aan mijn zoon: communicatie is heel belangrijk. Hij is daar misschien minder goed in, bij onrecht. Deels misschien al omdat hij een jongen is. Als hij onrecht ziet,

gaat hij het wel zeggen, Alleen, hij is minder tactisch. Daarin kan ik hem niet altijd goed sturen. Hij blaast gelijk hoog van de toren. (...) Hij wordt vaak – continu aangehouden – omdat hij een Vespa heeft waar hij zelf voor heeft gespaard jaren lang. Hij is al eens meegenomen omdat hij een agent in functie heeft beledigd zeg maar. Ja, het is jammer. Hij is gefrustreerd, jongeren gaan daardoor ook schoppen tegen de samenleving. Ze krijgen een hekel aan de politie, aan school. Dat vind ik heel jammer. (Afro-Surinaamse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, SuA03)

Een autochtone moeder met half Afghaanse kinderen vertelt iets gelijksoortigs; het speelt dus zeker niet alleen bij jongens met een donkere huidskleur.

"Vooraf mijn oudste zoon heeft ermee te maken, discriminatie of etnisch profileren. (...) Dat vind ik ook wel heel belangrijk om te zorgen dat ze sterk in hun schoenen staan en niet een beetje slachtofferhouding krijgen, van, ja, ze vinden het toch niet goed. Dat kom je allemaal tegen, maar het is aan jou nu wel, we kunnen het ook aanvechten. We kunnen actie nemen waar het echt duidelijk is. Maar je moet ook wel je eigen vinden om stevig te staan. Om te zien dat het juist een rijkdom is wat je hebt, dat je twee kanten hebt. (...) Ja vooraf je zelf opkomen, niet voor jezelf alleen, maar toch echt opkomen, je uitspreken tegen dingen die niet oké zijn. Niet het laten. [...] Het is alleen hoe doe je dat. Dat is wel moeilijk vooraf hun, nog. [...] Dan worden zij vooral heel erg boos. En dat is nog, ik hoop dat als ze wat ouder zijn, leren om daar ook een andere draai aan te geven. (...) Vaak is het hoe vriendenkringen, hoe anderen daarmee omgaan, is vaak sterker dan wat jij als ouder meegeeft. Omdat ze daar heel expliciet vinden: 'en zo is het.'" (Autochtoon-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, N04).

6.4 Botsingen met school

Discriminatie of negatieve beeldvorming kunnen ouders of kinderen overal tegenkomen. In relatie tot school kunnen er specifieke zaken spelen, omdat de school expliciet of impliciet ook opvoeder is. In deze paragraaf gaan we in op botsingen of lastigheden die moeders in relatie tot school (hebben) ervaren.

De meeste moeders geven aan niet bewust te kiezen op samenstelling van de leerling populatie, maar voor een goede school die aansluit op de eigen onderwijsvisie, normen en waarden of een school die simpelweg dichtbij huis is. Sommige moeders kiezen wel bewust om de kinderen op een school te plaatsen met in elk geval ook (of vooral) andere migrantenkinderen Soms na negatieve ervaringen. Enkele moeders hebben ronduit negatieve ervaringen met andere ouders op school als zij sterk in de minderheid zijn.

"Op school voel je dat ouders met autochtone afkomst je afstand geven, negeren, niet iedereen trouwens, sommigen zijn heel sympathiek en zoeken juist contact. De andere kijken op je neer en je ziet de schrik op hun gezicht als ze horen dat je gewoon Nederlands spreekt. Ik doe poging om toch verbinding te zoeken, als het me niet bevalt neem ik zelfde houding en geef ik afstand. Ze kunnen je in een gesprek bijvoorbeeld op een ouderavond negeren en doen alsof je niet bestaat." (Sudanees-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 3 kinderen, O07)

Voor veel moeders is een ideale schoolsamenstelling naar etnisch-culturele achtergrond gemengd. De eerste associatie met scholen met uitsluitend leerlingen met een migratie-achtergrond is dat dit scholen zijn met achterstand. Bij scholen waar nauwelijks kinderen met een migratie-achtergrond zitten zijn ze bang voor discriminatie die de kinderen zullen meemaken omdat ze een van de weinige kinderen met kleur zullen zijn. Sommigen hebben die ervaring zelf van de eigen kindertijd en hebben om die reden besloten het kind op een meer gemengde school te plaatsen.

"Ja ze zitten op een multiculturele school. Daar heb ik bewust voor gekozen. Ik zou hem niet op een Nederlandse school neerzetten. Echt niet. Ik pieker er niet over. Ik heb op een Nederlandse basisschool gezeten en ik had het echt zwaar. Pas toen er wat meer buitenlanders kwamen, toen werd het een beetje minder." (Caribisch-Nederlandse moeder, mid/hoogopgeleid, 2 kinderen, A06)

Meerdere ouders hebben wel eens een botsing ervaren met school als het ging om te waardenopvoeding. Een thema dat terugkeert is de seksuele voorlichting op de basisschool. De ouders die dit opmerken vonden dat dit te vroeg en te uitgebreid werd besproken met de kinderen. Dit hebben ze kenbaar gemaakt aan de scholen, maar kregen nul op het rekest.

"Mijn kind is nog klein maar op school zijn ze al bezig met lentekriebels. Je wordt ingehaald. Ook regenboogdag bijvoorbeeld. Ik wil liever dat mijn kind dit niet te horen krijgt op zijn leeftijd, waarom hem hiermee lastig vallen, de kinderen zijn helemaal niet mee bezig. Maar als school hierover begint en tv laat beelden van zoenende meisjes dan moet ik met mijn kind in gesprek hierover. Wat zeg ik dan? Hoe... vind ik vreselijk moeilijk. Het kind raakt in de war, Ik zeg dan zij denken anders over dan ons. Bij ons zit het anders in elkaar." (Somalisch-Nederlandse moeder, laagopgeleid, 3 kinderen, O05)

Dezelfde moeder voegt eraan toe:

"Ik heb niets tegenhomoseksualiteit, ze mogen er zijn, ik behandel ze met respect. Maar val mijn kinderen daarmee niet lastig zonder met de ouder te overleggen. Een kind van 7 jaar! Laat hem alsjeblieft een kind zijn. Dan wordt gezegd allochtonen zijn tegen homoseksuelen. Nee! Ik heb respect voor ze. Maar in mijn opvoeding pak ik het anders aan. Het is een ander aanpak met andere visie. Mag ik dat als ouder? Dat zijn dingen die me frustreren. Hun eigen manier (die van de school/Nederlandse maatschappij) is de beste en alles wat anders is, is niet goed, is respectloos en achterlijk. Wat ik nodig heb? Gelijkwaardigheid. Zoals de ander een visie heeft heb ik ook een. En ik wil er ook zijn."

Een ander onderwerp is discriminatie en pestgedrag waar de kinderen mee te maken krijgen op school. De scholen weten hier in veel gevallen geen raad mee en doen volgens de ouders tamelijk weinig om dit probleem op te lossen.

[Moeder vertelt dat haar dochter werd gediscrimineerd in de kleuterklas. Vertelt dat ze het niet vond kunnen. Daarom van school afgehaald. Hele gesprekken had, met de IB'er en directrice erbij.] Maar de juf zei: 'Nee hoor, ik zie dat allemaal niet. Dat is mij helemaal ontgaan.' Ik zei: 'Nou, prima. Blijkbaar hoor jij hier dus niet thuis. Want als jij deze dingen al niet ziet, wat zie je nog meer niet?' [Moeder vertelt dat IB'er en directrice wel zeiden dat ze er wat meer aandacht aan moesten besteden en een oplossing proberen te zoeken.] Het was allemaal politiek correcte antwoorden. Maar in feite werd er niks mee gedaan. [Hierom heeft moeder dochter van school gehaald. Juf was erg geschokt erover en vroeg waarom dochter wegging.] (Hindostaans-Surinaamse moeder, middelbaar opgeleid, 3 kinderen SuH14)

Andere onderwerpen waarop ouders en school botsen zijn zwarte piet op school, verplichte kerstviering, douchen na gym, gym tijdens de Ramadan, en muziekles.

"Ik heb wel, ook bij de jongste, gezegd: zwarte piet wil ik niet. Mijn partner moest daar aan wennen. Maar: ik heb het ook altijd op school besproken: als zwarte piet hier komt, houd ik mijn kind thuis die dag." (Afro-Surinaamse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen S03)

"Bijvoorbeeld dat ik zeg: mijn kinderen vieren geen verjaardag, dat doen ze niet. In plaats daarvan trakteren ze met ons feest. (...) Dat begrijpen ze meestal nog wel op school. Maar als het aankomt op kerstviering ofzo daar kom ik niet doorheen, dat vind ik jammer. Ik heb van alles geprobeerd, maar het lukt niet. (...) Misschien omdat we als moslims niet op een lijn zitten, want de ene laat zijn kind wel mee

kerst vieren en de ander niet, maar er is geen begrip voor de persoon die het niet wil. Als je niet komt dan zit je met verzuim, zijn gewoon sancties. Je wordt gedwongen eraan mee te doen of je nou wil of niet. Dat vind ik heel jammer. Dat vind ik echt de grootste uitdaging. Meeste reacties zijn "kies voor een islamitische basisschool", maar die zijn er gewoon niet in de omgeving. Dus dan zegt de school "ga naar een islamitische basisschool", maar hoe dan? Dan moet ik mijn kind een uur verderop naar school doen omdat ik zelf geen keuzes mag maken over niet school gerelateerde zaken. Dit is een katholieke school. Omdat ze het verder goed doen, het gaat om één dag die naar mijn mening niet kan en dat krijg ik er echt niet doorheen. De school zegt het is onderdeel van ons geloof. Je kiest voor een katholieke school dus je kind moet meedoen. Maarja, als dat de enige school in de buurt is die het goed doet dan heb ik niet echt een keus." (Marokkaans-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid 4 kinderen, M01)

Tot slot ervaren ze dat er soms sprake is van achterstelling of minder hoge verwachtingen ten aanzien van kinderen met een migratie-achtergrond. Ook wordt onder advisering regelmatig genoemd. Vanuit negatieve ervaringen (of ook wel als positieve keuze) kiezen sommige ouders op een bepaald moment in de schoolloopbaan voor een minder witte school of een islamitische school - als deze er in de omgeving is. Hoewel dit soms ook weer niet de ideale keuze is, zie ook hoofdstuk 4.

"Op school gaat men er van uit dat je kind taalachterstand heeft. Het is triest, frustrerend. Je verliest daardoor ook snel het vertrouwen in het onderwijs, vooral als je de verhalen hoort over de adviezen. Toevallig krijgen de meeste allochtone kinderen laag advies. We zijn aan het overwegen om onze kinderen naar islamitische school te sturen omdat onze kinderen dan gewone kinderen kunnen zijn en niet benadeeld worden in het onderwijs." (Somalisch- Nederlandse moeder, laagopgeleid, 3 kinderen, O05)

Op de middelbare school mist een aantal ouders de aansluiting tussen docenten en de kinderen in bijvoorbeeld hun identiteitsvorming. Docenten zijn niet in staat of hebben niet de tools om de kinderen te ondersteunen in hun zoektocht, terwijl dat in die levensfase voor hen wel belangrijk kan zijn. Ouders zien dat zij zelf daar ook niet in veel kunnen betekenen, en vinden het wenselijk dat hun kinderen te maken krijgen met meer rolmodellen op school.

6.5 Social media en opvoeden in deze tijd

Iets waar meerdere moeders – zoals ook veel andere ouders – tegen aanlopen is het omgaan met sociale media en de alom aanwezige digitale wereld. Vooral hoogopgeleiden spreken hier veel over en zijn er erg mee bezig; maar ook andere moeders maken zich er zorgen over. Het beperken van de schermtijd vinden de moeders lastig. Sommigen maken zich zorgen om de gezondheid van hun kinderen, bijvoorbeeld minder buitenspelen en gewichtstoename, of om hun sociale vaardigheden buiten het contact via de telefoon. Bij jongens zijn er ook zorgen over de gevolgen van het vele gamen, bijvoorbeeld voor het schoolwerk. Andere moeders zijn bezorgd om de risico's die deze media vooral voor hun dochters in zich bergen. In het veelvuldig tonen van beelden van zichzelf op foto's en in video's en andere uitingen over zichzelf op hun account zien ze als een potentieel gevaar dat deze posts in handen komen van verkeerde mensen. Of ze vrezen dat de dochters worden verleid om verder te gaan dan alleen foto's, zoals sexting. De moeders weten in veel gevallen niet zo goed hoe ze hiermee kunnen omgaan. De een zoekt heil in het verbieden van het aanmaken van accounts, de ander probeert de schermtijd te beperken. Anderen hebben überhaupt moeite met het monitoren omdat ze er zelf niet zo vaardig in zijn als de eigen kinderen. Sommige moeders proberen mee te kijken of het gesprek met kinderen erover te voeren.

"Social media. Daar ben ik echt bang voor en dan vooral pesterijen dat dat kan opleveren. Ik ken het allemaal zelf wel, van Instagram, snapchat tot facebook. Maar mijn kinderen mogen het zelf niet aanmaken. Tot hun 18e leeftijd mogen ze dat ook niet van mij, daarna wel." (Turks-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 4 kinderen, T09)

"Je hebt er geen grip meer op. Alles wat online gebeurt, ik probeer het altijd te zien als iets positiefs, want je leert heel veel, maar er zijn ook heel veel dingen die fout kunnen gaan. En dat is dan mediawijsheid en omdat wij daar zelf niet mee opgegroeid zijn, ben je er continu d'r achteraan aan het hollen, heb ik het gevoel." (Autochtoon-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, N04)

Ouders vinden het moeilijk en eng dat hun kinderen aan zoveel dingen worden blootgesteld waar ze eigenlijk geen controle over hebben. Ze hebben ook het idee dat ze hun kinderen niet weg kunnen houden bij sociale media, of andere digitale invloeden. Ze ervaren dat hun kinderen aan extremere zaken blootstaan of hier weerbaar tegen moeten zijn. Ze daarbij begeleiden is geen sinecure.

"Zoveel in de social media en muziek en kinderen op de straat.Je hebt dingen bijna niet meer in controle. Je kan ze niet zeggen 'ik houd je thuis,' mijn zoontje is 11.. Hij wil naar buiten. Ik kan moeilijk zeggen 'je gaat niet.' Hij wil de hele dag op YouTube zitten. Mensen Vloggen dingen kijken. Wat praten ze daar? Wat neem je mee? Het wordt een deel van jou." (Ethiopisch-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O03)

"Peer pressure is echt lastig. Moeilijk. En ook, kijk vroeger had je het ook, had je ook druk van je vrienden. Maar, die dingen worden steeds extremer. En dat is eigenlijk waar ik een beetje bang voor ben en wat ik moeilijk vind. Waarvan je hoopt van, oké, ik hoop dat je niet bezwijkt onder de die druk van... Weet je, dan heb ik snap chat en ik heb facebook. En dan komen er soms dingen voorbij van meisjes. En dan denk ik, ach meisje, ach... ja. Een meisje, volgens mij is ze dan 19 ofzo, heeft dan gewoon gefilmd, met drie mannen seks en dan praat ze ook gewoon nog. En ze is er eigenlijk gewoon nog trots op. En dan denk ik, kijk ieder zijn ding hoor, maar ik hoop echt niet dat mijn dochter dat ooit gaat doen." (Afro/Hindostaans-Surinaamse moeder, hoogopgeleid, 4 kinderen, SuAH15)

Social media versterken volgens de moeders ook de focus op materialisme. Kinderen willen dure merken. Kinderen zijn veel gewend. Vakanties, dure kleding. Het is allemaal zo normaal in vergelijking met vroeger. Hoe geef je je kind mee dat het daar dankbaar voor moet zijn en dat het niet vanzelfsprekend is, vragen sommige ouders zich af. Social media ondersteunen de nadruk op materiële status. Lastig is ook wel dat het in de maatschappij heel normaal is om veel te hebben, dure merkleding te kopen en op meerdere en dure vakanties per jaar te gaan. Daarom lijkt het voor de kinderen allemaal heel normaal. Behalve de focus op materialisme noemen moeders de vrijere klederstijl van jongeren, de straatcultuur en lachgasgebruik die mede via social media, ook rapteksten, invloed hebben op kinderen.

6.6 Alleenstaand moederschap als uitdaging

Onder onze respondenten is een tiental moeders alleenstaand, vaak in verband met een scheiding, een enkeling vanwege overlijden van de partner. In de meeste gevallen wonen de kinderen bij de moeder en is de vader in beeld. Enkele moeders ervaren het alleen opvoeden niet als zwaar, 'het is nu eenmaal zo'. Anderen vinden dat het de opvoeding soms wel bemoeilijkt. Dit kan zijn op verschillende vlakken, van emotioneel, praktisch tot financieel. Met betrekking tot de waardenopvoeding noemen moeders dat het lastig kan zijn om bijvoorbeeld jongens op te voeden in de puberteit, mede omdat ze niet altijd even goed weten hoe de ontwikkeling van de jongen plaatsvindt en dit niet of nauwelijks kunnen afstemmen met de vader. Verder kunnen de zonen zich

niet identificeren met een vaderfiguur. Ook als de vaderfiguur wegvalt in het leven van de dochter vinden sommige moeders dit onwenselijk, omdat dochters niet direct iemand hebben als voorbeeld aan wie ze zich later kunnen optrekken. Een moeder noemt dit 'het tekort aan mannelijke inbreng' in de opvoeding. De moeder waarvan de partner is overleden zegt moeilijkheden te ervaren bij het overdragen van kennis over het geloof (islam) aan de kinderen. Ze merkt dat haar kinderen daar bezig mee zijn, maar ze weet er zelf te weinig over en is zelf niet islamitisch. Wel wil ze dat de kinderen dat zo goed mogelijk meekrijgen. Ook denkt deze moeder dat de kinderen meer kwetsbaar zijn en ook zo door de buitenwereld worden gezien omdat ze een niet-Nederlandse achternaam hebben en daarbovenop een alleenstaande moeder. Een andere issue die moeders noemen heeft betrekking op het meegeven van waarden en normen. In je eentje is het lastiger dan met z'n tweeën, de moeders voelen zich hierin alleen.

"Het is... opvoeding: je hebt een vader en een moeder. En we hebben allebei een rol. Als vaderrol wegvalt, dan moet ik zover ik kan ik het op me nemen. En dat is moeilijk. Ik weet niet hoe ik bepaalde dingen moet uitleggen aan een jongen. Ik weet niet hoe het is om als man door het leven te gaan. Ik kan zeggen wat ik verwacht van een man. Maar ik weet niet hoe het voelt. Een man is een voorbeeld voor een dochter als wat voor man haar aan gaan trekken in haar leven. Een man is de is pilaar het gezin. Dus dat mis ik ook. Van, dat ik af en toe kan denken, hoe moet ik dit doen? Dus dat is wel echt iets dat ik denk van, ik snap echt wel dat je een kind met twee ouders moet opvoeden. Het is niet voor niks dat God het heeft zo gezegd." (Ethiopisch-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O03)

"Zwaar. Vooral omdat het een jongen is. Ik ben niet zo'n moeder die vader en moeder tegelijk kan zijn. Of andere kinderen zijn ook anders. Ik merkte in mijn zoon, hij had heel erg die hunker naar die mans-persoon in zijn leven. En mijn vader heeft heel veel kunnen opvangen, maar niet alles." (Caribisch-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, A03)

Het feit dat het opvoeden in deze tijd toch al veel extra's vraagt en je als alleenstaande moeder geen gas kunt terugnemen wordt door een moeder ook genoemd als opgave. Zij vertelt dat ze constant met haar kinderen bezig is en geen tijd heeft voor zichzelf. Alles moet snel en gehaast. Ze heeft al twee keer een burn-out gehad. De druk is hoog, maar ook de verwachting is hoog om je kinderen alles te geven. Je mag als moeder niet zeggen dat je moe bent.

7

Steun bij de (waarden) opvoeding: wat is nodig?

Nu duidelijk is welke vragen en uitdagingen moeders ervaren bij de waardenopvoeding, gaan we in dit hoofdstuk in op de vraag waar zij steun zoeken en vinden. En welke ervaringen ze daarmee hebben. We hebben in de interviews vooral gevraagd naar steun bij de waardenopvoeding, maar het onderwerp is ook breder aan de orde gekomen. De bevindingen bespreken we hier. We beginnen met een paragraaf over waar moeders doorgaans steun vinden bij de waardenopvoeding (7.1). Dan bespreken we wat volgens moeders belangrijk is bij formele steun en waarom ze daar lang niet altijd steun zoeken voor de waardenopvoeding (7.2). In 7.3 vatten we de belangrijkste zaken die moeders aangaven als belangrijk nog eens samen en voegen we daar de reflectie van de professionals in de focusgroep aan toe.

7.1 Steun bij waardenopvoeding

Bijna alle moeders lijken de meeste steun bij de opvoeding te halen uit hun directe informele omgeving. In eerste instantie wordt steun vaak in de eigen kring gezocht, allereerst bij de partner. Zo is de partner van een moeder imam en zij vindt steun bij hem als het gaat om geloof. Andere moeders zeggen niet altijd met opvoedkwesties naar hun man te gaan, bijvoorbeeld omdat hun (ex)partner zich minder zorgen maakt, dingen snel overdreven vindt of snel te vurig handelt als het gaat om school, discriminatie of botsingen. In de familiekring raadplegen sommige moeders hun zussen, die bijvoorbeeld al oudere kinderen hebben. Ook andere familieleden, en zeker de eigen moeder, worden door velen geraadpleegd. Hoewel soms niet over alles. Sommige moeders vinden steun bij vriendinnen, collega's of andere bekenden), die bijvoorbeeld met dezelfde opvoedkwesties te maken hebben of die veel over opvoeding weten (bijvoorbeeld een vriendin die pedagoog is). Een moeder geeft aan juist niet naar vriendinnen te gaan, omdat ieder gezin andere issues heeft en hun kinderen een eigen karakter hebben. Verder worden school en de BSO als steunbronnen genoemd, waarbij moeders vooral naar de docenten of BSO-leiding stappen als zij vragen

hebben. Andere bronnen waar moeders steun aan ontleen zijn (sociale) media (internet en tv) en boeken. Deels gaat het daarbij om websites, boeken of programma's met een religieuze signatuur. Sommige moeders stellen in het algemeen niet zoveel bij anderen te rade te gaan voor vragen rond (waarden)opvoeding; zij doen wat ze zelf goed vinden of hebben steun aan hun geloof.

Een aantal moeders is zelf een steunbron voor anderen of organiseert onderlinge steun. Een moeder organiseert bijvoorbeeld zelf vrijwillig cursussen voor andere ouders over positief opvoeden. Een andere moeder is samen met een aantal kennissen een informeel schooltje begonnen in Amsterdam, waar kinderen cultuur, taal en religieuze vorming krijgen

Bijna alle moeders hebben wel eens professionele ondersteuning gehad bij de opvoeding. Professionals waarmee de moeders in aanraking zijn geweest zijn onder andere: een psycholoog, orthopedagoog, remedial teacher, huisarts, het consultatiebureau, een psychiater, logopedist, kindercoach, gezinshulp en een kinderarts. Contacten met professionals zijn er eigenlijk voornamelijk geweest bij zaken rond de ontwikkeling of de gezondheid van kinderen, bijvoorbeeld specifiek gedrag wat ze problematisch vinden of niet goed kunnen verklaren, of sociaal-emotionele problematiek of leerproblemen. Soms was een ander, bijvoorbeeld iemand van school, degene die het probleem het eerst ter sprake bracht en doorverwees. Moeders kwamen ook rond scheiding of andere situaties in contact met professionals.

Als ze hulp nodig heeft, voor de kinderen, zoals bij ADD weet M haar weg wel te vinden. En heeft ze ook wel positieve ervaringen. Maar over opvoeding..... zou ze het niet zo snel doen (hoewel ze met de hulpverleners bij ADD ook goede gesprekken had en haar zoon ook goed is geholpen door therapeut met rouwverwerking en speltherapie). "Misschien wat ik al de hele tijd gezegd heb, je wilt gewoon iemand waarvan je het gevoel hebt dat die begrijpt wat de dilemma's zijn, zich kan verplaatsen, ik denk toch wel het

persoonlijke, het vertrouwen.” (Autochtoon-Nederlandse moeder met Afghaanse partner, hoogopgeleid, 2 kinderen, N04).

Opvallend is dat moeders rond de *waardenopvoeding* geen steun zoeken bij formele organisaties of professionals. Ook bij de omgang met hun positie als minderheid en wat dit met hen en hun kinderen doet, doen zij dit niet. Wel benaderen ze professionals dus soms in andere gevallen, bij ‘reguliere’ opvoedvragen of vragen rondom ontwikkeling. Per type vraag zijn er andere steunbronnen die voorop staan.

“Voor gezondheid: huisarts, consultatiebureau. Voor school: docenten zelf. Een vriendin van mij is pedagoog, dat is een Nederlandse mevrouw. Voor geloof: mijn man. Maar ik zoek op internet ook veel op. Verschillende bronnen, afhankelijk waar de vraag overgaat. (...) Voor mij moet iemand heel veel weten om mij advies te kunnen geven, mijn man weet heel veel, over de Islam. Maar over de lichamelijke dingen bijv. de huisarts. Voor de rest ook wel mijn zusjes, qua opvoeding, dan vraag ik: “hoe doen jullie dat?”, Mijn zus heeft bijv. twee oudere kinderen, zij heeft wat meer ervaring met pubers.” (Turks-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 4 kinderen, T08)

De moeders die wij spraken zijn vaak heel bewust bezig met de waardenopvoeding, en staan daarin deels redelijk sterk in hun schoenen. Zij hebben wat dat betreft weinig steun nodig, of kunnen juist anderen steunen. Maar andere moeders worstelen er meer mee, zoals in eerdere voorbeelden al naar voren kwam. Ook signaleren sommige moeders onwetendheid bij andere ouders in hun omgeving van de risico's waar kinderen tegenwoordig aan blootstaan.

“Veel ouders, ook van deze generatie, komen niet in aanraking met het gedachtegoed dat bij hoogopgeleide moeders wel bekend is. Hoeveel babystapjes je nodig hebt in een grote stad om je kinderen goed te begeleiden. In de jaren '80 op het plein kon je je kind nog een beetje loslaten, nu kan dat niet meer. Ik heb meiden in de klas/op school gehad, die als drugskoeriers zijn ingezet, loverboys, shamen, wat een immens probleem dat is, jongeren voeden elkaar op in een parallelle wereld. Ze willen ergens bij horen en als jij als ouder niet in die behoefte voorziet, gaan ze het ergens anders zoeken. Krijg je criminelen of fundamentalisten die in de behoefte gaan voorzien. De kwetsbaarheid van die kinderen is enorm. Ik zie teveel meiden en jongens die prooi worden van heel nare dingen waar ouders geen weet van hebben”. (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, M08)

BELANG VAN ONDERLINGE UITWISSELING

Zoals gezegd acht een deel van de moeders voor zichzelf geen professionals nodig voor steun bij dilemma's rond de waardenopvoeding. Soms is vooral het delen van ervaringen en een hart onder de riem van lotgenoten nodig. Hiervoor is onderlinge uitwisseling geschikter dan één-op-één contact met een professional. Het gaat vaak om uitwisseling over: wat doe je in welke situatie, en wat zijn je argumenten? Wat was een oplossing? Overigens kan ondersteuning bij groepsgesprekken over kwesties die het hart raken, zoals discriminatie of waardenopvoeding, wel waardevol zijn. In het land zijn diverse gespreksmethodieken bekend waarbij ouders onderling in gesprek gaan, begeleid door een professional of vrijwilliger (Hamdi et al., 2018). Niet alle voorzieningen staan hiervoor open, zelfs als ouders zelf de behoefte hieraan aangeven, zo is de ervaring van een autochtone moeder met half-Afghaanse kinderen.

M heeft de ervaring gehad dat jongerenwerk waar ze naartoe was gestapt omdat zij en andere ouders in haar omgeving met dingen zaten niet in staat was een groepsgesprek te organiseren toen ze daarom vroeg: ‘dat doen we niet, we werken individueel’ was het antwoord. Heel teleurstellend. Het zou haar juist erg helpen. Met gelijkgestemde ouders praten. Meer dan individuele hulp.” (Autochtoon-Nederlandse moeder met Afghaanse partner, hoogopgeleid, 2 kinderen, N04).

7.2 Wat is belangrijk bij steun?

Moeders die steun zoeken bij de waardenopvoeding, doen dit zoals toegelicht vooral in eigen kring of online of in boeken. Als ze steun zoeken, gaan ze bewust op zoek naar gelijkgestemden of mensen van wie ze verwachten dat die hen begrijpen. En die deskundig zijn in hun ogen. Steun voor de waardenopvoeding wordt over het algemeen niet gezocht bij professionals. Hierbij spelen twee zaken mee: de soms negatieve ervaringen met steun bij reguliere opvoedvragen, en het feit dat moeders, ook vanwege ervaringen in de bredere samenleving, weinig vertrouwen hebben in professionals als het gaat om steun bij de waardenopvoeding. Uit eerder onderzoek weten we ook dat er weinig aanbod is als op dit vlak, en veel ongemak bij professionals. Vragen rond waardenopvoeding komen niet vanzelf bij hen op tafel, dit vraagt specifieke deskundigheid.

OPENHEID, ONBEVOORDEELD ZIJN

In elk geval staat echte openheid voor dat wat voor de moeders belangrijk is daarin centraal (Distelbrink et al., 2017). Wat de moeders hierover zeggen, reflecteert dit. Als zij met voorzieningen in contact waren, kregen zij bijvoorbeeld te maken met vooroordelen of stereotypen.

"Ik had hulp nodig in de opvoeding zoals ik zei. Ik klopte bij verschillende instellingen, ik word maar niet begrepen, je wordt meteen gecorrigeerd en men gaat er van uit dat je je kinderen slaat. De hulpverleners hebben een witte visie en die wordt gepresenteerd als absolute waarheid en de beste. (...) Ik heb er wel vertrouwen in, in de zin dat ze het werk goed doen, dat ze het goed bedoelen. Of ze mij altijd kunnen helpen met alle vragen? Nee. Ze begrijpen veel dingen waar je als ouder mee te maken hebt niet, dan kunnen ze ook niet helpen. Zij hebben ook te maken met negatieve beeldvorming, eigen visie op integratie en allochtonen; dat beïnvloedt hun werk." (Somalisch-Nederlandse moeder, laagopgeleid, 3 kinderen, O05)

Dit terwijl moeders sterk benadrukken dat zij het belangrijk vinden te voelen dat er respect en waardering is voor hun opvattingen over opvoeden. Ze ervaren vaak dat gelijkwaardigheid in de relatie ontbreekt.

OOG VOOR RELIGIEUZE KADERS EN GELIJKWAARDIGHEID

Oog voor de religieuze kaders die ouders hanteren, in de Nederlandse context, en kennis om van daaruit te ondersteunen, is er bijvoorbeeld niet of nauwelijks.

"M mist wel expertise over religie. Als het gaat om o groeien. Als het gaat om een aantal onderwerpen zou ik niet snel bij CJG gaan bijvoorbeeld. Ik weet dat ze niet kunnen helpen. Of bijvoorbeeld seksualiteit, de principes verschillen. Ik kan niet met alle vragen bij hen terecht" (Irakees-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O06)

"Instanties, als ik daar zou aankloppen, dan zou ik wel willen dat zij meer je achtergrond erin meenemen. Of jouw waarden en normen in meenemen. Dus niet dat van, zo gaan wij dat... [...] dat ze dat ook wel mee zouden nemen, maar niet dat ze willen dat je kind alleen maar met de Nederlandse maatschappij meeloopt, maar nee, ook jouw achtergrond meeneemt. (...) Ik zoek zelf eerst steun bij God en mijn moeder en bij gelijkgestemden. Voor opvoeding niet zo snel bij wijkteams e.d., omdat die hun eigen opvattingen prediken." (Egyptisch-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O09)

"Je bent geen baas over de opvoeding. Nederlanders sturen het zoveel dat je als moslim bijna niet kan zeggen, dat hoort niet bij mij of dat doen wij niet. Daar moet je dan echt weer voor vechten. Ik vind het moeilijk dat je niet kan zijn wie je bent. Het wordt altijd confrontatie." (Marokkaans-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid 4 kinderen, M01)

Doordat er weinig oog is voor referentiekaders of eigen kennis van moeders, vragen ze minder snel hulp als het nodig is, of laten ze niet het achterste van hun tong zien bij geplande contacten met professionals.

"Bijvoorbeeld bij ons is overgewicht goed en gezond en consultatiebureau zegt overgewicht en dan denken wij "Niet naar luisteren". En dat komt omdat het niet aansluit bij de leefwereld van het gezin waar het kind in opgroeit. Als je dat als ouder meemaakt ga je ook geen opvoedondersteuning vragen als dat kind ouder is, want dat sluit niet aan bij wat ze willen. Ze verliezen het vertrouwen al als het kind nog een baby is." (Turks-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 3 kinderen, T04)

WARMTE, LUISTEREN EN VERTROUWEN

Verhalen over positieve ervaringen met hulp bij de opvoeding of hun kinderen reflecteren wat moeders belangrijk vinden: warmte, echt contact, echt luisteren, een open, niet (ver)oordeelende houding.

"Wat vooral helpt is de houding zonder oordeel; ik heb alle begrip dat je niet alles kan weten maar geen aannames alsjeblijft. Dat is voor mij respect, dat je je informatie checkt of het klopt. Dat je vragen stelt als je het niet weet. Ook praktische hulp, je hebt soms tien gesprekken nodig en uiteindelijk niets. Geen resultaat geen hulp. Het zou heel goed helpen als naar de ouder geluisterd wordt, wat is zijn verhaal, wat zijn zijn zorgen wat zijn zijn vragen." (Somalisch-Nederlandse moeder laagopgeleid, 3 kinderen, O05)

Juist doordat moeders veel negatieve oordelen over hun opvoeding tegenkomen en wantrouwen hebben door verhalen van anderen over hulp, is het heel belangrijk om vertrouwen op te bouwen, zo vertelt een moeder. Belangrijker dan bij veel autochtoon-Nederlandse moeders, zoals ook in het portret van Nadia naar voren komt.

KENNISTEKORT

Enige kennis over het dagelijkse leven in migrantengezinnen kan helpen om misverstanden (met soms ernstige gevolgen) te voorkomen.

"Dus ik denk, je moet meer vragen "Wat ben je gewend te doen?" en daarop aanhaken. En mensen bevragen "Hoe zijn jullie gewend dat aan te pakken?" (wel binnen grenzen

van de wet). Maar dat dat wel het uitgangspunt is. Dus vanuit gewoonte van ouders redeneren." (Afro-Surinaamse moeder, middelbaar opgeleid, 1 kind, SuA11)

Laat ze echt gaan verdiepen in verschillende achtergronden, culturen, normen en waarden. Wil niet zeggen dat ze dat moeten meenemen, maar dat ze er in ieder geval van op de hoogte zijn. Dat ze dingen kunnen relativeren voor zichzelf. [...] En veel beter kunnen begrijpen wat er nou werkelijk speelt. Er zijn heel veel taboe onderwerpen binnen gezinnen. En dan komt er zo'n jeugdbeschermer en die ziet aan een meisje dat ze heel angstig en bang is. Die snapt alleen niet dat de vragen die hij of zij op dat moment stelt, voor haar eigenlijk vragen zijn die taboe zijn om daar over te praten waar mama en papa bij zitten. Die lezen dat als dit kind is bang, misschien wordt ze wel mishandeld, misschien wordt wel bepaalde druk gelegd en misschien... En al die misschien zijn eigenlijk helemaal niet waar. Voor dat kind is het gewoon awkward om vragen te beantwoorden, van, goh, heeft er ooit iemand aan je gezeten." (Hindostaans-Surinaamse moeder, mid/hoogopgeleid, 3 kinderen, SuH14)

Kennis is dus ook nodig. Sommige professionals hebben de kennis, doordat zij vaak in contact komen met moeders met diverse achtergronden, anderen hebben het nog niet of te weinig, of worden gehinderd door een 'te eenzijdig Nederlandse blik'.

Het omgaan met de positie als minderheid en het bicultuureel opvoeden is een extra opgave, zegt M. "Het zou fijn zijn als de school ouders daarbij zou helpen". Moeder praat erover met familie en vrienden. Ze kan er niet mee terecht bij voorzieningen. Want: in de maatschappij (breder dan de voorzieningen) zit zo'n overtuiging dat het Nederlandse beter is. "Het discours in Nederland is dat vrijheid van meningsuiting heel heilig is, maar de vrijheid van seks staat zelfs boven deze waarde. Want als je als ouder een ander mening hebt over seks dan is dat niet goed. En dit is een visie die voor iedereen moet gelden, dat is wat mensen werkelijk denken in het hoofd." (Turks-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, hoogopgeleid, 3 kinderen, T03)

"Ik zou toch bij mijn eigen gemeenschap zoeken. Nogmaals: de opvoeding is bijna het zelfde, we hebben dezelfde stijl. Daar voel ik me wel veiliger bij. En wordt je ook minder beoordeeld. Bijvoorbeeld: als ik geschreeuwd heb. [Moeder geeft voorbeeld van wat een fijne reactie voor haar zou zijn:] 'ok, we begrijpen het en wat is het nu, wat ga je hierna doen?' En dan weet je: het komt van een goede plek." (Ethiopisch-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O03)

NIET ALLEEN UIT BOEKJES EN MOEDERS SERIEUS NEMEN

Enkele moeders voegen hieraan toe dat het voor hen belangrijk is dat een professional laat zien ook ervaringskennis te waarderen. Ze vinden dat er soms teveel uit de boekjes wordt gewerkt.

Zo vertelt een Caribisch-Nederlandse moeder, dat haar zoon vanaf zijn 16^e jaar alles kon weigeren aan ondersteuning wat hij eigenlijk nodig had, omdat hij volgens de wet zelf mocht bepalen of hij hulp aannam.

"Het moet ook blijven evalueren en niet van die tunnelvisie dingen. En wat voor de een werkt, werkt voor de andere niet. En dat is vooral communicatie en in contact staan met mensen. Want je kan niet een hulpverleningsplan o.i.d. maken zonder überhaupt, hé... Jij komt uit je perfecte leven van HBO en nooit enige struggle gehad en dan kom je iemand adviseren die wel met struggles loopt. Dat werkt niet. [...] En tegenwoordig, ze eisen dat slimme. En er zijn er heel veel, inderdaad, die hebben universitaire ook, maar, geen levenservaring. Dan nog, want dan kom jij over, jij komt die boekdingen vertellen wat in de werkelijkheid niet zo past" (Caribisch-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, A03).

De betreffende moeder voelt zich als ouder niet gehoord en gesteund. Haar ervaring en kennis over haar zoon is niet op waarde geschat, heeft ze op verschillende momenten gemerkt. Ze maakt zich zorgen om haar zoon – die Pddnos heeft en zijn opleiding niet heeft afgerond, 'nog nergens is'. Hij is niet het slechte pad op, maar dat betekent nog niet dat het goed gaat en hij losgelaten kan worden. Ze voelt zich niet gesteund en gezien in haar zorgen door de hulpverlening, die te veel hamert op 'eigen verantwoordelijkheid'. Voor deze moeder, en ook voor verschillende andere moeders, is het belangrijk dat een professional ook zelf ervaring heeft met opvoeden om haar als ouder goed te kunnen 'horen'. Maar zelfs als de hulpverlener zelf ook kinderen heeft, is openheid en 'je verplaatsen in de ander' nodig, want bijvoorbeeld vijf kinderen (alleen) opvoeden is anders dan één of twee.

CULTUURSENSITIVITEIT

Meer cultuursensitiviteit is nodig, zeggen veel moeders in verschillende bewoordingen. Wat niet helpt is dat veel formele voorzieningen nog weinig professionals met een migratie-achtergrond in huis hebben; er kan daarmee ook minder makkelijk onderling worden geleerd. Ook samenwerking met ervaringsdeskundigen kan bijdragen aan verbetering.

"Vaak als ouders als ik met een hulpvraag komen, dan zie je iemand die totaal van een andere wereld is aan de andere kant. Ja, dan kan ik jou mijn problemen uitleggen, maar jij weet niet hoe.. – Kijk, ik zeg niet dat die persoon een heel goed leven heeft gehad, maar als kinderen van een migrant, vooral die zijn gevlucht.. heeft een hele andere impact. En zij zitten met vragen waarvan jij heel erg moet, 'oh dat moet ik even gaan onderzoeken of iets.' Weet je, als iemand dan

tegen mij zegt 'dat begrijp ik.' Begrijp je het? Of denk je het te begrijpen? En ik denk dat het belangrijk is dat als er zulke plekken zijn waar mensen zoals wij zelf ook werken, met misschien ervaringsdeskundigen..." (Ethiopisch-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O03)

Niet alleen kennis over het leven van migrantenouders, ook kennis over wat jongeren tegenkomen of waar zij stevigheid missen is heel nodig, zegt een moeder die zelf ook in het onderwijs werkt.

"Er is bij instanties te weinig weet van hoe geraffineerd partijen die iets negatiefs willen bereiken bij jongeren te werk gaan. Jongeren raken tussen wal en schip en voeden elkaar op volgens het recht van de sterkste. Dan krijg je hele gekke dingen. Shamen bijv. Maar ook als je kijkt hoe jongeren tegen relaties aankijken. Hoe inwisselbaar partners zijn. Deze jonge mensen zijn niet begeleid in het kiezen van een vriendje etc.. Dat gebeurt dan stiekem, en meiden zijn zo kwetsbaar daarin". (Marokkaans-Nederlandse moeder, hoogopgeleid, 2 kinderen, M08)

OOK MEER OPENHEID BIJ SCHOLEN

Steun bij de waardenopvoeding hoeft overigens niet altijd van professionals in jeugdzorg te komen. Eerder bespraken we de botsingen die ouders met school ervaren. Het gaat dus ook om meer professionalisering en (kennis en openheid) ten aanzien van diversiteit in het onderwijs. Bijvoorbeeld bij seksuele voorlichting. Een moeder:

"Bij bepaalde geloven en culturen zijn bepaalde zaken echt taboe. En dan moet je dus dan op een correcte manier mee omgaan. En ook die mensen de kans geven om aan het idee te laten wennen. En niet zo pats, boem, op hun bordje gooien en hier moet je het mee doen, want zo doen wij dat in Nederland. [...] Want, dan wordt er meteen een oordeel aangedaan, van, 'als jij het niet zo doet, dan.. ga je niet mee in de maatschappij van Nederland,' of wat dan ook. (...). Als er alleen maar wordt gezegd: 'ja, maar hier in Nederland...' Wat voor gevoel en idee geef je die mensen dan?" (Colombiaans-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 3 kinderen, O08)

Bij sommige scholen krijgen moeders overigens wel gehoor voor hun wensen of een voet aan de grond.

"Ze houden er nu wel meer rekening mee, omdat je meer kindjes hebt die toch een Islamitische achtergrond hebben, dat ze toch Suikerfeest vieren en dat ze daar ook wel voor openstaan" (Egyptisch-Nederlandse moeder, middelbaar opgeleid, 2 kinderen, O09)

7.3 Belangrijk bij goede hulp volgens moeders en professionals

Hieronder zetten we eerst de eigenschappen of kenmerken van goede hulp volgens de moeders op een rijtje. In het rijtje komen behalve de al genoemde open onbevooroordeelde houding en kennis ook transparantie en eerlijkheid voor. Vervolgens bezien we het perspectief van de professionals.

Kenmerken van goede hulp volgens de moeders:

- Voorwaardelijk: Laagdrempeligheid, Dicht in de buurt.
- Goede klik tussen gezin en ondersteuner.
- Niet meteen met een oordeel klaar staan, maar beginnen met luisteren.
- Lief en open zijn.
- Eerlijk en duidelijk/transparant zijn.
- Niet alleen praten, ook actie.
- Ouders serieus nemen en hen het gevoel geven dat ze begrepen worden.
- Ondersteuner met een migratieachtergrond, die snapt soms dingen beter.
- Niet te opdringerig zijn / de ouder moet zelf dingen kunnen bepalen, het zelf in de hand hebben.
- Vertrouwelijkheid / dat wat er besproken wordt blijft tussen de ouder en ondersteuner.
- Ouder zich op haar gemak laten voelen / vrij laten voelen om te zeggen wat je wilt.

PERSPECTIEF VAN DE PROFESSIONALS OP HET GEBREK AAN AANSLUITING BIJ PROFESSIONELE VOORZIENINGEN

De professionals herkennen de bevinding dat moeders over het algemeen geen steun zoeken bij formele organisaties voor de waardenopvoeding, maar zich daarvoor eerder richten op de eigen kringen en gelijkgestemden. Maar dat betekent niet dat daarmee aan alle vragen en behoeften van ouders wordt voldaan, zo menen zij. Er is wel degelijk behoefte aan meer, maar het professionele aanbod kan hier niet in voorzien. Hiervoor voeren de respondenten verschillende redenen aan. Aan de kant van de ouders speelt mee dat zij (ook ouders van de tweede generatie) niet altijd gewend zijn om te reflecteren op de eigen religieuze of culturele achtergrond. Ook een gebrek aan vertrouwen in professionals kan een reden zijn. Ouders kunnen daarnaast terughoudend zijn omdat zij de assertiviteit missen om

een kwestie rondom waardenopvoeding uit zichzelf te berde te brengen. Ze kunnen er zich ook voor schamen om met zaken te komen die over hun eigen achtergrond gaan.

“Heel veel ouders, ook al lopen ze ergens tegenaan, zoeken niet de juiste de hulp, omdat ze heel erg het gevoel hebben dat ze niet begrepen worden. Wat daar heel lastig aan is, is zelfs als ze wel bepaalde hulp zoeken, laten ze bepaalde informatie achterwege. Ze vertellen niet het hele verhaal of hoe zij erin staan of wat zij eigenlijk graag willen, waardoor de hulp niet past bij het probleem, want ze weten niet wat er precies aan de hand is. Op een gegeven moment haken zij inderdaad ook af en uiteindelijk worden die problemen alleen maar groter” (ouders coach)

“Zij willen er vooral bijhoren en stoten de eigen cultuur af; laten zo min mogelijk zien wat voor hen belangrijk is en brengen dit ook niet actief aan kinderen over” opvoedondersteuner

De terughoudendheid van ouders weerspiegelt deels het feit, dat professionals en hun voorzieningen nog weinig ingespeeld zijn op het bespreken van thema's rondom diversiteit in waardenopvoeding. De respondenten noemen in dit verband, op een rijtje:

- Ongemak en handelingsverlegenheid bij professionals.
- Gebrek aan de sensitiviteit en deskundigheid om het gesprek te openen en voeren met moeders over waardenopvoeding.

“Vraagstukken rondom identiteit en discriminatie komen bij de doelgroep pas naar voren als de professionals het bespreekbaar maken. Ouders komen hier niet zelf mee” (sociaal werker)

- Ontbrekende aandacht voor randvoorwaarden vanuit de organisaties voor opvoedsteun en gemeente, zoals samenwerking met cultuurspecifieke voorzieningen en informele ondersteuners.
- Aanwezigheid van vooroordelen en stereotypen.

“Een kind in groep 3 vertelde als reactie op een thema lachend dat hij een pak slaag zou krijgen als hij bepaald gedrag zou laten zien. Hoewel dit in werkelijkheid om iets onschuldigs ging, heeft dit de moeder veel problemen bezorgd. De ouders werden op school uitgenodigd en kregen niet het gevoel dat ze e.e.a. konden relativiseren of uitleggen in dat gesprek. Dit heeft ertoe geleid dat de moeder haar kind heeft ingeschreven bij een zwarte school. ... daar zijn ze niet de uitzondering waar extra op wordt gelet en waarover snel een oordeel of zorg is.”

ROL VAN DE PROFESSIONALS EN DE RANDVOORWAARDEN

Meerdere professionals zien een rol voor zichzelf als bruggenbouwer: ouders ondersteunen het gesprek aan te gaan (met bijvoorbeeld school) en zowel bij hen als professionals bewustwording te stimuleren over het belang hiervan.

“Ik zie dat ouders van de tweede generatie heel erg zoekende zijn. Zij willen bepaalde dingen anders doen, maar zoeken hoe. Het is heel erg die bewustwording van steeds in gesprek gaan, wat heb je nodig, wat mist er” (opvoedondersteuner)

De professionals ervaren drempels in hun werkomgeving om deze rol op te pakken. Zij benoemen met name de houding van weerstand tegen thema's als waardenopvoeding, religie en het referentiekader van ouders. Dit terwijl zij – evenals moeders – zien hoe belangrijk religie en eigen waardensystemen zijn als basis, voor tweede generatie ouders in bepaalde opzichten zelfs sterker dan voor ouders van de eerste generatie.

“Soms is deze rol wel lastig te ‘pakken’. Een Iraanse professional vertelt bijvoorbeeld dat zij in haar witte team ervaart dat er veel weerstand is als het om dit soort onderwerpen gaat, en zij die inbrengt.(...) De grondhouding bij veel professionals om mij heen is nog te weinig gericht op wederzijdsheid, op je verplaatsen in het perspectief van de ander.” (opvoedondersteuner)

De respondenten zien voor gemeenten een rol om er op te sturen dat alle ouders bereikt en geholpen worden. Stimuleren van gelijkwaardige samenwerking tussen formele en informele opvoedingsondersteuners en samenwerking met opvoedondersteuners (ook ZZP-ers) uit de eigen gemeenschappen zien zij als belangrijke opgave voor gemeenten. Bij respondenten van deze laatste categorie heerst het gevoel dat gemeenten liever zaken doen met vertrouwde instellingen en terughoudend zijn om met andere partijen samen te werken. Zij willen graag gezien worden als partner.

“Je kan met organisaties en gemeenten in gesprek gaan. Veel mensen willen bijvoorbeeld hulp bij het vinden van deelnemers voor hun initiatieven of willen dat je meekijkt hoe zij iets hebben bedacht, maar willen daar niet voor betalen. Of ze betrekken je pas in een heel laat stadium.” (ZZP-er opvoedondersteuner met migratieachtergrond)

“Dit vraagt wel dat er bewustwording komt bij het formele veld dat het informele veld écht nodig is om jongeren en ouders daadwerkelijk goed te bereiken en onder-

steunen. De intentie is om ouders en jongeren goed te helpen maar het is nog niet genoeg " (cultuurspecifieke opvoedondersteuner)

Ook de professionals vroegen we ten slotte naar hun tips om de opvoedsteun rondom waardenopvoeding te verbeteren.

1. Benutten van informele momenten om contact te maken met moeders
2. *"Door tijdens activiteiten, tussendoor, onopvallend hierover met de ouders en kinderen in gesprek te gaan, lukt het haar om dingen waar ze mee zitten, los te laten komen bij hen."* opvoedingsondersteuner
3. Oog voor de religieuze kaders die ouders hanteren, in de Nederlandse context. Een professional(die zelf Islamitisch is) merkt in haar beroep als coach dat ouders haar aanpak , waarin ze westerse psychologie en de Islam combineert, erg waarderen. Dit geeft de ouders het gevoel door haar begrepen te worden. "Realiseer je ook dat je in feite vaak meer gemeen hebt met ouders die je begeleidt met een ander geloof dan je denkt. Onze waarden zijn veelal hetzelfde."
4. Denken vanuit het referentiekader van moeders en bewust zijn van eigen referentiekader
5. Diversiteit in referentiekaders en behoeftes van ouders bespreekbaar maken in eigen team en organisatie. "Op school aan je collega's uitleggen dat ze bijvoorbeeld niet een schoolreisje in de Ramadan plannen."

Geraadpleegde literatuur

- Bellaart, H., Sarti A., Achahchah, J., & Badou, M. (2020). *Cultuursensitief zorgaanbod: exclusief of inclusief*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
- Bucx, F., & De Roos, S. (2011). Opvoeden in Nederland. In F. Bucx (Red.), *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland* (pp. 152-179). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bucx, F., Van den Broek, A., Kleijnen, E., Abbassi, H., & De Haan, M. (2015). De opvoedingspraktijk: Doelen, beleving en strategieën van ouders. In F. Bucx & S. de Roos (Reds.), *Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen. Een terugblik en verkenning* (pp. 39-55). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Cové, A. (2020). *Opvoeden in Nederland anno 2019; een studie naar tweede generatie ouders met een niet-westerse migratieachtergrond*. Master thesis Radboud Universiteit Nijmegen.
- Day, M. & Badou, M. (2019). *Geboren en getogen. Onderzoek naar de identiteitsbeleving en gevoelens van binding van jongeren met een migratieachtergrond*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & samenleving.
- De Koning, M. (2008). *Zoeken naar een 'zuivere' islam. Geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaans-Nederlandse moslims*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Distelbrink, M. (2000). *Opvoeden zonder man. Opvoeding en ontwikkeling in Creools-Surinaamse een- en tweeoudergezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum (proefschrift Erasmus Universiteit)
- Distelbrink, M. (2005). *Creools-Surinaamse vaders. Vaderen in en buiten het gezin*. In M. Distelbrink, P. Geense, & T. Pels (Reds.), *Diversiteit in vaderschap. Chinese, Creools-Surinaamse en Marokkaanse vaders in Nederland* (pp. 121-211). Assen: Van Gorcum.
- Distelbrink, M., Pels, T., & Winkelman, C. (2017). *Waardenopvoeding in diversiteit. Het begint met een gesprek*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Geense, P. (2005). *Chinese vaders. Opvoeden tussen de bedrijven door*. In M. Distelbrink, P.
- Geense, & T. Pels (Reds.), *Diversiteit in vaderschap. Chinese, Creools-Surinaamse en Marokkaanse vaders in Nederland* (pp. 37-120). Assen: Van Gorcum.
- Hamdi, A., Day, M., Jansma, A., Pels, T., & Distelbrink, M. (2018). *Ouders ondersteunen bij weerbaar opvoeden. Actieonderzoek in vijf pilots*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving/ Verwey-Jonker instituut.
- Herweijer, L., & Vogels, R. (2004). *Ouders over opvoeding en onderwijs*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 3-26.
- Kâgitçibasi, C. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403-422. doi:10.1177/0022022105275959
- Pels, T. (2000). *Opvoeding en integratie. Een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding en de pedagogische afstemming tussen gezin en school*. Assen: Van Gorcum.

- Pels, T. (2003). *Respect van twee kanten. Een studie over last van Marokkaanse jongeren*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T. (2005). Marokkaanse vaders. Van patriarchen naar betrokken paternalisten. In M. Distelbrink, P. Geense, & T. Pels (Reds.), *Diversiteit in vaderschap. Chinese, Creools-Surinaamse en Marokkaanse vaders in Nederland* (pp. 215-301). Assen: Van Gorcum.
- Pels, T. (2014) Dilemmas of educating Muslim children in the Dutch immigration context. In M. Sedgwick (ed.), *Making European Muslims. Religious socialization among young Muslims in Scandinavia and Western Europe*, pp. 56-73. New York & London: Routledge.
- Pels, T., & Distelbrink, M. (2000). Opvoedingsondersteuning: Vraag en aanbod. In T. Pels (Red.) *Opvoeding en integratie. Een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding en pedagogische afstemming tussen gezin en school* (pp. 172-204). Assen: Van Gorcum.
- Pels, T., Distelbrink, M., & Postma, L. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext. Review van recent onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T., & De Gruijter, M. (2005). *Vluchtelingengezinnen en Integratie. Opvoeding en ondersteuning in Iraanse, Irakese, Somalische en Afghaanse gezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T., & De Gruijter, M. (2006). *Emancipatie van de Emancipatie van de tweede generatie. Keuzen en kansen in de levensloop van jonge moeders van Marokkaanse en Turkse afkomst*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T., Gruijter, M. de & Lahri, F. (2008) *Jongeren en hun islam. Jongeren over hun ondersteuning als moslim in Nederland*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut/FORUM.
- Schwartz, S. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-20.
- Suizzo, M. (2007). Parents' goals and values for children: Dimensions of independence and interdependence across four US ethnic groups. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(4), 506-530.
- Ter Berg, J., & Schothorst, Y. (2015). *Opvoeden in migrantengezinnen: De resultaten van kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Veldkamp.
- Van Bergen, D., De Ruyter, D., & Pels, T. (2016). "Us Against Them" or All Humans Are Equal": Intergroup Attitudes and Perceived Parental Socialization of Muslim Immigrant and Native Dutch Youth. *Journal of Adolescent Research*, 32, 5, 559-584.
- Van den Broek, A., Bronneman, R., & Veldheer, V. (2010). *Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van Oudenhoven, J.P., A. Blank, F. Leemhuis, M. Pomp en A.F. Sluis (2008). *Nederland deugt*. Assen: Van Gorcum
- Verkuyten, M., & Thijs, J. (2002). *Etnische relaties op basisscholen. Research Paper 2002/01*. Utrecht: ERCOMER/UU.

Kennisplatform
Integratie &
Samenleving

Colofon

Financier: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Auteurs: Dr. M.J. Distelbrink
M. Day, MSc
M. Badou, MSc
A. Cové, MSc
Drs. J. Achahchah
Em. prof. dr. T.V.M. Pels
Met medewerking van: N. van Acht
S. Badou
S. Farag, MSc
Foto omslag: Hollandse Hoogte - Beeldnummer 156749114
Ontwerp: Design Effects
Uitgave: Kennisplatform Integratie & Samenleving
P/a Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van het Kennisplatform Integratie & Samenleving: <http://www.kis.nl>.

ISBN 978-94-6409-013-0

© Kennisplatform Integratie & Samenleving, Utrecht 2020.
Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.
The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

KENNISPLATFORM INTEGRATIE & SAMENLEVING

Kennisplatform Integratie & Samenleving doet onderzoek, adviseert en biedt praktische tips en instrumenten over vraagstukken rond integratie, migratie en diversiteit. Daarnaast staat het platform open voor vragen, signalen en meningen en formuleert daar naar beste vermogen een antwoord op.

Deze kennisuitwisseling is bedoeld om een fundamentele bijdrage te leveren aan een pluriforme en stabiele samenleving. Blijf op de hoogte van alle projecten, vragen en antwoorden en andere kennisuitwisseling via www.kis.nl, de [nieuwsbrief](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

